

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας
ΠΜΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Κλεοπάτρα Ν. Μάτα

**Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης μέσα από τα χρονικά
των ιστορικών Γεώργιου Σφραντζή, Κριτόβουλου του
Ίμβριου, (Μιχαήλ) Δούκα και Λαόνικου Χαλκοκονδύλη.**

«Διπλωματική Εργασία»

Σύμβουλος Σπουδών: καθηγητής Στέφανος Παπαγεωργίου

Αθήνα 2012

Περιεχόμενα

1) Εισαγωγή.....	Σελ.3
2) Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης.....	Σελ.3
3) Η παρουσία των Τούρκων στο Βυζάντιο πριν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.....	Σελ.5
4) Η πολιορκία και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης.....	Σελ.10
5) Οι ιστορικοί της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης.....	Σελ.22
6) «Βραχύ Χρονικό» - Γεώργιου Σφραντζή.....	Σελ.24
7) «Ιστορία» - Κριτόβουλου του Ίμβριου.....	Σελ.44
8) «Βυζαντινοτουρκική Ιστορία» - (Μιχαήλ) Δούκα.....	Σελ.80
9) «Βυζαντίου Άλωσις» - Λαόνικου Χαλκοκονδύλη.....	Σελ.106
10) Επίλογος.....	Σελ.120
11) Παράρτημα εικόνων.....	Σελ.124
12) Βιβλιογραφία.....	Σελ.130

Εισαγωγή

Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης

Βυζάντιον, λατινιστί Byzantium, ήταν η ονομασία μιας ελληνικής αποικίας στο στόμιο του θρακικού Βοσπόρου, σε μια θέση εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς και σπουδαίας στρατηγικής σημασίας. Περίπου μια χιλιετία μετά την ίδρυσή του, ο Μέγας Κωνσταντίνος επέλεξε το Βυζάντιο ως αυτοκρατορική του έδρα. Σε ανάμνηση της νίκης του απέναντι στον Λικίνιο, ο Κωνσταντίνος διέταξε να μετονομαστεί σε Κωνσταντινούπολη, αυτή η αρχαία ελληνική αποικία του Βυζαντίου, στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου κοντά στη Νικομήδεια. Έτσι έχουμε την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 324 μ.Χ.. Συγκεκριμένα η τελετή θεμελίωσης της πόλης έγινε στις 8 Νοεμβρίου του έτους 324 μ.Χ..

Η επιλογή της θέσης αυτής υπήρξε αποτέλεσμα ορθής στρατιωτικής και πολιτικής εκτίμησης. Καθώς από τους Ρωμαίους είχε αναγνωρισθεί η στρατηγική σημασία του Βυζαντίου, της παλιάς αυτής μεγαρικής αποικίας, η οποία δέσποζε στο Βόσπορο, χώριζε την Ευρώπη από την Ασία αλλά συνέδεε τον Εύξεινο Πόντο με την Μεσόγειο θάλασσα, μέσω της οποίας διεξαγόταν κατά μεγάλο μέρος, η επικοινωνία και το διακομιστικό εμπόριο των παρακείμενων χωρών. Επιπλέον οι μεγάλοι χερσαίοι δρόμοι της ευρωπαϊκής ηπείρου κατέληγαν στην Κωνσταντινούπολη. Μια από αυτές ήταν η Εγνατία, οδός η οποία εγκαινιάστηκε το 130 π.Χ., ξεκινούσε από το Δυρράχιο και την Απολλωνία περνούσε από τη Θεσσαλονίκη και κατέληγε στο Βυζάντιο.

Η πόλη αυτή επρόκειτο να χρησιμεύσει ως η Νέα Ρώμη, από την οποία ο αυτοκράτορας μπορούσε να εποπτεύει τα πιο ευάλωτα σύνορα της αυτοκρατορίας, που εκτείνονταν από το Δούναβη ως τον Ευφράτη. Επιπλέον σημαντική βαρύτητα για τον Μέγα Κωνσταντίνο είχε και το γεγονός πως η νέα πόλη δεν ήταν συνδεδεμένη με την παλιά θρησκεία, την ειδωλολατρία, στην οποία πίστευε πολύ η ανώτερη κοινωνική τάξη. Άλλωστε μετά τη στροφή του προς τον Χριστιανισμό ο Μέγας Κωνσταντίνος είχε τη δυνατότητα να βρει ασφαλέστερο στήριγμα στην Ανατολή που υπερείχε της Δύσης σε χριστιανικό πληθυσμό, οικονομική ευρωστία και πολιτιστική στάθμη. Γι' αυτό λοιπόν ο Μέγας Κωνσταντίνος αποφάσισε πως η Κωνσταντινούπολη θα έπρεπε να κοσμηθεί με δημόσια κτήρια αντάξια μιας αυτοκρατορικής πόλης. Επίσης μετέφερε από ελληνικές πόλεις τα πλέον ονομαστά έργα τέχνης. Μετά από πέντε περίπου χρόνια, κρίθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος της

αρχικής φάσης αυτού του σχεδίου είχε ολοκληρωθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Τα επίσημα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης έγιναν στις 11 Μαΐου του έτους 330 μ.Χ..

Η απόφαση του Μεγάλου Κωνσταντίνου να θεμελιώσει το κέντρο της αυτοκρατορικής εξουσίας στις ακτές του Βοσπόρου είχε προφανείς επιπτώσεις στις σχέσεις των δύο τμημάτων της αυτοκρατορίας. Αν και τελικά οδήγησε σε διάσπαση, είχε δημιουργηθεί, αρχικά, με την ελπίδα ότι η πόλη αυτή μπορούσε να αποτελέσει ένα νέο κέντρο ενότητας του ρωμαϊκού κόσμου. Όμως, αντί να ανανεώσει την ενότητα, η μεταφορά του κέντρου εξουσίας στο Βυζάντιο δημιούργησε μια νέα οντότητα, την οποία αρμόζει να αναφέρουμε ως Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η χρήση του όρου αυτού υπογραμμίζει ότι η αυτοκρατορία και ο λαός διακρίνονται από τους Ρωμαίους προδρόμους τους ανεξάρτητα από το γεγονός πως οι Βυζαντινοί σχεδόν πάντα την αποκαλούσαν Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τους εαυτούς τους Ρωμαίους. Η ουσία της διάκρισης αυτής μεταξύ Ρωμαίων και Βυζαντινών θα διαγνωστεί στην πρωτεύουσα του Βυζαντίου, όπου ένα νέο πολιτισμικό και πολιτικό σύστημα ξεπρόβαλε μέσα από παλιά στοιχεία.

Το πρώτο και βασικό βήμα ήταν η ίδρυση νέας πρωτεύουσας, που συμπληρώθηκε από το έργο του Ιουστινιανού τόσο το νομοθετικό όσο και το δημιουργικό, με σύμβολο το ναό της Αγίας Σοφίας, ο οποίος έθεσε την ανεξίτηλη σφραγίδα του στο Βυζάντιο. Η νέα πρωτεύουσα και ο πολιτισμός που δημιουργήθηκε αποκτούσαν επιπλέον αξία εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζονταν, ως δώρο ευχαριστίας προς την Παναγία, τη Θεοτόκο, η οποία όπως πίστευαν οι βυζαντινοί τους προστάτευε. Οι Βυζαντινοί ήταν ο περιούσιος λαός της Καινής Διαθήκης, οι νέοι Ισραηλίτες. Η Κωνσταντινούπολη ήταν η Θεοφύλακτος πόλη, η νέα Ιερουσαλήμ. Ο βυζαντινός πολιτισμός διακατεχόταν από την πίστη στη Θεία Χάρη. Στο κέντρο του υπήρχε μια διαδικασία δράσης και αντίδρασης μεταξύ πρωτεύουσας, αυτοκρατορικού αξιώματος και χριστιανικής εκκλησίας και πίστης. Τα πρότυπα που διαμορφώθηκαν από στοιχεία κληρονομημένα από το χριστιανικό, ρωμαϊκό και ελληνιστικό παρελθόν καθόρισαν τη μορφή του, τι έπρεπε να επιλεγεί και τι να απορριφθεί, τι συνδυασμοί έπρεπε να γίνουν. Ο βυζαντινός πολιτισμός υπήρξε αυτοκρατορικός, χριστιανικός και μητροπολιτικός.

Άλλωστε η νέα πρωτεύουσα πολύ γρήγορα έγινε πολιτικό, οικονομικό, πνευματικό και εκκλησιαστικό κέντρο, μέσω του οποίου ο ελληνισμός και ο χριστιανισμός έβαλαν την σφραγίδα τους στην ανθρωπότητα.

Η παρουσία των Τούρκων στο Βυζάντιο πριν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους το 1453 δεν ήταν η απαρχή της τουρκικής παρουσίας στην Ελλάδα. Ήδη από το 1301 καταγράφονται τουρκικές επιδρομές στο Αιγαίο. Οι Οθωμανοί στάθηκαν τυχεροί με την γεωγραφία του χώρου στον οποίο βρέθηκαν. Τα εδάφη του Οσμάν, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής της ομώνυμης δυναστείας, η οποία διατηρήθηκε στην εξουσία συνεχώς για 600 χρόνια και συνεπώς υπήρξε και ο ιδρυτής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν κοντά στην Κωνσταντινούπολη, με αποτέλεσμα να έρχεται σε επαφή με τους κυβερνήτες των βυζαντινών πόλεων στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, τους οποίους συναγωνιζόταν σε επιρροή αλλά και στην απόκτηση βοσκότοπων που θα άφηναν ικανοποιημένους τους πολυάριθμους οπαδούς του. Αυτή η εγγύτητα με την Κωνσταντινούπολη υποσχόταν μεγάλες ανταμοιβές σε περίπτωση κατάκτησης της πόλης, όμως έθετε και τους Οθωμανούς σε καθεστώς πίεσης από τον Βυζαντινό στρατό, που αγωνιζόταν να προστατέψει ότι είχε μείνει από την περιοχή στον έλεγχο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι παλαιότερες επιθετικές ενέργειες του Οσμάν ενάντια στο Βυζάντιο φαίνεται να είχαν εστιαστεί ενάντια σε μικρούς οικισμούς στην ύπαιθρο και όχι εναντίων των πόλεων. Φαίνεται πως οι πόλεις παρουσίαζαν δυσκολία στην κατάληψή τους ενώ η ύπαιθρος προσέφερε πλουτοπαραγωγικές πηγές σημαντικές τόσο για τον ίδιο όσο και για τους άντρες του. Η περιγραφή αυτής της περιοχής από έναν σύγχρονο ιστορικό της βυζαντινολογίας σαν τόπος ευημερίας, με μεγάλο αριθμό κατοίκων και ισχυρή αμυντική οργάνωση επιβεβαιώνεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ακόμη και πριν από την πρώτη χρονολογημένη νίκη του κατά των βυζαντινών δυνάμεων το 1302, ο Οσμάν φαίνεται να είχε ήδη αποκτήσει τον έλεγχο των περιοχών ανάμεσα στα εδάφη του πατέρα του, Ερτογρούλ, γύρω από τη Σογούτη και τη Νίκαια, αν και απέτυχε παρά την μακροχρόνια πολιορκία ανάμεσα στο 1299 και το 1301, να καταλάβει την ίδια την πόλη της Νίκαιας. Άλλωστε, σύμφωνα με τον ιστορικό Edward Gibbons: «*Το οθωμανικό κράτος κατόρθωσε να επεκτείνει τα εδάφη*

του στην Ανατολία μόνο μετά την κατάκτηση της βαλκανικής χερσονήσου. Άλλωστε οι οθωμανικές κατακτήσεις στο Βαλκάνια δεν ήταν επιδρομές που οργανώθηκαν με σκοπό την καταστροφή και λαφυραγωγία, αλλά αποτελούσαν μέρος ενός σχεδίου εγκατάστασης.»¹

Ωστόσο πριν από αυτά στη διάρκεια του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα η ύπαρξη των Τούρκων στο Βυζάντιο ήταν κάτω από ένα άλλο, διαφορετικό, πρίσμα πιο φιλικό καθώς πολλοί Τούρκοι βρίσκονταν στις υπηρεσίες των Βυζαντινών. Καθώς μετά τη μάχη στο Μυριοκέφαλο το 1176, οι Βυζαντινοί έπαψαν να συναγωνίζονται για την κυριότητα της Ανατολίας κι αυτό οι Τούρκοι το ερμήνευσαν ως μια σπουδαία ανταμοιβή προκειμένου να περάσουν στις βυζαντινές υπηρεσίες. Οι Τούρκοι οι οποίοι πήραν θέσεις στο Βυζάντιο ήταν πολλοί περισσότεροι μετά τη μάχη στο Μυριοκέφαλο σε σχέση με εκείνους πριν τη διεξαγωγή της μάχης. Επιπλέον την περίοδο εκείνη στο Βυζάντιο ήταν πιο αναπτυγμένα τα αντι-λατινικά συναισθήματα ενώ τα αντι-τουρκικά είχαν μόλις αρχίσει να αφυπνίζονται. Άλλωστε τον 11^ο και 12^ο αιώνα το Ισλάμ ήταν κάτι καινούργιο για τους Βυζαντινούς.

Οι λόγοι για τους οποίους οι Τούρκοι, εθελοντικά, πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν είτε γιατί είχαν νικηθεί σε εσωτερικούς αγώνες, είτε επειδή ένοιωσαν απειλούμενοι από πιο ισχυρούς Τούρκους εχθρούς τους ή ακόμα και για τα δώρα που τους προσφέρονταν από το Βυζαντινό Αυτοκράτορα.

Για την είσοδο ενός Τούρκου στη βυζαντινή κοινωνία το πρώτο και πιο απαραίτητο βήμα ήταν το βάπτισμα. Με αυτόν τον τρόπο άφηνε πίσω του την προηγούμενη αμαρτωλή και άπιστη ζωή του και ξαναγεννιόταν ως ένα νέο πρόσωπο χωρίς αμαρτίες το οποίο πιστεύει στις αλήθειες του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Γι' αυτό το λόγο λοιπόν έπρεπε να είναι αφοσιωμένοι στο Χριστιανισμό και αυτό αποτελούσε το πρώτο τους προσόν για τη συμμετοχή τους στη βυζαντινή ζωή. Άλλωστε, οι Τούρκοι αυτοί που επιλέχθηκαν τελικά να μπουν στις βυζαντινές υπηρεσίες δεν έπρεπε να έχουν κανέναν δισταγμό σχετικά με την αποδοχή του βαπτίσματος. Μετά το βάπτισμα οι Τούρκοι έμπαιναν στη βυζαντινή κοινωνία και έπαιρναν τίτλους και δώρα. Το βάπτισμα, οι τάξεις και οι ανταμοιβές ήταν τα πρώτα βήματα για την ολοκλήρωση της ένταξης των ενήλικων Τούρκων στο Βυζάντιο. Για

¹ Mehmed Fuad Koprulu, Οι απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκδ. Παπαζήση, 2001, σελ.:31

τους νεότερους Τούρκους η εκπαίδευση ήταν εξίσου σημαντική. Τέλος, δυστυχώς είναι άγνωστος ο αριθμός των Τούρκων που εισχώρησαν στις βυζαντινές υπηρεσίες.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως στις βυζαντινές υπηρεσίες υπήρχε και μια ομάδα ατόμων του οποίους αποκαλούσαν: «Τουρκόπουλοι» και ήταν εκείνοι οι οποίοι ήταν γεννημένοι από Χριστιανή μητέρα και Τούρκο πατέρα².

Στο σημείο αυτό πρέπει, φυσικά, να αναρωτηθούμε αν οι Βυζαντινοί είχαν γνώση της τουρκικής γλώσσας. Αυτό είναι κάτι το οποίο είναι αρκετά πιθανό, το να είχαν δηλαδή οι Βυζαντινοί κάποια γνώση της τουρκικής γλώσσας, ωστόσο δεν υπάρχει κάποια γραπτή απόδειξη πως γνώριζαν τούρκικα. Υπάρχει ακόμα η πιθανότητα να χρησιμοποιούσαν κάποιο διερμηνέα για τις συνομιλίες τους. Πάντως η γνώση τουρκικών σε πολύ καλό επίπεδο θα πρέπει να ήταν μικρή.

Οι Τούρκοι δεν ήταν οι μόνοι που μπήκαν στη βυζαντινή κοινωνία, εθελοντικά ή μη, και έγιναν κομμάτι της τον 11^ο και 12^ο αιώνα. Υπήρξαν ακόμα στρατιώτες από την Ιταλία, τη Γερμανία, τη Ρωσία, την Ουγγαρία και τη Σερβία. Η πλειονότητα όμως των Τούρκων που μπήκαν στο Βυζάντιο ήταν άτομα ταπεινής καταγωγής που κατοικούσαν στα νησιά ή στη Μακεδονία τα οποία πιθανόν να είχαν στρατιωτικές υποχρεώσεις. Πολλοί από τους Τούρκους που υπηρετούσαν στο Βυζαντινό στρατό και μάλιστα οι υψηλόβαθμοι, πίστευαν σε μία συμμαχία ανάμεσα στους Βυζαντινούς και τους Τούρκους.

Το Βυζάντιο ωφελήθηκε από την παρουσία των Τούρκων. Μάλιστα μετά από την εξαφάνιση τους από τις βυζαντινές υπηρεσίες η αυτοκρατορία αποδυναμώθηκε.

Αργότερα όμως, τον 14^ο αιώνα οι Τούρκοι εμφανίζονται ξανά στο Βυζάντιο. Το 1301 καταγράφονται τουρκικές επιδρομές στο Αιγαίο και τις επόμενες δεκαετίες τουρκικά πλοία επιτίθενται στα νησιά της Σαντορίνης, της Καρπάθου, της Αίγινας και της Ευβοίας. Στην ηπειρωτική χώρα έκαναν επιδρομές σε πόλεις απέναντι από την Εύβοια και την βορειοανατολική Πελοπόννησο. Μέχρι το 1361, οι Τούρκοι είχαν βρεθεί στο κατώφλι της σημερινής Ελλάδας καθώς κατέλαβαν την Αδριανούπολη, που ήταν μια σχετικά ασήμαντη χώρα η οποία όμως διακρίθηκε και διεκδικήθηκε πολύ συχνά εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης στην άκρη της Ευρώπης, στη

² Charles M. Brand, *The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries*, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 43, 1989, Harvard University, σελ. 13

χερσαία γέφυρα Ευρώπης – Ασίας. Λίγα χρόνια αργότερα η Αδριανούπολη θα γίνει η πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Από την Αδριανούπολη οι Τούρκοι κινήθηκαν δυτικά και εν συνεχεία νότια εντός της Ελλάδας. Το 1391, μετά από πολιορκία που διήρκησε τέσσερα χρόνια, κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς. Έπειτα κινήθηκαν νότια μέσω της Θεσσαλίας καταλαμβάνοντας μεγάλες πόλεις όπως τη Λιβαδιά και τη Άμφισσα, λίγα μίλια βόρεια από τον Κορινθιακό κόλπο. Αργότερα όμως οι Βυζαντινοί επανέκτησαν την Θεσσαλονίκη για να τη χάσουν πάλι το 1430 από τους Τούρκους οι οποίοι από τότε την είχαν στη δικαιοδοσία τους για πέντε αιώνες.

Οι Τούρκοι είχαν πλέον είχαν εδραιωθεί στο μεγαλύτερο μέρος τόσο της Ελλάδας όσο και των Βαλκανίων. Τα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας και Ρουμανίας αλλά και της Αλβανίας, της Βοσνίας και της Σερβίας ήταν όλα υποτελή κράτη τα οποία αναγνώριζαν την τουρκική επικυριαρχία και πλήρωναν φόρο υποτέλειας.

Ωστόσο ο τελευταίος προμαχώνας της συρρικνωμένης πλέον Βυζαντινής Αυτοκρατορίας εξακολουθούσε να παραμένει εκτός της τουρκικής επικυριαρχίας, η ίδια η Κωνσταντινούπολη. Οι Τούρκοι είχαν επιχειρήσει χωρίς επιτυχία να καταλάβουν την πόλη με μια επτάχρονη πολιορκία τη δεκαετία του 1390 και αργότερα πάλι το 1422. Την άνοιξη του 1453, οι τουρκικές δυνάμεις βρέθηκαν ξανά έξω από τα τείχη της πόλης, αυτού του τελευταίου αναχώματος τόσο συμβολικού όσο και πραγματικού, στην ολοκληρωτική οθωμανική κυριαρχία της νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Ο σουλτάνος των τουρκικών αυτών δυνάμεων ήταν ο Μωάμεθ ο Β΄ ο επονομαζόμενος Πορθητής, όπως έχει επικρατήσει να αναφέρεται στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία, αντί για Μεχμέτ Β΄ ο Κατακτητής (Mehmed Fatih)³. Το 1451 ο Μωάμεθ, μετά τον θάνατο του πατέρα του, έγινε για δεύτερη φορά σουλτάνος, καθώς είχε ανέβει για πρώτη φορά στο θρόνο σε ηλικία δώδεκα ετών αλλά ανακλήθηκε. Κι έτσι τώρα δεν υπήρχε καλύτερος τρόπος για να αποδείξει ο νέος σουλτάνος τις ικανότητες του από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Άλλωστε δύο προκάτοχοί του είχαν προσπαθήσει αλλά απέτυχαν.

³ David Brewer, Ελλάδα Οι αφανείς αιώνες, Η Τουρκική κυριαρχία από την Πτώση της Κωνσταντινούπολης έως την Ελληνική Ανεξαρτησία, εκδ. Παπαζήση, 2012, σελ. 6

Ωστόσο υπήρχαν σημαντικοί λόγοι για τους οποίους ο Μωάμεθ ο Β΄ ήθελε να θέσει τη Κωνσταντινούπολη υπό τον έλεγχό του. Γιατί όσο η Κωνσταντινούπολη παρέμενε μια χριστιανική πόλη υπήρχε ο κίνδυνος για μια νέα σταυροφορία εναντίον των Τούρκων. Επιπλέον η κατοχή της Κωνσταντινούπολης θα έδινε στους Τούρκους τη δυνατότητα να ελέγχουν όλες τις εμπορικές δραστηριότητες ανάμεσα στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα. Ωστόσο υπάρχει ακόμα ένας λόγος ο οποίος όμως δεν είναι τόσο φανερός. Ενώ οι Τούρκοι είχαν φοβερές χερσαίες δυνάμεις δεν είχαν κάποιον ιδιαίτερο πολεμικό στόλο, εκτός από μια συγκέντρωση ανεξάρτητων κουρσάρων. Έτσι καταλαμβάνοντας την Κωνσταντινούπολη θα είχαν ναυπηγο-κατασκευαστικές ευκολίες και μια σίγουρη ναυτική βάση, η οποία επιπροσθέτως θα ήταν προστατευμένη από τα στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου και θα μπορούσε να πετύχει και θαλάσσια κυριαρχία.⁴

Επιπλέον οι Οθωμανοί είχαν πολλούς στρατηγικούς λόγους για να εποφθαλμιούν, την Κωνσταντινούπολη, την έδρα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο έλεγχος του Βυζαντίου πάνω στο Βόσπορο, είχε προκαλέσει σε πολλές περιπτώσεις σοβαρά προβλήματα διοικητικής υφής στους σουλτάνους και στα στρατεύματά τους τα οποία αναγκάζονταν να διασχίζουν τα εδάφη των Βυζαντινών καθώς πηγαиноέρχονταν στη Ρούμελη και τη Μικρά Ασία. Ακόμα, συσσωρεύονταν σιγά-σιγά τα έξοδα για την κατάκτηση και τη διοίκηση των περιοχών που υπάγονταν σταδιακά στην οθωμανική κυριαρχία και ο έλεγχος των κερδών από τη φορολογία της πλούσιας εμπορικής κίνησης ανάμεσα στη λεκάνη της Μαύρης Θάλασσας, τη Μεσόγειο και την Ευρώπη θα υπερκάλυπτε τη χρηματοδότηση του μέλλοντος των Οθωμανών.

Την περίοδο εκείνη η Κωνσταντινούπολη διατηρούσε ελάχιστες από τις προγενέστερες κτήσεις της αλλά και από τον πλούτο της. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε σμικρυνθεί και περιλάμβανε πλέον το Δεσποτάτο του Μορέως το οποίο όμως πλήρωνε ήδη τότε φόρο υποτέλειας στο σουλτάνο, την Τραπεζούντα και την ίδια την Κωνσταντινούπολη με τα περίχωρά της. Επιπλέον η συρρικνωμένη Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην ουσία είχε χρεοκοπήσει, καθώς αδυνατούσε να συλλέξει τους περισσότερους φόρους από τις μακρινές επαρχίες και γι' αυτό το λόγο δεν μπορούσε να συντηρεί το στόλο της ενώ μετά βίας μπορούσε να πληρώνει το στρατό της, εκτός

⁴ Ο.π., σελ. 7

φυσικά από τους μισθοφόρους. Τα δημόσια ταμεία στην ουσία δεν είχαν χρήματα αλλά ούτε υπήρχαν και άλλες πηγές αξίες λόγου. Ο πληθυσμός της πόλης που παλιότερα ήταν πάνω από πεντακόσιες χιλιάδες τώρα είχε περιορισθεί στις ογδόντα χιλιάδες. Εκτός από τον αριθμό τους όμως οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης είχαν χάσει την αρχοντιά τους και ήταν θλιβεροί και φτωχοί. Πίστευαν επίσης, πως η μοίρα τους φέρεται σκληρά επειδή ήταν ένας διεφθαρμένος λαός ο οποίος ζούσε μέσα στην αμαρτία. Αυτή η σκέψη άλλωστε αποτελούσε και εξήγηση της συμφοράς που θα τους έβρισκε ως θείας τιμωρίας. Ήταν μια σκέψη η οποία κυριαρχούσε για την τελική πτώση της Κωνσταντινούπολης.

Η πολιορκία και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Όταν ο Ιωάννης ο 8^{ος} πέθανε το 1448 τον διαδέχτηκε ο αδελφός του, ο οποίος ήταν Δεσπότης του Μορέως, Κωνσταντίνος 11^{ος} Παλαιολόγος. Ο Κωνσταντίνος είχε στρατιωτική και διοικητική εμπειρία, καθώς κυβερνούσε το Μοριά από 1443. Ήταν ευρέως σεβαστός για την ακεραιότητα και την ανεκτικότητα του αν και κάποιοι αμφισβητούσαν την αποφασιστικότητά του. Αγγελιοφόροι πήγαν στον Μυστρά προκειμένου να ενημερώσουν τον Κωνσταντίνο πως είχε διαδεχτεί τον αδελφό του. Όταν τα νέα έφτασαν στο Μυστρά, ο Κωνσταντίνος ανακηρύχτηκε αυτοκράτορας. Αποφασίστηκε μάλιστα η στέψη του να γίνει στο Μυστρά παρά στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι στις 6 Ιανουαρίου του 1449 στέφθηκε ως Κωνσταντίνος ΙΑ΄ στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στον Μυστρά. Έπειτα ο νέος αυτοκράτορας μετέβει στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Κωνσταντίνος, δυστυχώς, ξεκίνησε τη βασιλεία του σε μία διχασμένη πόλη, καθώς το μεγαλύτερο μέρος τόσο του κλήρου όσο και του λαού διαφωνούσε απόλυτα με την απόφαση της ένωσης των εκκλησιών, Ελληνορθόδοξης και Καθολικής. Το σχίσμα ανάμεσα στην Καθολική δύση και την Ορθόδοξη ανατολή υπήρχε για αρκετούς αιώνες. Τυπικά είχε δημιουργηθεί εξαιτίας δογματικών διαφορών, όπως για το εάν το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται μόνο εκ του Πατρός ή εάν εκπορεύεται και εκ του Υιού, δηλαδή η περίφημη διένεξη σχετικά με το filioque. Η πραγματική αιτία του σχίσματος οφειλόταν στο γεγονός αν ο Ορθόδοξος πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης ήταν ή όχι υποκείμενος στην κυριαρχία του Πάπα της Ρώμης. Μέχρι εκείνη τη στιγμή το ζήτημα της ένωσης των δύο Εκκλησιών είχε γίνει τόσο

πολιτικό όσο και θρησκευτικό. Η ένωση αποτελούσε το αντίτιμο που έπρεπε να πληρώσει η Κωνσταντινούπολη προκειμένου να αποκτήσει τη συνδρομή των καθολικών δυνάμεων. Ο αυτοκράτορας ήταν αποφασισμένος να υπερασπιστεί την ένωση, γιατί πίστευε ότι προσέφερε μια μοναδική ευκαιρία για να πάρει το Βυζάντιο τη βοήθεια που χρειαζόταν από τη Δύση, χωρίς την οποία η αυτοκρατορία θεωρούνταν καταδικασμένη.

Ο Μουράτ ο Β΄, πατέρας του Μωάμεθ του Β΄ του Πορθητή, πέθανε στις 3 Φεβρουαρίου του 1451. Ο Μωάμεθ ενθρονίστηκε την Τρίτη 18 Φεβρουαρίου του 1451.⁵ Λίγο μετά την ενθρόνισή του, ο Μωάμεθ άρχισε να καταστρώνει σχέδια προκειμένου να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Το πρώτο του βήμα ήταν η κατασκευή του φρουρίου Ρούμελι Χισάρ στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου, απέναντι από το Αναντολού Χισάρ, το οποίο το είχε χτίσει ο πάππος του, ο Βαγιαζίτ. Όλα τα πλοία που θα περνούσαν από εκεί θα έπρεπε να πάρουν την άδεια του για να διασχίζουν το Βόσπορο. Αυτός ήταν άλλωστε και ο σκοπός του να μπορέσει να ελέγξει το Βόσπορο. Το φρούριο ήταν έτοιμο το 1452, αποκόβοντας την Κωνσταντινούπολη από τη Μαύρη Θάλασσα.

Σε όλη τη διάρκεια εκείνου του χειμώνα ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος προετοιμαζόταν πυρετωδώς για την επερχόμενη πολιορκία. Αποθήκευε τρόφιμα και πυρομαχικά και κινητοποιούσε τους κατοίκους να επισκευάσουν τα αμυντικά οχυρώματα. Επιπλέον ο αυτοκράτορας ανέθεσε στον κυβερνητικό αξιωματούχο Γεώργιο Σφραντζή, ο οποίος έχει γράψει το «Βραχύ Χρονικό», να συντάξει έναν κατάλογο που θα περιελάμβανε τους άντρες εκείνους οι οποίοι μπορούσαν να φέρουν οπλισμό και θα μπορούσαν να υπερασπιστούν τα τείχη της πόλης στην πολιορκία. Ο αριθμός των αρτιμελών ανδρών της Κωνσταντινούπολης έφτανε τους 6.000, από τους οποίους οι 4.973 ήταν επαγγελματίες στρατιώτες και μέλη της εθνοφυλακής. Ο μικρός αριθμός των αξιόμαχων ανδρών δείχνει πόσο είχε μειωθεί ο πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης στο πρώτο μισό του 15^{ου} αιώνα. Ανάμεσα στους υπερασπιστές υπήρχαν και 3.000 Ιταλοί. Ο πιο επιφανής από τους Ιταλούς ήταν Τζοβάνι Τζουστινιάνι, ο οποίος ήταν αρχηγός γενουατών στρατιωτών και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη τον Ιανουάριο του 1453 με 400 άνδρες. Αμέσως μπήκε στην υπηρεσία του αυτοκράτορα και ορίστηκε διοικητής όλων των χερσαίων τειχών.

⁵ Tursun Beg, The history of Mehmed the Conqueror, Bibliotheca Islamica (Mineapolis and Chicago), 1978, σελ. 32

Επιπλέον στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του χρόνου υπήρχαν πέντε βενετικές γαλέρες των οποίων οι καπετάνιοι πείστηκαν με κάποια δυσκολία να μείνουν και να βοηθήσουν στην άμυνα της πόλης. Σύμφωνα με τις περισσότερες εκτιμήσεις ο αριθμός των ανδρών που υπερασπίστηκαν τα τείχη κυμαινόταν από 6.000 ως 8.500.⁶ Οι περισσότεροι ανήκαν στις τοπικές εθνοφρουρές και είχαν στοιχειώδη εκπαίδευση. Οι υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση από κάθε άποψη καθώς βρίσκονταν αντιμέτωποι με τουλάχιστον 60.000 επιτιθέμενους. Επιπλέον υπήρχε πάντα το γεγονός πως οι περισσότεροι από τους Έλληνες ήταν απλοί πολίτες στους οποίους δόθηκαν λόγχες, τόξα, σπαθιά και ασπίδες προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν όσο καλύτερα μπορούσαν. Τον 15^ο αιώνα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν πολύ φτωχή για να προσλάβει μεγάλο αριθμό μισθοφόρων . Γι' αυτό ακριβώς το λόγο το βάρος της άμυνας έπεσε στα ντόπια στρατεύματα, στις τοπικές εθνοφρουρές και στους ξένους εθελοντές. Επιπλέον δεν πρέπει να προκαλούν έκπληξη οι αναφορές που υπάρχουν για μοναχούς οι οποίοι περιπολούσαν στα τείχη της Κωνσταντινούπολης.

Η στρατιωτική οργάνωση των βυζαντινών δυνάμεων που είχαν απομείνει δεν είναι απόλυτα σαφής. Ο μικρός στρατός της Κωνσταντινούπολης μπορεί να εξακολουθούσε να είναι γνωστός ως πολιτικός στρατός αλλά δεν ξέρουμε αν συνέχισε να είναι οργανωμένος σε συντάγματα. Πρωταρχικό ρόλο έπαιζαν οι τοξότες και οι βαλλιστροφόροι του πεζικού οι οποίοι αποτελούσαν ένα είδος επίλεκτου σώματος.

Οι υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης διέθεταν πυροβόλα όπλα τα οποία όμως ήταν πολύ μικρότερα από τα γιγαντιαία οθωμανικά κανόνια. Επιπλέον, το 1453 οι Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν επίσης το υγρόν πυρ το οποίο πιθανότατα ήταν μια ύλη σαν πετρέλαιο που εκτοξευόταν από ένα σιφόνι και έπειτα αναφλεγόταν. Ήταν αρκετά πολύπλοκο και επικίνδυνο για να χρησιμοποιείται συχνά.

Ωστόσο μια ακόμα αδυναμία στην υπεράσπιση της Κωνσταντινούπολης αποτελούσε το γεγονός της έλλειψης των κατάλληλων ναυτικών δυνάμεων καθώς ο τελευταίος ολοκληρωμένος βυζαντινός στόλος είχε καταστραφεί από τους Γενοβέζους τον 14^ο αιώνα.

⁶ Ντ. Νίκολ- Τζ. Χάλντον- Στ. Τέρνμπουλ, Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης – Η Κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Οθωμανούς, εκδ. Ψυχογιός, 2008, σελ. 205

Επίσης αξίζει να αναφερθούμε στην κατάσταση της Κωνσταντινούπολης εκείνο τον καιρό. Δεν ήταν όπως είναι σήμερα μια πόλη δηλαδή δεν αποτελούνταν από ένα συμπαγές συγκρότημα σπιτιών. Την εποχή εκείνη αποτελούνταν από ξεχωριστές συνοικίες που είχαν μέγεθος χωριού και βρίσκονταν εντός της περιοχής που οριοθετούσαν τα τεράστια τείχη. Ακόμη και στις πιο ευτυχισμένες περιόδους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας οι διάφορες συνοικίες ήταν χωρισμένες με πάρκα και δεντρόκηπους. Το 1453, η Κωνσταντινούπολη ήταν ένα άθροισμα χωριών πολλά από τα οποία πιθανόν να βρίσκονταν σε αρκετή απόσταση από τα γειτονικά τους. Επίσης πιθανότατα το καθένα να περιβαλλόταν από δικό τους περίφραγμα.

Ο Κωνσταντίνος και οι σύμβουλοί του γνώριζαν ότι η έκβαση της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης θα την έκρινε ο χρόνος. Αν άντεχαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, θα προλάβαινε να φτάσει βοήθεια από τον έξω κόσμο, τουλάχιστον δια θαλάσσης, από την Ιταλία. Ο Κωνσταντίνος είχε απόλυτο δίκιο, δυστυχώς όμως τα κανόνια των Οθωμανών ενέτειναν την πολιορκία και ο στόλος τους επέκτεινε το μέτωπο της επίθεσης προς κάθε κατεύθυνση, ακόμα και από την πλευρά του Κεράτιου Κόλπου.

Τα τείχη της Κωνσταντινούπολης εξακολουθούσαν να είναι ισχυρά ακόμα και μετά τους πολέμους που είχαν διεξαχθεί στα μέσα του 15^{ου} αιώνα. Η αριθμητική υπεροχή των Οθωμανών δεν είχε μεγάλες συνέπειες. Παρόλο που τόσο οι Βυζαντινοί όσο και οι Ιταλοί δεν περίμεναν τόσο επιθετική δράση από την πλευρά του οθωμανικού στόλου, ο κίνδυνος να πληγούν τα τείχη κατά μήκος του Μαρμαρά ήταν μικρός ενώ οι υπερασπιστές πίστευαν ότι με τα κατάλληλα πλοία στον Κεράτιο Κόλπο θα μπορούσαν να προστατεύσουν την πλωτή αλυσίδα. Οι σκέψεις αυτές των Βυζαντινών ήταν πράγματι σωστές ώσπου οι Οθωμανοί κατέλαβαν τον Κεράτιο Κόλπο περνώντας τα πλοία από τη στεριά.

Τον Ιανουάριο του 1453 ο Μωάμεθ βρισκόταν στην Αδριανούπολη όπου είχε συγκεντρωθεί μεγάλος αριθμός εθελοντών. Εκτός από τα στρατεύματα από τη Ρούμελη και τα συντάγματα του παλατιού, ο στρατός ενισχύθηκε από εφεδρικό δυναμικό. Ανάμεσα σε αυτούς βρίσκονταν και έμποροι οι οποίοι θα ανεφοδιάζαν τα οθωμανικά στρατεύματα. Επιπλέον στάλθηκαν άνθρωποι να προετοιμάσουν το δρόμο προς την Κωνσταντινούπολη ώστε να μπορέσουν οι γέφυρες να αντέξουν το βάρος

του μεγάλου κανονιού. Αργότερα οι Οθωμανοί μετέφεραν τα κανόνια έξω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης.

Οι Βυζαντινοί είχαν αποκλειστεί εντός των τειχών και ο αυτοκράτορας έκανε προσπάθειες να ενισχύσει την άμυνα. Στις 2 Απριλίου τοποθετήθηκε η πλωτή αλυσίδα στον Κεράτιο Κόλπο. Επιπλέον έγινε προσπάθεια διάνοιξης μιας τάφρου γύρω από τα εκτεθειμένα τείχη των Βλαχερνών. Δεμάτια από μαλλί και δερμάτινα καλύμματα κρεμάστηκαν έξω από τα τείχη για να απορροφούν τα χτυπήματα από τα βλήματα. Ωστόσο αυτά δεν φάνηκαν ιδιαίτερα χρήσιμα μπροστά στο πυροβολικό του Μωάμεθ.

Ο σουλτάνος και ο κύριος όγκος των Οθωμανικών δυνάμεων αναχώρησαν από την Αδριανούπολη στις 23 Μαρτίου του 1453 και συγκεντρώθηκαν σε απόσταση τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων έξω από την Κωνσταντινούπολη. Το πυροβολικό είχε πάρει θέση κοντά στα τείχη με δεκατέσσερα ή δεκαπέντε πυροβόλα ακροβολισμένα κατά μήκος των χερσαίων τειχών. Τρία από αυτά ήταν τοποθετημένα απέναντι από τις Βλαχέρνες. Οι πυροβολαρχίες υποστηρίζονταν από δώδεκα ισχυρούς καταπέλτες που εκτόξευαν πέτρες και οι οποίοι στήθηκαν πιθανότατα στις 11 Απριλίου.

Οι υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης υπολείπονταν τόσο σε όπλα όσο και σε αριθμούς. Τα κανόνια τους δεν μπορούσαν να πυροβολήσουν συχνά εξαιτίας της έλλειψης πυρίτιδας αλλά και βλημάτων. Επιπλέον πριν την ανακάλυψη της πυρίτιδας τα χερσαία τείχη ήταν απόρθητα. Τώρα όμως είχαν γίνει ο κύριος στόχος του Μωάμεθ. Τα τείχη της Κωνσταντινούπολης ήταν εξαιρετικά ανθεκτικά αλλά και τα τουρκικά κανόνια πάρα πολύ ισχυρά.

Στις 2 Απριλίου δηλαδή την ημέρα που τοποθετήθηκε η αλυσίδα στον Κεράτιο Κόλπο, η ακολουθία του σουλτάνου έστησε της σκηνές της στο λόφο Μάλτεπε. Στις 6 Απριλίου ο οθωμανικός στρατός αναχώρησε από το σημείο συγκέντρωσης του και σταμάτησε για να προσευχηθεί περίπου ενάμισι χιλιόμετρο έξω από την Κωνσταντινούπολη.

Το πρωί της 6^{ης} Απριλίου ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος μαζί με τον Τζοβάνι Τζιουστινιάνι Λόγγο βρίσκονταν στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού. Την ίδια μέρα ξεκίνησε ο βομβαρδισμός από τους Οθωμανούς ο οποίος συνεχίστηκε και στις 7 Απριλίου, γκρεμίζοντας τμήμα του τείχους δίπλα στην Πύλη Χαρισίου.

Με την έναρξη του τούρκικου κανονιοβολισμού ο Κωνσταντίνος ολοκλήρωσε τη διαθεσιμότητα των υπερασπιστών. Στα χερσαία τείχη ο Κωνσταντίνος με τα καλύτερα ελληνικά σώματα και ο Τζιουστινιάνι με τους Γενουάτες υπερασπίζονταν την εύρωτη Πύλη του Ρωμανού στο κέντρο μαζί με άλλα ελληνικά σώματα στο βόρειο και στο νότιο άκρο αυτών των τειχών. Ο ανώτερος διοικητής του Κωνσταντίνου, Λουκάς Νοταράς, ήταν ένας αρκετά οξύς χαρακτήρας ο οποίος φιλονικούσε τόσο με τον συμπατριώτη του Γεώργιο Σφραντζή όσο και με το Γενουάτη συνάδελφό του Τζιουστινιάνι. Ο Λουκάς Νοταράς είχε τοποθετηθεί στο δυτικό άκρο των τειχών κατά μήκος του Χρυσού Κέρατος.

Η πρώτη επίθεση πραγματοποιήθηκε πιθανότατα στις 7 Απριλίου στην καρδιά των χερσαίων τειχών. Άτακτοι και εθελοντές με υποτυπώδη εξοπλισμό προέλασαν με την κάλυψη τοξοτών και οπλιτών ωστόσο ήρθαν αντιμέτωποι με τους υπερασπιστές στο πιο απομακρυσμένο οχύρωμα και απωθήθηκαν εύκολα. Τα κατεστραμμένα τμήματα του τείχους επισκευαστήκαν το ίδιο βράδυ καθώς όλος ο πληθυσμός δούλευε γι' αυτό το σκοπό και ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος τους συμβούλευε δίνοντας τους παράλληλα και θάρρος. Αυτό συνεχίστηκε για όλα τα κομμάτια των τειχών που κατέρρεαν, οι υπερασπιστές τα αναστήλωναν με χώμα και φρύγανα, σκόρπια ή βάζοντάς τα μέσα σε βαρέλια. Αυτή η τακτική μάλιστα ενίσχυσε τα τείχη αφού πλέον η πρόσκρουση απορροφούνταν αντί να απλώνεται.

Τα βυζαντινά κανόνια ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικά ως τη στιγμή που δυστυχώς εξερράγη το μεγαλύτερο από αυτά. Έκτοτε περιορίσθηκαν να στοχεύουν τους άντρες των αντιπάλων και το καθένα να εκτοξεύει από πέντε έως δέκα βλήματα σε μέγεθος καρυδιού.

Τις πρώτες ημέρες της πολιορκίας οι υπερασπιστές επεχείρησαν αρκετές εξόδους, αλλά ο Τζιουστινιάνι εκτίμησε ότι οι απώλειες θα ήταν μεγαλύτερες από τα οφέλη και γι' αυτό το λόγο κάλεσε τους άντρες του να επιστρέψουν από τον εξωτερικό προμαχώνα στο πρώτο κυρίως τείχος. Έπειτα ακολούθησε μια μικρή παύση πυρός και ο Μωάμεθ διέταξε την επανατοποθέτηση πολλών πυροβολαρχιών. Στις 11 ή 12 Απριλίου ξεκίνησε πάλι ο βομβαρδισμός και από τότε οι Οθωμανοί δεν σταμάτησαν σχεδόν καθόλου.

Η πρώτη επίθεση του οθωμανικού στόλου στην πλωτή αλυσίδα στον Κεράτιο Κόλπο απέτυχε όταν απωθήθηκε στην προσπάθεια του να σπάσει την αλυσίδα.

Τη νύχτα της 17^{ης} προς 18^{ης} Απριλίου οι Οθωμανοί εξαπέλυσαν επίθεση στο μεσοτείχιο των χερσαίων τειχών ωστόσο ύστερα από μάχη τεσσάρων όρων απωθήθηκαν. Την επόμενη μέρα όμως ο στόλος τους κατέλαβε τα Πριγκιποννήσια. Δύο ημέρες αργότερα οι Οθωμανοί θα δέχονταν ένα σοβαρό πλήγμα καθώς εμφανίστηκαν τρεις μεγάλες φορτηγίδες τις οποίες είχαν στείλει οι Γενοβέζοι και ο Πάπας. Τα πλοία αυτά περιείχαν όπλα, στρατιώτες και τρόφιμα. Συνοδεύονταν μάλιστα από ένα μεγάλο βυζαντινό πλοίο το οποίο μετέφερε σιτάρι από τη Σικελία. Τα πλοία είχαν διασχίσει ανενόχλητα τα Δαρδανέλια όταν ο Μωάμεθ διέταξε τον ναύαρχο Μπαλτάογλου να τα καταλάβει. Τα οθωμανικά πλοία τα οποία ήταν μικρότερα περικύκλωσαν τα χριστιανικά χρησιμοποιώντας μόνο τα κουπιά τους, εξαιτίας των δυσμενών ανέμων. Ωστόσο τα κουπιά μπερδευτήκαν μεταξύ τους ενώ το ύψος το χριστιανικών πλοίων λειτούργησε ως πλεονέκτημα για τους υπερασπιστές τους. Έτσι το μόνο που μπορούσαν να κάνουν οι Οθωμανοί ήταν ή να επιχειρήσουν επιβίβαση στα πλοία ή να τους βάλουν φωτιά. Δεν κατόρθωσαν όμως να κάνουν κανένα από τα δύο. Αργότερα ο Μπαλτάογλου μάζεψε τα μικρότερα πλοία του ενώ τα μεγαλύτερα τα οποία είχαν κανόνια επιτέθηκαν στα χριστιανικά. Τα κανόνια όμως ήταν τοποθετημένα πολύ χαμηλά δεν έφταναν να χτυπήσουν τους άντρες που βρίσκονταν στα καταστρώματα. Επιπλέον οι διάμετρος τους ήταν πολύ μικρή για να προκαλέσει σοβαρές ζημιές στα πλοία. Ο Μπαλτάογλου διέταξε οπισθοχώρηση. Με τη δύση του ηλίου, ο άνεμος άλλαξε ξαφνικά και τα χριστιανικά πλοία έσπρωξαν το μικρότερο οθωμανικό σκάφος στην άκρη και κινήθηκαν προς την αλυσίδα ενώ τρία βενετικά πλοία έσπευσαν να καλύψουν το άνοιγμά της. Αυτή ήταν η τελευταία βοήθεια που πήρε η Κωνσταντινούπολη. Ανήμπορος να ανασυντάξει τα πλοία του ο Μπαλτάογλου τα διέταξε να επιστρέψουν στο Διπλοκίονιον.

Αυτή η ήττα έπληξε το ηθικό των Οθωμανών αλλά ανύψωσε το ηθικό των υπερασπιστών της Κωνσταντινούπολης.

Την επόμενη ημέρα ο Μωάμεθ βρήκε έναν άλλο τρόπο να περάσει τα πλοία του στο Χρυσούν Κέρας, αφού η αλυσίδα στην είσοδο του κόλπου και τα πλοία που βρίσκονταν εκεί δεν επέτρεπαν στα δικά του να μουν μέσα εκείνος πέρασε τα πλοία του στη θάλασσα δια μέσω της ξηράς. Ο δρόμος που ακολούθησε η οθωμανική δίοικος ξεκινούσε από το σημερινό Τοπχανέ, έπειτα σκαρφάλωνε σε μια απόκρημνη κοιλάδα εκεί που είναι σήμερα η συνοικία Ταξίμ και μετά κατέβαινε στην Κοιλάδα

των Πηγών, στο σημερινό Κασίμ Πασά.⁷ Η δίορκος αποτελούνταν από ένα ξύλινο διάδρομο στρωμένο με σανίδες, τοποθετημένο σε ένα αβαθές χαντάκι το οποίο είχε περαστεί με γράσο, σαν ναυπηγική κλίνη. Στη διάρκεια ενός βομβαρδισμού που έγινε ως αντιπερισπασμός τα πλοία ρυμουλκήθηκαν, από ομάδες ανδρών και βοδιών, στους λόφους πάνω σε κυλίνδρους ενώ είχαν τα πανιά τους ανοιχτά ώστε να έχουν επιπλέον ώθηση από τον άνεμο. Μέχρι το τέλος της ημέρας επέπλεαν εβδομήντα με ογδόντα πλοία στο Χρυσούν Κέρας. Οι υπερασπιστές είχαν χάσει τον έλεγχο του Κεράτιου Κόλπου και έπρεπε να εγκαταλείψουν τις θέσεις που κατείχαν σε άλλους τομείς έτσι ώστε να υπερασπιστούν τα απειλούμενα τείχη απέναντι από τον μικρό πορθμό.

Στις 3 Μαΐου οι υπερασπιστές τοποθέτησαν κανόνια στα τείχη του Κεράτιου προκειμένου να απωθήσουν τα οθωμανικά πλοία. Ωστόσο ο Μωάμεθ χρησιμοποίησε ένα νέο ολμοβόλο μεγάλης εμβέλειας το οποίο άνοιξε πυρ στις 5 Μαΐου. Ενώ στις 12 Μαΐου πραγματοποιείται μεγάλη επίθεση του Μωάμεθ με δύναμη 50.000 ανδρών τα μεσάνυχτα, σε μάχη κοντά στα ανάκτορα. Στη μάχη αυτή σημειώθηκαν μεγάλες απώλειες και για τα δύο μέρη. Ο αυτοκράτορας δεν ακολουθεί την προτροπή των ανθρώπων του περιβάλλοντος του να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη.

Οι ακροβολισμοί στον Κεράτιο Κόλπο ανάγκασαν όλα τα χριστιανικά πλοία, εκτός βέβαια από εκείνα που φρουρούσαν την αλυσίδα, να αποτραβηχτούν στο λιμάνι του Βοσπόρου. Η αλυσίδα εξακολουθούσε να εμποδίζει τον οθωμανικό στόλο ο οποίος πραγματοποιούσε συνεχείς επιθέσεις εναντίον της στις 16, 17 και 21 Μαΐου. Από την άλλη συνεχίζονταν ο βομβαρδισμός των χερσαίων τειχών σε καθημερινή βάση. Επιπλέον οι Τούρκοι έκαψαν λαγούμια κάτω από το βόρειο άκρο των χερσαίων τειχών στο σημείο που ήταν πιο αδύναμα. Στις 16 Μαΐου οι υπερασπιστές ανακάλυψαν το πρώτο από αυτά τα λαγούμια. Αυτό το λαγούμι καταστράφηκε όπως και τα άλλα πέντε που βρέθηκαν τις επόμενες ημέρες. Επίσης στις 21 Μαΐου αναχαιτίστηκαν κι άλλες προσπάθειες Οθωμανών λαγουμιτζήδων με τη χρήση καπνού ή νερού.

Οι υπερασπιστές δυσκολεύονταν όλο και περισσότερο να κλείσουν τις ρωγμές στον τομέα της Κοιλιάδας του Λύκου, ενώ και η τάφος είχε γεμίσει. Έτσι άρχισαν να φτιάχνουν φράχτες από μπάζα, χώμα και ξύλα. Επίσης τους ήταν δύσκολο να επιχειρούν εξόδους καθώς οι κατεστραμμένες πύλες πρόδιδαν τις θέσεις τους.

⁷ Ο.π. σελ. 224

Το ηθικό όσων βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη είχε αρχίσει να πέφτει και οι ένταση ανάμεσα στους Ιταλούς και τους Βυζαντινούς ήταν αυξημένη. Επιπλέον, η Οδηγήτρια, που ήταν η πιο ιερή εικόνα της Κωνσταντινούπολης, γλίστρησε από τη βάση της στη διάρκεια μιας περιφοράς. Την επόμενη ημέρα παρατεταμένη ομίχλη σκέπασε τον ουρανό και ένα παράξενο φως περικύκλωσε την Αγία Σοφία προκαλώντας ανησυχία και στα δύο στρατόπεδα.

Αν και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης κάθε μέρα που περνούσε γινόταν όλο και πιο αναπόφευκτη ωστόσο υπήρχαν δύο γεγονότα τα οποία ενδεχομένως να μπορούσαν να την αποτρέψουν.

Το πρώτο γεγονός ήταν η πρόταση που έκανε ο Μωάμεθ στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο να του παραδώσει την Κωνσταντινούπολη. Η προσφορά αυτή ήταν πολύ γενναιόδωρη καθώς επέτρεπε στον αυτοκράτορα και στους υπουργούς του να εγκαταλείψουν την πόλη παίρνοντας μαζί τους και τις περιουσίες τους και επιπλέον έδινε στον Κωνσταντίνο ένα βασίλειο στην Πελοπόννησο το οποίο βέβαια θα ήταν υποτελές στο σουλτάνο. Επίσης η πρόταση έλεγε πως όσοι κάτοικοι παρέμεναν στην Κωνσταντινούπολη δεν θα πειράζονταν. Ωστόσο η πρόταση αυτή απορρίφθηκε στις 23 Μαΐου παρά την απελπιστική θέση των υπερασπιστών της πόλης καθώς υπήρχε έλλειψη ανδρών προκειμένου να συνεχιστεί η άμυνα του τείχους μήκους δεκατεσσάρων μιλίων, δεν υπήρχε περίπτωση για κάποια επιτυχημένη αποστολή βοήθειας από τη Δύση και τέλος ούτε κάποια υπερφυσική δύναμη είχε παρέμβει προκειμένου να βοηθήσει τους υπερασπιστές. Επιπλέον ορισμένοι θεώρησαν την προσφορά αυτή του σουλτάνου ως συμπαιγνία καθώς σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο ένας πόλεμος ήταν δίκαιος μόνο όταν προσφερόταν ειρήνη αλλά απορριπτόταν. Πιθανότατα ο Μωάμεθ να γνώριζε εξ αρχής πως ο Κωνσταντίνος θα αρνιόταν. Θα ήταν αδιανόητο ένας βυζαντινός αυτοκράτορας να παραδώσει ειρηνικά τη βασίλισσα των χριστιανικών πόλεων σε κάποιον αλλόθρησκο.

Το δεύτερο γεγονός εξαιτίας του οποίου θα μπορούσε να αποφευχθεί η Άλωση ήταν η αποχώρηση του τουρκικού στρατού. Την τελευταία εβδομάδα της πολιορκίας ο Μωάμεθ είχε μια συνάντηση στη διάρκεια της οποίας ο μεγάλος βεζίρης Χαλίλ υποστήριξε την άρση της πολιορκίας ωστόσο οι ισχυρισμοί του απορρίφθηκαν από έναν άλλο βεζίρη τον Ζάγαν, ο οποίος ήταν αρχηγός των δυνάμεων βορείως του Χρυσού Κέρατος, και ισχυρίστηκε πως μεγάλο μέρος των τειχών είχε καταστραφεί

και σύντομα θα καταστρεφόταν και το υπόλοιπο και επιπλέον δεν υπήρχε πιθανότητα βοήθειας από τη Δύση. Έτσι ο σουλτάνος δέχτηκε την άποψη του Ζάγαν και αποφάσισε να επιχειρήσουν μια τελευταία επίθεση κι αν αυτή αποτύγχανε τότε πιθανόν να εγκατέλειπαν την πόλη. Ωστόσο δεν είναι σίγουρο πως ο Μωάμεθ μπορούσε αποχωρήσει όπως και ο Κωνσταντίνος δεν μπορούσε να παραδοθεί.

Οι Τούρκοι προετοιμάστηκαν για τρεις ημέρες από τις 26 έως τις 28 Μαΐου. Αν και οι προηγούμενες προσπάθειες είχαν εναντίον μεμονωμένων περιοχών αυτή η τελευταία και κορυφαία έφοδος θα γινόταν εναντίον όλης της περιμέτρου της Κωνσταντινούπολης.

Εν τω μεταξύ οι πολιορκημένοι μέσα στην πόλη είχαν πληροφορηθεί την απόφαση του σουλτάνου για την επικείμενη επίθεση. Γι' αυτό και το απόγευμα της 28^{ης} Μαΐου έκαναν μια σεμνή λιτανεία η οποία κινήθηκε στους δρόμους και στις πλατείες της Κωνσταντινούπολης. Όλοι όσοι βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη, Ορθόδοξοι και Λατίνοι, επίσκοποι και ιερείς, μοναχοί και μοναχές, άνδρες, γυναίκες και παιδιά πήραν μέρος κρατώντας τις θαυματουργές εικόνες, τα λείψανα των Αγίων και τους χρυσούς σταυρούς. Σε κάθε εικονοστάσι, σε κάθε αδύνατο σημείο του τείχους η λιτανεία σταματούσε, οι ιερείς διάβαζαν ευχές, οι επίσκοποι σήκωναν τις αρχιερατικές τους ράβδους και ευλογούσαν τους στρατιώτες ραντίζοντάς τους παράλληλα με αγιασμό.

Έπειτα έγινε λειτουργία στο ναό της Αγίας Σοφίας στην οποία παρέστει και ο ίδιος ο αυτοκράτορας οποίος προσευχήθηκε μπροστά στα εικονίσματα του Χριστού και τις Παναγίας. Αργότερα ο Κωνσταντίνος με τη συνοδεία του επισκέφτηκε τα τείχη για μια τελευταία επιθεώρηση. Λίγο πριν χαράξει ο Κωνσταντίνος είχε πάρει τη θέση του κοντά στη Πύλη του Αγίου Ρωμανού.

Περίπου στη 1:30 το βράδυ ξημερώματα 29^{ης} Μαΐου άρχισε η επίθεση των τουρκικών στρατευμάτων. Η διάρκεια της επίθεσης θα ήταν μερικές ώρες καθώς οι επιτιθέμενοι θα μπορούσαν να πορεύονται προς τις οχυρώσεις χωρίς να μπορούν να διακριθούν καθαρά από τους υπερασπιστές. Η κύρια έφοδος έγινε στα χερσαία τείχη στην Πύλη του Ρωμανού, όπου ήταν ένα σημείο το οποίο είχε υποστεί βαρύ έφτασαν οι άτακτοι καθήκον των οποίων ήταν να φέρουν τις ανεμόσκαλες στα τείχη. Όταν αυτοί οπισθοχώρησαν σειρά είχαν οι τακτικοί τούρκοι στρατιώτες και τελευταία επιτέθηκε η ελίτ των τουρκικών στρατευμάτων που δεν ήταν άλλοι από τους

Γενίτσαρους. Τα τουρκικά σώματα μπήκαν σύντομα στο εσωτερικό αμυντικό τείχος, όπου δόθηκε άγρια μάχη σώμα με σώμα. Ωστόσο τα εσωτερικά τείχη δεν είχαν ακόμα παραβιαστεί. Επιπλέον μία ώρα πριν την αυγή, τα τουρκικά πλοία που βρίσκόντουσαν στις Κολώνες επιτέθηκαν στο θαλάσσιο τείχος και αυτά που βρίσκονταν μέσα στο Χρυσούν Κέρας επιτέθηκαν στο δυτικό άκρο των τειχών.

Τελικά δύο ήταν τα γεγονότα τα οποία σημάδεψαν τη μοίρα της Κωνσταντινούπολης. Το πρώτο είχε σχέση με τον Τζοβάνι Τζουστινιάνι, ο οποίος όταν πληγώθηκε επέστρεψε στα γενοβέζικα πλοία προκειμένου να περιποιηθούν το τραύμα του ενώ ήταν διοικητής της άμυνας σε ένα πολύ κρίσιμο σημείο την Πύλη του Αγίου Ρωμανού. Επιπλέον οι άντρες του σκέφτηκαν πως σταμάτησε αγωνίζεσαι και άρχισαν και εκείνοι να αποσύρονται.

Την ίδια πάνω κάτω στιγμή μια μικρή πύλη, η οποία ονομαζόταν Κερκόπορτα, που αθέλητα δεν είχε αμπαρωθεί, έσπασε και οι Τούρκοι εφόρμησαν μέσα από αυτήν.

Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος πολέμησε σαν απλός στρατιώτης μαζί με τους άντρες του αφού πρώτα είχε αφαιρέσει από επάνω του τα αυτοκρατορικά του εμβλήματα. Σύντομα σκοτώθηκε. Υπάρχουν διάφορες αφηγήσεις για τον τρόπο που σκοτώθηκε όταν είδε πως οι Τούρκοι υπερίσχυαν ζήτησε από κάποιον από τους αυλικούς του να τον σκοτώσει καθώς δεν ήταν δυνατόν η Κωνσταντινούπολη να έπεφτε στα χέρια των Τούρκων και εκείνος ακόμα να ζούσε. Όταν ο αυλικός του αρνήθηκε εκείνος έπεσε μέσα στη μάχη και συνεπώς σκοτώθηκε. Επιπλέον υπάρχει και η περίπτωση να καταπατήθηκε από τον όχλο που οπισθοχωρούσε μέσω μιας στενής πύλης μέσα στην πόλη ή ακόμα να ήταν ήδη τραυματισμένος θανάσιμα από τη μάχη που είχε προηγηθεί. Η πιο πιθανή εξήγηση αλλά και η μόνη αποδεκτή από τις επερχόμενες γενεές των Ελλήνων, είναι πως ο βυζαντινός αυτοκράτορας πέθανε ηρωικά στη μάχη επικεφαλής των στρατιωτών του.

Η πόλις εάλω, η γνώστη αυτή κραυγή ακούστηκε καθώς και άλλοι Τούρκοι στρατιώτες άνοιγαν δρόμο και έμπαιναν στην πόλη, πάνω από σωρούς πτωμάτων και μισοπεθαμένων ανθρώπων στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον τουρκικά λάβαρα άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους στις κορυφές μερικών πύργων.

Στις οκτώ το πρωί όλη η Κωνσταντινούπολη πλέον βρισκόταν στα χέρια των Τούρκων και είχε ξεκινήσει η τριήμερη λεηλασία που είχε υποσχεθεί στους στρατιώτες του ο Μωάμεθ. Ακόμα και τα πληρώματα των πλοίων εγκατέλειψαν τα σκάφη προς αναζήτηση λάφυρων. Αντικείμενα τα οποία ήταν άξια λεηλασίας μπορούσαν να βρεθούν μόνο σε εκκλησίες. Γι' αυτό το λόγο οι ναοί και οι μονές υπέστησαν τη μεγαλύτερη καταστροφή. Επίσης αιχμαλωτίστηκαν άνθρωποι είτε για υποδούλωση είτε για να πάρουν λύτρα.

Ο Μωάμεθ μπήκε στην Κωνσταντινούπολη το μεσημέρι και πήγε κατευθείαν προς την Αγία Σοφία. Εκεί στάθηκε στην είσοδο της και πήρε μια χούφτα χώμα την οποία έριξε μέσα στο τουρμπάνι που φορούσε σαν ένδειξη ταπείνωσης μπροστά στο Θεό που του χάρισε μια τέτοια νίκη. Έπειτα μπήκε μέσα και προσευχήθηκε. Αργότερα η Αγία Σοφία, η καρδιά της χριστιανικής Κωνσταντινούπολης και το σύμβολό της βαθύτερης ελπίδας και προσδοκίας μετατράπηκε στο μεγαλύτερο τζαμί.

Πολύ πιθανόν γι' αυτό το λόγο αν και ο Μωάμεθ είχε υποσχεθεί στα στρατεύματα του να ενεργήσουν ελεύθερα για τρεις ημέρες έθεσε τέρμα στις λεηλασίες το βράδυ της πρώτης ημέρας και σταμάτησε το στρατό του από το να καταστρέφει την Αγία Σοφία καθώς τους είπε πως τα κτήρια και η πόλη ανήκουν σε εκείνον ενώ εκείνοι έπρεπε να αρκεστούν στα λάφυρα και στους αιχμαλώτους.

Έπειτα από την Άλωση ο Μωάμεθ επικεντρώθηκε στην ανακατασκευή της νέας του πρωτεύουσας. Τα τείχη επισκευαστήκαν και η Κωνσταντινούπολη εποίκιστηκε Έλληνες χριστιανούς, Τούρκους μουσουλμάνους. Κάποιοι ενθαρρυνθήκαν από τα φορολογικά προνόμια κάποιοι άλλοι αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν στην σχεδόν άδεια πόλη. Επίσης πολύ αναζήτησαν ευκαιρίες για μια καλύτερη ζωή που υποσχόταν η ανανεωμένη μητρόπολη. Η κατάκτηση συνοδεύτηκε από ένα εκτεταμένο πρόγραμμα ανοικοδόμησης που περιελάμβανε ένα νέο παλάτι, ένα θεραπευτήριο με μαθητευόμενους και ιατρικό προσωπικό, ένα μεγάλο πολιτιστικό συγκρότημα, στρατώνες για τους Γενίτσαρους και το χυτήριο των κανονιών του Τοπχανέ. Επιπλέον, η πνευματική ζωή του Ισλάμ βρήκε επιτέλους σημείο, όπου συγκεντρώθηκαν θησαυροί από τις βιβλιοθήκες της παλιάς Βαγδάτης και του Καΐρου και όπου χάρη στα πλούσια ακαδημαϊκά ιδρύματα ενθαρρύνθηκε η μουσουλμανική διάνοηση.

Ο Μωάμεθ ήθελε να μετατρέψει τη Κωνσταντινούπολη σε κέντρο όλων των θρησκειών και όλων των λαών, μουσουλμάνων, χριστιανών και εβραίων. Αυτό το μεγαλεπήβολο σχέδιο δημιούργησε ένα σταυροδρόμι όπου συναντιόταν και αναμειγνύονταν οι πολιτισμοί Ανατολής και Δύσης, Ευρώπης και Ασίας.

Οι ιστορικοί της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης

Ένα τόσο μεγάλο γεγονός, όπως είναι η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, φορτισμένο συναισθηματικά, εξαιτίας τόσο της τραγικότητας του όσο και της μεγάλης αλλαγής που επέφερε στη ζωή του Γένους, ήταν φυσικό να ενθαρρύνει το ενδιαφέρον του κόσμου, και στην Ανατολή και στη Δύση, ο οποίος κόσμος ζητούσε να μάθει όλο και πιο πολλές λεπτομέρειες γι' αυτό. Παράλληλα το γεγονός της Άλωσης από μόνο του έδινε το κίνητρο που χρειάζεται ένας ιστορικός προκειμένου να καταγράψει όλα εκείνα που έχουν διαδραματιστεί. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο στην περίπτωση της Άλωσης, σε αντίθεση με άλλα ιστορικά γεγονότα, βρέθηκαν τόσο σύγχρονοι με αυτήν, οι οποίοι υπήρξαν ή όχι αυτόπτες μάρτυρες, που θέλησαν να καταγράψουν όλα όσα είδαν, άκουσαν ή έμαθαν, τις ημέρες εκείνες, συνδέοντας τα γεγονότα, μερικοί με την ευρύτερη ιστορία της εποχής. Με τον τρόπο αυτό εντάσσουν την πτώση της αυτοκρατορίας στο ιστορικό πλαίσιο και την εξετάζουν, ως πραγματικοί ιστορικοί, σε συσχετισμό με τις συνθήκες που την προκάλεσαν. Άλλοι πάλι, κυρίως ξένοι, παρακολουθούν τα γεγονότα της Άλωσης εκτελώντας κάποια υπηρεσία και μετά την αφηγούνται σε εκθέσεις που στέλνουν στους πολιτικούς τους προϊστάμενους ή ακόμα και σε ημερολόγια που κράτησαν συγκλονισμένοι από την τραγικότητα των ημερών. Έτσι η ιστορική καταγραφή της Άλωσης γίνεται μέσα από πολλές πηγές, οι οποίες αλληλοσυμπληρούμενες ή με αποκλίσεις μεταξύ τους, διασώζουν όχι μόνο τα γεγονότα αλλά και τις φήμες που κυκλοφορούν γι' αυτά.

Φυσικά, η Άλωση της Κωνσταντινούπολης εξιστορείται, όπως είναι γνωστό, κυρίως από τέσσερις ιστορικούς σύγχρονους με αυτήν, τον Γεώργιο Σφραντζή, τον Μιχαήλ Κριτόβουλο, τον (Μιχαήλ) Δούκα και τον Λαόνικο Χαλκοκονδύλη. Οι τέσσερις αυτοί συγγραφείς έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τα γεγονότα, χρησιμοποιούν διαφορετική γλώσσα, τοποθετούνται με διαφορετικό τρόπο ο καθένας επάνω σε πολιτικά, θρησκευτικά και πνευματικά ζητήματα της εποχής, βλέπουν τα γεγονότα από διαφορετική σκοπιά και ψυχολογία ο καθένας, δεν έχουν την ίδια καταγωγή αλλά ούτε έχουν κάνει και το ίδιο επάγγελμα. Έτσι το μεγάλο αυτό

γεγονός της Άλωσης προσεγγίζεται από διαφορετική οπτική γωνία από τον καθένα. Από την ατομοκεντρικότητα του Σφραντζή, ως τον εθνισμό του Δούκα και από την ελληνικότητα του Χαλκοκονδύλη, ως την «δουλικότητα» του Κριτόβουλου.⁸

⁸ Ευάγγελου Χρυσού (επιμέλεια), *Η Άλωση της Πόλης*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 1998, σελ. 64

«Βραχύ Χρονικό» - Γεωργίου Σφραντζή

Ο Γεώργιος Σφραντζής γεννήθηκε στις 30 Αυγούστου του 1401 στην Κωνσταντινούπολη. Ανάδοχός του υπήρξε η μοναχή Θωμαΐδα. Ο πατέρας του καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Λήμνου και κατείχε εξέχουσα θέση στο παλάτι καθώς διετέλεσε παιδαγωγός του Θωμά, ο οποίος ήταν γιος του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ του Παλαιολόγου, ενώ ο ίδιος ο Γεώργιος Σφραντζής από την ηλικία των δεκαέξι χρόνων ήταν τραπεζοκόμος και υπεύθυνος του κοιτώνα του αυτοκράτορα.

Για την παιδεία του Σφραντζή δεν γνωρίζουμε πάρα πολλά πράγματα ωστόσο μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα μέσα από το έργο του καθώς αυτό αντικατοπτρίζει ως ένα βαθμό το μορφωτικό του επίπεδο. Από την εξέταση του ύφους και της γλώσσας γίνεται σαφές πως ο Σφραντζής χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό εκκλησιαστική ορολογία ενώ δεν απουσιάζουν και κάποιοι όροι οι οποίοι χρησιμοποιούνται στη διπλωματία. Επιπλέον στο έργο του ανιχνεύονται κάποιες επιρροές από τον Όμηρο και τον Πλάτωνα.. Η απλή γλώσσα την οποία ως επί το πλείστον χρησιμοποιεί στο έργο του, δεν αποτελεί ένδειξη έλλειψης υψηλής παιδείας, αλλά είναι συνηθισμένος τρόπος έκφρασης στη βυζαντινή χρονογραφία. Η συνολική εικόνα του χρονικού φανερώνει ένα συγγραφέα ο οποίος έχει την κατάλληλη παιδεία αλλά την εκφραστική δύναμη να αποδώσει με παραστατικό τρόπο τα γεγονότα της συγκεκριμένης περιόδου.

Έτσι λοιπόν το Βραχύ Χρονικό αποτελεί πολύτιμη πηγή για τα γεγονότα της εποχής, καθώς ο Γεώργιος Σφραντζής υπήρξε πιστός αυλικός και διπλωματικός εκπρόσωπος των Παλαιολόγων ως το τέλος. Έζησε όλες τις διπλωματικές εξελίξεις των χρόνων πριν και μετά την Άλωση και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των διαπραγματεύσεων και των αποφάσεων του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα. Με ακρίβεια και ιστορική συνέπεια συνθέτει το ημερολόγιο του και καταγράφει σε μορφή προσωπικών απομνημονευμάτων όλα όσα συνέβησαν στον πολιτικό, διπλωματικό και εκκλησιαστικό χώρο.

Όλα αυτά αποδεικνύουν έναν άνθρωπο ο οποίος προερχόμενος από επιφανή οικογένεια θεωρεί απαραίτητο στοιχείο τόσο την εκπαίδευση όσο και τη γενικότερη μόρφωση.

Η επιφανής, λοιπόν, οικογένεια στην οποία ανήκε ο Σφραντζής, ήταν στην υπηρεσία της αυλής των Παλαιολόγων και μεγάλη φιλία συνέδεσε τον συγγραφέα με τον μελλοντικό, τότε, αυτοκράτορα Κωνσταντίνο, ο οποίος υπήρξε μάλιστα και ανάδοχος ενός από τους γιους του Σφραντζή.

Το 1425, ο Γεώργιος ακολούθησε τον Κωνσταντίνο στην Πελοπόννησο. Στην υπηρεσία πλέον του Δεσπότη του Μυστρά, στην οποία βρέθηκε, αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες. Στις 26 Μαρτίου του 1429 κατά τη διάρκεια μιας μάχης, στην πολιορκία της Πάτρας, με τους Τούρκους, έσωσε τη ζωή του Κωνσταντίνου όμως ο ίδιος αιχμαλωτίστηκε και έμεινε αλυσοδεμένος επί σαράντα ημέρες κάτω από άθλιες συνθήκες. Με παρέμβαση του αυτοκράτορα όχι μόνο εξαγοράστηκε αλλά του δόθηκαν ως αντάλλαγμα για τη γενναιότητα του πολύτιμα αντικείμενα. Τον επόμενο χρόνο ο Σφραντζής έπεσε στα χέρια Καταλανών πειρατών αλλά μετά την απελευθέρωσή του το Σεπτέμβριο του 1430 ο Κωνσταντίνος τον διόρισε διοικητή της Πάτρας και τον Ιανουάριο του 1432 του απένειμε τον τίτλο του πρωτοβεστιάριτη. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν πολλές διπλωματικές αποστολές του Σφραντζή, ο οποίος ως ικανότατος πλέον διπλωμάτης και σύμβουλος των Παλαιολόγων ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα.

Στις 26 Ιανουαρίου του 1438 παντρεύτηκε την Ελένη, κόρη του αυτοκρατορικού γραμματέα Αλέξιου Παλαιολόγου Τζαμπλάκωνα, ο οποίος ανήκε σε μια από τις σπουδαιότερες οικογένειες του Μοριά. Ο Γεώργιος και η Ελένη απέκτησαν πέντε παιδιά.

Κατά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης ο Σφραντζής δεν βρισκόταν στο πλάι του αυτοκράτορα, αλλά αιχμαλωτίστηκε μαζί με την οικογένεια του και πολλούς άλλους. Ωστόσο κατόρθωσε, πληρώνοντας ένα μεγάλο ποσό να διαφύγει μαζί με τη γυναίκα του και την μοναδική κόρη που τους είχε απομείνει, στο Μυστρά, κοντά στο Θωμά Παλαιολόγο, αναλαμβάνοντας τις ίδιες διπλωματικές αρμοδιότητες που είχε και τα προηγούμενα χρόνια. Ο Γεώργιος Σφραντζής ήταν άλλωστε και ο μόνος από τους τέσσερις ιστορικούς που έζησε από κοντά τα γεγονότα της Άλωσης.

Τον Σεπτέμβριο του 1461 ο Σφραντζής αποσύρεται στο «κάθισμα» του Προφήτη Ηλία όπου έμεινε για πέντε και πλέον μήνες και στη συνέχεια πήγε στη μονή του Αγίου Νικολάου γνωστή και ως μονή Ταρχανιώτου. Την 1^η Αυγούστου του 1468 αποσύρθηκε με τη σύζυγό του σε μοναστήρι όπου και έλαβαν το μοναχικό σχήμα

αφού έδωσαν ομολογία πίστης στο Θεό. Ονομάστηκαν Γρηγόριος και Ευπραξία και παρέμειναν στο μοναστήρι ως το τέλος της ζωής τους. Τέσσερα χρόνια αργότερα ο Σφραντζής λόγω της επιβαρυνμένης πλέον υγείας του έγινε μεγαλόσχημος μοναχός. Τα τελευταία περιστατικά που αναφέρονται στο Χρονικό συνέβησαν το καλοκαίρι του 1477, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο συγγραφέας πέθανε πιθανότατα λίγο αργότερα.

Το Χρονικό του Γεώργιου Σφραντζή έχει δοθεί σε δύο παραλλαγές: το *Chronicon Minus* και το *Chronicon Maius*. Τα δύο αυτά έργα αν και έχουν πολλές ομοιότητες ωστόσο εμφανίζουν κάποιες αξιοσημείωτες αντιφάσεις και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες απόψεις σχετικά με τη γνησιότητα και την πατρότητά τους. Η σχεδόν αυτολεξεί μεταφορά του *Minus* στο *Maius* έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα πως το πρωτότυπο κείμενο του Σφραντζή είναι το *Chronicon Minus* ενώ το *Maius* αποτελεί μεταγενέστερη επεξεργασία με προσθήκες και διαφοροποιήσεις.

Chronicon Minus: Το *Chronicon Minus* περιγράφει τα γεγονότα της περιόδου 1413-1477, όπως τα έζησε ο ίδιος ο Σφραντζής. Είναι γραμμένο σε μορφή ημερολογίου, έχει έντονα αυτοβιογραφικό χαρακτήρα και παραθέτει τα γεγονότα με αυστηρά χρονολογημένη σειρά. Σε αρκετές περιπτώσεις περιγράφει λεπτομερώς τα τεκταινόμενα, ωστόσο γενικότερα το κείμενο είναι αρκετά συνοπτικό, παραθέτοντας όλα όσα συνέβησαν στη συγκεκριμένη περίοδο με επίκεντρο πάντα την οικογένεια των Παλαιολόγων. Ο συγγραφέας φαίνεται να γνωρίζει καλά τα γεγονότα που περιγράφει, αφού στα περισσότερα από αυτά υπήρξε πρωταγωνιστής ή αυτόπτης μάρτυρας.

Το έργο ξεκινάει με την αυτοπαρουσίαση του συγγραφέα στον τίτλο και την αναφορά των βασικών βιογραφικών του στοιχείων στον πρόλογο. Στη συνέχεια ακολουθεί το κυρίως Χρονικό που καλύπτει τα έτη 1413 έως 1477. Στα πρώτα κεφάλαια παραθέτει συνοπτικά και με χρονολογική σειρά τα πιο σημαντικά ιστορικά από τα πρώτα χρόνια της ζωής του που γι' αυτό ακριβώς το λόγο δεν είναι σε θέση εκείνος να τα παρουσιάσει με λεπτομέρειες. Αναφέρει, ωστόσο, με ιστορική συνέπεια και χρονολογική ακρίβεια τα μετέπειτα γεγονότα, ζώντας στην αυλή των Παλαιολόγων και υπηρετώντας τους ως έμπειρος διπλωμάτης. Αξιοσημείωτη είναι και η σχέση του με τον αυτοκράτορα Μανουήλ και το δεσπότη Κωνσταντίνο, όπως

σκιαγραφείται μέσα από πολύ γλαφυρούς διαλόγους. Με πυρήνα τη βασιλεία των Παλαιολόγων ο Σφραντζής παραθέτει άλλοτε συνοπτικά και άλλοτε με λεπτομέρειες τα σημαντικότερα γεγονότα της εποχής του. Πέρα όμως από τα ιστορικά στοιχεία, τα οποία με μεγάλη ακρίβεια παραθέτει ο Σφραντζής κάνει παράλληλα συχνές αναφορές στις οικογενειακές του περιπέτειες και θρηνεί με αξιοπρέπεια το θάνατο των πέντε παιδιών του. Στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης αναφέρεται σχεδόν μονολεκτικά, φανερώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη συντριβή του για την πτώση της αυτοκρατορίας και το θάνατο του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα.

Το *Chronicon Minus* κλείνει απότομα με την τουρκική επίθεση κατά της Ναυπάκτου και της Λευκάδας το 1477. Πιθανόν η επιβαρυνόμενη υγεία του συγγραφέα να μην του επέτρεψε να ολοκληρώσει το έργο του και να τελειώσει τη διήγησή του με πιο ομαλό τρόπο.

Chronicon Maius: Στο έργο αυτό ο συγγραφέας διηγείται την ιστορία των Παλαιολόγων από το 1258 έως το 1478 και διαιρείται σε τέσσερα βιβλία. Το πρώτο βιβλίο εξιστορεί τα γεγονότα που είναι σχετικά με τον Μιχαήλ Η΄ έως και το θάνατο του Μανουήλ του Β΄. Το δεύτερο παρουσιάζει τα χρόνια της βασιλείας του Ιωάννη Η΄, στο τρίτο βιβλίο διηγείται τα περί του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ και κλείνει με την πολιορκία και την Άλωση της Κωνσταντινούπολης. Στο τέταρτο και τελευταίο βιβλίο παρουσιάζει τα γεγονότα έως το έτος 1478, μεταξύ των οποίων είναι και η άλωση της Πελοποννήσου.

Σε έκταση το *Maius* είναι πενταπλάσιο του *Minus*, καθώς περιλαμβάνει αρκετές παρεκβάσεις σχετικές με την τουρκική ιστορία. Ο όγκος του, επομένως, οφείλεται κατά κύριο λόγο σε θεολογικά, ιστορικά και γεωγραφικά στοιχεία, τα οποία είναι άσχετα με την κύρια διήγηση. Αξιοσημείωτη είναι και η παρουσία ολόκληρων τμημάτων από έργα άλλων συγγραφέων, τα οποία χαλαρώνουν ως ένα βαθμό τη γενικότερη συνοχή του έργου, παρ' όλες τις προσπάθειες για την πλήρη ενσωμάτωσή τους.

Γενικότερα, το *Chronicon Maius* είναι ένα έργο που στηρίχθηκε κατά βάση στο *Minus*, ωστόσο αξιοποίησε ταυτόχρονα και πολλές άλλες προγενέστερες και σύγχρονες του πηγές, με αποτέλεσμα να φέρει τα χαρακτηριστικά τόσο της ιστορίας όσο και της χρονογραφίας. Κάποια τμήματα του έργου είναι αμιγώς ιστορικά, ενώ κάποια άλλα έχουν γραφτεί με μοναδικό σκοπό την τέρψη του αναγνώστη.

Η ύπαρξη αντιφάσεων τόσο σε σχέση με το Minus, όσο και σε σχέση με τα κείμενα που καταγράφουν την ίδια ιστορική περίοδο, αναμφισβήτητα δημιουργεί προβληματισμό τόσο για το συγγραφέα του Maius όσο και για το σκοπό της συγγραφής του έργου. Όμως το ενδιαφέρον του συντάκτη για τη Μονεμβασία και την οικογένεια των Μελισσηνών, αλλά και ο εντοπισμός των χειρογράφων του έργου σε περιοχές όπου έζησε ο Μακάριος Μελισσηνός, όπως η Ισπανία, οδήγησαν στην υπόθεση πως ο συγγραφέας του Chronicon Maius είναι ο μητροπολίτης Μακάριος Μελισσηνός, ο οποίος πρέπει να συνέγραψε το χρονικό του την περίοδο 1573-1575.

Ο λόγος της επέμβασης αυτής των Μελισσηνών ήταν η εξυπηρέτηση των οικογενειακών τους συμφερόντων. Ήθελαν να αποδειχθεί ότι η οικογένεια τους ταυτίζεται με τη μεγάλη βυζαντινή οικογένεια των Μελισσηνών, από τους οποίους είχαν σφετεριστεί το όνομα αποποιούμενοι το πραγματικό τους όνομα που ήταν Μελισουργοί. Με τον τρόπο αυτό μπορούσαν να αποδείξουν ότι από την οικογένεια τους προήλθαν οι δεσπότες του Αίνου στην ιδιοκτησία των οποίων βρισκόντουσαν μεγάλες εκτάσεις, αλλά και ότι είχαν δικαιώματα επί της Μονεμβασίας. Όλες αυτές τις θεωρίες προσπάθησαν να τις στηρίξουν πλαστογραφώντας το Χρονικό του Σφραντζή, το οποίο τους εξυπηρετούσε θεματολογικά, ενώ παράλληλα κατέστρεφαν το γνήσιο αντίτυπό του.

Άλλη αιτία της νοθείας αυτής αποτελεί η επιθυμία του Μακάριου Μελισσηνού να κολακέψει, με τις παρεμβολές του διάφορα πρόσωπα τα οποία βρίσκονταν στην Ιταλία την ίδια περίοδο με εκείνον, δηλαδή το 1575, στην προσπάθειά του να κερδίσει τόσο τη φιλία τους όσο και την υποστήριξή τους.

Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση τις προσθήκες να τις έκαναν οι αντιγραφείς Δαρμάριος και Αγιομαύρας, οι οποίοι είχαν προσωπικό εμπορικό όφελος από τη νόθευση του Χρονικού. Καθώς νοθεύοντας το αρχικό κείμενο κολάκευαν διάφορες οικογένειες οι οποίες αναγράφονταν σε αυτό και με αυτόν τον τρόπο αποκόμιζαν μεγαλύτερα κέρδη, αφού έβρισκαν περισσότερους αγοραστές για τα αντίτυπα που αντέγραφαν.

Το μόνο σίγουρο είναι πως το Chronicon Maius δεν γράφτηκε από τον Γεώργιο Σφραντζή καθώς ανάμεσα στα δύο κείμενα υπάρχουν αξιοσημείωτες αντιφάσεις οι οποίες εντοπίζονται σε αρκετά σημεία της διήγησης.

Η **γλώσσα** του Γεώργιου Σφραντζή στο Chronicon Minus είναι ευχάριστη για τον αναγνώστη καθώς απέχει τόσο από τους αρχαϊσμούς του Χαλκοκονδύλη όσο και από τις δημώδεις εκφράσεις του Δούκα. Έτσι λοιπόν, υπάρχουν στο κείμενο πολλοί όροι της βυζαντινής καθομιλουμένης αλλά και αρκετές τούρκικες και λατινικές λέξεις. Επίσης είναι συχνή η χρήση κάποιων εκλαϊκευμένων τύπων οι οποίοι ζωντανεύουν το λόγο και προσδίδουν γλαφυρότητα στη διήγηση. Ωστόσο εντύπωση προκαλεί η παρουσία κάποιων παρατονισμένων λέξεων. Επιπλέον σε αρκετές περιπτώσεις ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το γράμμα νι άσκοπα στο τέλος των ουσιαστικών ή ακόμα και στο τρίτο ενικό πρόσωπο του παθητικού αορίστου και του παρατατικού δημιουργώντας συχνά με τον τρόπο αυτό ασάφειες. Αξίζει επίσης να τονιστεί η ποικιλία του λεξιλογίου και η δυνατότητα του Σφραντζή να εκφράζεται με δυναμισμό, εξισορροπώντας ανάμεσα στη λόγια και τη δημώδη βυζαντινή γλώσσα. Έτσι χρησιμοποιεί διαφορετικές λέξεις με την ίδια ή παρόμοια σημασία ενώ αξιοσημείωτη είναι στο κείμενο η χρήση λέξεων με διαφορετική έννοια από τη συνηθισμένη.

Εξέχουσα θέση στο Βραχύ Χρονικό κατέχει και ο διάλογος αν και πρόκειται για κείμενο το οποίο είναι γραμμένο σε μορφή προσωπικού ημερολογίου. Σε πολλά σημεία ο ιστορικός εμπλουτίζει τα απομνημονεύματα του παραθέτοντας αυτούσιους τους διαλόγους στους οποίους υπήρξε πρωταγωνιστής ή αυτόπτης μάρτυρας. Οι συζητήσεις οι οποίες γίνονται μεταξύ του αυτοκράτορα και του γιου του ή οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους Βυζαντινούς απεσταλμένους και τον Τούρκο σουλτάνο καταγράφονται γλαφυρά και πολύ παραστατικά κατά μίμηση της προφορικής γλώσσας. Σε αντίθεση, οι επίσημοι λόγοι ή οι ορισμοί τους οποίους παραθέτει ο Σφραντζής είναι γραμμένοι σε αυστηρό ύφος με εκκλησιαστική ή αυλική ορολογία προσδίδοντας έμφαση αλλά και την πρέπουσα επισημότητα. Εκτός βέβαια από το διάλογο ο οποίος μετατρέπει το ιστορικό κείμενο σε μια ζωντανή και ταυτόχρονα αξιόπιστη αφήγηση είναι αισθητή και η παρουσία λογοτεχνικών σχημάτων τα οποία σίγουρα έχουν μπει για την τέρψη των αναγνωστών.

Παρ' όλες τις αποκλίσεις του κειμένου από τη γραμματική και το κλασικό συντακτικό, κανείς δεν δύναται να αμφισβητήσει τη ρέουσα διήγηση του Σφραντζή και το δυναμισμό του λόγου του. Ο Γεώργιος Σφραντζής καταφέρνει να μετατρέψει το προσωπικό του ημερολόγιο σε μια γλαφυρότατη παρουσίαση ιστορικών

γεγονότων τα οποία καταγράφονται με ακρίβεια και λεπτομέρεια σε γλώσσα ομαλή και λόγο σαφή, καθαρό και πολύ διαφωτιστικό.

Μέσα από το κείμενο όπως είναι φυσικό ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται και την **ιδεολογία** του συγγραφέα. Ο Γεώργιος Σφραντζής διηγείται τα γεγονότα που έζησε ο ίδιος την περίοδο 1413 έως 1477 με τέτοιο τρόπο ώστε δίνει την εντύπωση πως ξαναγράφει το προσωπικό του ημερολόγιο εμπλουτίζοντάς το με σύντομες λογοτεχνικές διηγήσεις και γλαφυρούς διάλογους. Του δίνεται έτσι η δυνατότητα να προβάλλει την προσωπικότητα του και παράλληλα να δηλώσει τις ιδέες του τόσο σε πολιτικό όσο και σε θρησκευτικό επίπεδο.

Αναμφίβολα, παρουσιάζεται ως πιστός αυλικός ο οποίος μένει προσηλωμένος στον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ και τους διαδόχους του ως το τέλος. Ζει πλάι στη δυναστεία των Παλαιολόγων, τους συμπαραστέκεται, τους συμβουλεύει και δεν διστάζει να δηλώσει ξεκάθαρα τη γνώμη του για σοβαρά θέματα της αυτοκρατορίας. Θέτει ακόμα και τη ζωή του σε κίνδυνο προκειμένου να υπερασπιστεί τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο, ο οποίος θα είναι πάντα για τον Σφραντζή ένα είδωλο που υπερασπίζεται με πάθος. Μάλιστα μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, απολογείται για τις πράξεις του τελευταίου αυτοκράτορα και αναγνωρίζει τις τιτάνιες προσπάθειες του μέχρι και την τελευταία στιγμή για να αποστρέψει την επερχόμενη συμφορά. Αντίθετα, μιλάει σκληρά για τους Χριστιανούς της Δύσης και τονίζει τη μηδαμινή προσφορά τους αλλά και την αδιαφορία τους για την τύχη της αυτοκρατορίας. Ο Σφραντζής άλλωστε ήταν ανθενωτικός γι' αυτό και δεν ακολούθησε τον Θωμά Παλαιολόγο στην δυτική πολιτική του, όταν βρέθηκε στην Πελοπόννησο μετά την Άλωση. Από την πλευρά του θεωρεί πως ο Κωνσταντίνος έκανε οτιδήποτε ήταν δυνατόν για να σώσει την Κωνσταντινούπολη, όμως δυστυχώς οι δυνάμεις που διέθετε ήταν πενιχρές μπροστά στον αντίπαλο που είχε να αντιμετωπίσει, και η βοήθεια που στάλθηκε από τους συμμάχους ήταν υποτυπώδης. Ο Σφραντζής παραθέτει συγκεκριμένα στοιχεία με αριθμητική ακρίβεια, χωρίς υπερβολές ή φλυαρίες. Άλλωστε κατέχει εξέχουσα θέση στο παλάτι και γι' αυτό ακριβώς το λόγο είναι σε θέση να γνωρίζει συγκεκριμένες πληροφορίες, αφού ο ίδιος συμμετέχει σε όσα συνέβησαν.

Αξιοσημείωτα είναι επίσης και τα στοιχεία που παραθέτει σχετικά με τα αξιώματα στο παλάτι ή τις πολλαπλές διπλωματικές αποστολές. Άλλωστε ως

κρατικός υπάλληλος γνωρίζει πολύ καλά όλα όσα διαδραματίζονται στο παλάτι και γι' αυτό η καταγραφή συζητήσεων μεταξύ των μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας, εντολών που έλαβε ο ίδιος και εξετέλεσε και διαπραγματεύσεων που διεξήχθησαν για την ιεραρχία στο παλάτι είναι μοναδική. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί ο προσεκτικός τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει τις έριδες μεταξύ των διαδόχων του Μανουήλ του Β'. Η υψηλή του θέση στο παλάτι αλλά και η εμπιστοσύνη που του είχαν δείξει οι Παλαιολόγοι δεν του επιτρέπουν να αναφέρει περιστατικά που ίσως τους εξέθεταν ή τους απομυθοποιούσαν. Γι' αυτό αποφεύγει να δηλώσει ξεκάθαρα τις πολιτικές του προτιμήσεις ενώ ως έμπιστος διπλωμάτης των Παλαιολόγων παραθέτει σημαντικές πληροφορίες για την εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας. Επιπλέον μιλάει και για τους λόγους που οδηγούσαν κάθε φορά τον αυτοκράτορα σε συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις. Όλα αυτά τα στοιχεία δεν θα γίνονταν τότε γνωστά στους μεταγενέστερους χωρίς τη συμβολή του Σφραντζή και δεν θα φωτιζόταν η επιτυχής αλλά και μερικές φορές η ανεπιτυχής πολιτική των τελευταίων αυτοκρατόρων. Λοιπόν μέσα από την παρουσίαση της πολιτικής ιδεολογίας του Γεώργιου Σφραντζή σκιαγραφείται και η πολιτική κατάσταση της εποχής σε μια κρίσιμη περίοδο για την Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Επίσης έντονα αποτυπώνεται στο Βραχύ Χρονικό και η ανθενωτική στάση του συγγραφέα. Ως πιστός ορθόδοξος της εποχής του αντιδρά στην Ένωση των Εκκλησιών και απορρίπτει τη σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας τονίζοντας πως η υποχωρητική στάση της Ανατολικής Εκκλησίας μόνο συμφορές μπορεί να επιφέρει στους ορθόδοξους Βυζαντινούς. Η θέση του αυτή αντικατοπτρίζει και ένα μεγάλο μέρος του Βυζαντινού λαού, ο οποίος θα προτιμούσε να τεθεί υπό την πολιτική εξουσία των Τούρκων παρά να υποταχθεί εκκλησιαστικά στους Δυτικούς. Δεν διστάζει μάλιστα να στηλιτεύσει τη φιλενωτική πολιτική του αυτοκράτορα και να εκφράσει την πεποίθησή του ότι οι φοβερές συνέπειες δεν θα αργήσουν να φανούν. Η σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας είναι κατά τον Σφραντζή η πρώτη και βασικότερη αιτία για την πτώση της Κωνσταντινούπολης, εξαιτίας της προδοσίας της Ορθοδοξίας από τους πολιτικούς και τους θρησκευτικούς ηγέτες της αυτοκρατορίας. Ο Θεός, λοιπόν, κατευθύνοντας την τύχη των ανθρώπων εκδικείται τους Βυζαντινούς για την υποχωρητική στάση τους και τους τιμωρεί εγκαταλείποντας τους μπροστά στην καταστροφή. Δεν τους ευσπλαχνίζεται ως στοργικός πατέρας αλλά αντιθέτως χρησιμοποιεί τους Τούρκους ως όργανα για την επίτευξη των σκοπών του.

Άκρως δικαιολογημένη είναι η δριμεία επίθεση που εξαπολύει ο συγγραφέας κατά των Τούρκων. Άλλοτε γλαφυρά και άλλοτε λακωνικά προβάλλει την αγριότητα και τις ωμότητες των Τούρκων, μιλά με απέχθεια για τον Μωάμεθ και περιγράφει τις περιπέτειες της οικογένειάς του. Αγανακτισμένος κάνει λόγο για την άδικη δολοφονία του δεκαπεντάχρονου γιου του ωστόσο σιωπά μπροστά στο γεγονός της Άλωσης. Ο πόνος του δεν του επιτρέπει να στραφεί κατά των Τούρκων, καθώς μεγάλο μερίδιο ευθύνης βαρύνει και τους συμπατριώτες του. Ωστόσο έχει τη βεβαιότητα ότι η δίκαιη κρίση του Θεού θα αποκαταστήσει τα πράγματα και θα οικονομήσει για τον καθένα οτιδήποτε χρειάζεται προς όφελος της ψυχής του.

Η άποψή του αυτή για το Θεό οφείλεται στο γεγονός πως ο Γεώργιος Σφραντζής ως γνήσιος χρονογράφος πιστεύει πως ο Θεός καθορίζει τη ζωή των ανθρώπων, κατευθύνει την τύχη τους, ενώ κάποιες φορές τους χρησιμοποιεί ως όργανα για την εκπλήρωση των σκοπών Του.

Ο Γεώργιος Σφραντζής για τους Παλαιολόγους: Ο Σφραντζής ζει πλάι στη δυναστεία των Παλαιολόγων. Όπως ήδη έχει αναφερθεί ο συγγραφέας είχε πολλή καλή σχέση με τους Παλαιολόγους αφού από την ηλικία των δεκαέξι ετών ήταν τραπεζοκόμος και υπεύθυνος του κοιτώνα του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου. Με το πέρασμα του χρόνου ανέπτυξε φιλική σχέση με τον μετέπειτα αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, τον οποίο ακολούθησε στην Πελοπόννησο αλλά έσωσε και τη ζωή του στη διάρκεια της πολιορκίας της Πάτρας. Ο Γεώργιος Σφραντζής είναι ένας πιστός αυλικός ο οποίος μένει προσηλωμένος στον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ και τους διαδόχους του ως το τέλος. Επιπλέον μέσα στο χρονικό του πάντα υπερασπίζεται τις πράξεις τους και δεν αναφέρεται σε περιστατικά που ίσως τους εξέθεταν ή τους απομυθοποιούσαν.

Αυτή του η προσήλωση φαίνεται και μέσα από τα λόγια του ίδιου του Μανουήλ προς τον γιο του Κωνσταντίνο, όπως τα παραθέτει ο συγγραφέας στο χρονικό: *«Ιδιαίτέρως σου λέω πάλι γι' αυτόν τον Σφραντζή. Ότι με υπηρέτησε πιστά και φρόντισε τόσο για την ψυχή μου όσο και για το σώμα μου. Και τώρα στην αρρώστια μου με περιποιείται περισσότερο από τους άλλους και πιστεύω ότι και μετά το θάνατό μου θα φροντίσει ικανοποιητικά και για την ψυχή μου. Το νεαρό της ηλικίας του και τα δικά μου γηρατειά δεν επέτρεψαν να του ανταποδώσω την αγάπη και την αφοσίωσή*

του. Τον εμπιστεύομαι, λοιπόν, σε εσένα και να έχεις την ευχή μου. Αυτό που έπρεπε να γίνει σ' αυτόν από μένα δεν έγινε εξαιτίας όσων ανέφερα, ας γίνει από σένα.».⁹ Και λίγο πιο κάτω ο ίδιος ο Σφραντζής μιλάει για τη σχέση του με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο: «Υπήρχε, λοιπόν, μεταξύ του δεσπότη κυρ Κωνσταντίνου και εμού βαθιά αγάπη και εμπιστοσύνη, την οποία ο Θεός αποδεχόταν, γιατί ο αδελφός του πατέρα μου ήταν παιδαγωγός του και τα παιδιά του ήταν σύντροφοι και φίλοι και υπηρέτες του και εγώ μαζί τους. Έπειτα, με την πάροδο του χρόνου εξοικειώθηκα με τον αξιομακάριστο και αοίδιμο πατέρα του και όσα είχε ανάγκη εκείνος πολλά και σημαντικά, του τα πρόσφερα εγώ. Γι' αυτό επιθυμούσε να με έχει προσωπικά στην υπηρεσία του.».¹⁰

Η εμπιστοσύνη αυτή, ανάμεσα στον Κωνσταντίνο και τον Γεώργιο, συνέχισε να υπάρχει και αργότερα στην Πελοπόννησο: «Ο αφέντης και δεσπότης μου είχε εμπιστευτεί μόνο σε μένα το κρυφό του σχέδιο: να στραφούμε κατά της Πάτρας και αν την κατακτήσουμε, να εγκατασταθούμε στο Μοριά και έτσι η περιοχή του, δηλαδή η Μαύρη Θάλασσα, να δοθεί στον αδελφό του τον αυτοκράτορα.».¹¹

Φυσικά ο Σφραντζής δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο γεγονός που συνέβη στη διάρκεια της πολιορκίας της Πάτρας όταν έσωσε τη ζωή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ενώ ο ίδιος τραυματίστηκε και αιχμαλωτίστηκε: «Ενώ, λοιπόν, ο αφέντης και εγώ βρεθήκαμε μπροστά στο διωγμό των ιππέων, καθώς τα άλογά μας κατά τύχη στέκονταν έτοιμα κοντά στο γεφύρι του δρόμου που οδηγούσε στον Άγιο Ανδρέα, κάποιος από τους Πατρινούς χτύπησε με το τόξο το άλογο του αφέντη και συλλάβουν, και βρέθηκα εγώ να τον υπερασπιστώ. Εκείνος, βέβαια, με τη βοήθεια του Θεού απελευθερώθηκε από το άλογο και διέφυγε πεζός, ενώ εγώ χτύπησα και συνέλαβα κάποιον, το γιο του Σταματέλου. Χτύπησαν, όμως, και εμένα και το άλογο μου τόσο πολύ, ώστε αδύναμο πλέον εκείνο έπεσε κάτω και με πλάκωσε.».¹²

Επιπλέον ο Σφραντζής, ως αυλικός, μπορούσε να λέει ελεύθερα τη γνώμη του για οποιοδήποτε θέμα, όπως κάνει όταν ο αυτοκράτορας, πλέον Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, του ανακοινώνει το θάνατο του σουλτάνου Μουράτ Β', ως ένα καλό γεγονός που τους συμφέρει, ο Σφραντζής όχι μόνο εκφράζει τη γνώμη του πάνω σε αυτήν την ανακοίνωση, αλλά αυτή είναι και αντίθετη από του αυτοκράτορα. Παρόλα

⁹ Γεώργιος Σφραντζής, Βραχύ Χρονικό, εκδ. Κανάκη, Αθήνα 2006, σελ. 81

¹⁰ Ο.π. σελ. 81

¹¹ Ο.π. σελ. 89

¹² Ο.π. σελ. 97

αυτά τη λέει χωρίς να φοβάται και ο αυτοκράτορας την ακούει και την αντιμετωπίζει με σεβασμό: «Τον Φεβρουάριο του πεντηκοστού ένατου (1451) έτους πέθανε ο σουλτάνος Μουράτ. Δεν το πληροφορήθηκα αυτό στην Ιβηρία και όταν έφτασα στην Τραπεζούντα, μου λέει ο βασιλιάς: «Άρχοντα απεσταλμένε, θα σου πω τα καλά νέα, μόνο αν μου δώσεις τα συγχαρίκια». Τότε σηκώθηκα και τον προσκύνησα λέγοντας: «Μακάρι ο Θεός να σου δώσει μακροχρόνια βασιλεία, που με κάθε τρόπο μας ευεργετείς και θα μας ευεργετήσεις και τώρα με τα καλά σου νέα. Αλλά εμείς τι έχουμε αντάξιο να δώσουμε στη δική σου βασιλεία;» Και μου ανακοινώνει το θάνατο του σουλτάνου κι ότι έγινε ο γιός του αφέντης. Κι έδωσε πολλά στον αυτοκράτορα και δέχτηκε να διατηρήσει ειρήνη, την οποία η χώρα του είχε με τον πατέρα του αυτοκράτορα.

Όταν το άκουσα, έμεινα άφωνος και περίλυπος σαν να μου είχε αναγγείλει το θάνατο των πιο αγαπημένων μου. Παραμένοντας για λίγο σαστισμένος είπα: «Δέσποτά μου, αυτό δεν είναι ευχάριστο νέο, αλλά πολύ λυπηρό». Και εκείνος ρωτά: «Γιατί;» Εγώ τότε του αποκρίθηκα: «Γιατί εκείνος ήταν γέρος, είχε κάνει απόπειρα επίθεσης κατά της Πόλεως και στο εξής δεν ήθελε να επιχειρήσει κάτι παρόμοιο, αλλά επιθυμούσε μόνο ειρήνη και φιλία. Ο γιός του, όμως, που έγινε τώρα αφέντης, είναι νέος σε ηλικία και από τα παιδικά του χρόνια εχθρός των χριστιανών. Γι' αυτό βρίζει και απειλεί ότι θα κάνει αυτά και άλλα εναντίον τους.

Και η Πόλη από παλιά λόγω της ασθένειας του αφέντη μου του βασιλιά και γαμπρούς σου βρισκόταν σε αδιέξοδο και είχε πολλά χρέη και πάρα πολλές ανάγκες. Ο βασιλιάς είναι νέος ηγεμόνας και επιθυμεί ειρηνική περίοδο για να μπορέσει να σκεφτεί και να επιλύσει τα προβλήματά της. Αν ο Θεός επιτρέψει να παρακινηθεί από τη νεότητα και την κακία του ο νέος σουλτάνος και επιτεθεί κατά της Πόλεως, δεν ξέρω τι θα γίνει. Αν είχε επιτρέψει ο Θεός να πεθάνει αυτός, ο γιός του, αυτή θα ήταν πράγματι ευχάριστη είδηση ήταν μοναχογιός και από τη λύπη του θα γινόταν πιο ασθενής ο πατέρας, θα ζούσε λιγότερο χρόνο και μέσω αυτού θα ενισχύονταν οι αντίπαλοι, ενώ μετά το θάνατό του τα πράγματα θα πήγαιναν καλύτερα». Και ο αφέντης μου λέει: «Εσύ είσαι ένας από τους πιο συνετούς και πρώτους άρχοντες της αυτοκρατορίας του και γνωρίζεις καλύτερα αυτά τα πράγματα ο Θεός, όμως, μπορεί να το πραγματοποιήσει για

το καλό». Και απάντησα «ας γίνει όπως θες» και το θέμα δεν συζητήθηκε περαιτέρω.»¹³

Υπήρχαν επίσης και κάποιες πιο χαλαρές και χιουμοριστικές στιγμές ανάμεσα στο Σφραντζή και στον Παλαιολόγο όπως αυτή που παραθέτει ο συγγραφέας όταν ο αυτοκράτορας του ανέθεσε μια νέα αποστολή και ο Σφραντζής του απαντά πως στο τέλος η γυναίκα του θα τον εγκαταλείψει καθώς εκείνος λείπει συνεχώς εξαιτίας αυτών που του αναθέτει ο Κωνσταντίνος. Στο διάλογο αυτό φανερώνεται και η άλλη σχέση που είχαν οι δύο άντρες, καθώς ο Κωνσταντίνος είχε βαφτίσει, ένα παιδί του Σφραντζή, γιατί ο συγγραφέας αναφέρει την γυναίκα του ως κουμπάρα του αυτοκράτορα: «Μια μέρα κοντοστέκεται και μου δίνει την εξής εντολή: «Πρωτοβεστιάριτη, σύμφωνα με τις αποφάσεις σε προστάζω να πας στο Μοριά και αν φέρεις εις πέρας την υπόθεση εκεί, να έρθει εδώ αυτός από τα αδέρφια μου που θα το θελήσει, ενώ εσύ θα πας στην Κύπρο, στην ανιψιά μου τη βασίλισσα. Στο μεταξύ, εμείς εδώ θα ετοιμάσουμε όσα χρειάζονται και εσύ, επιστρέφοντας από την Κύπρο, θα πας στην Ιβηρία να παραλάβεις τη μελλοννυμφη κυρία σου.»

Του απάντησα, λοιπόν, ως εξής: «Η αγάπη και το χρέος της υπηρεσίας μου απαιτούν να υπακούσω στην εντολή σου. Από την άλλη, όμως πλευρά φοβάμαι για τη δούλη και κουμπάρα σου, μήπως αγανακτήσει και φύγει και γίνει μοναχή ή με αφήσει και παντρευτεί άλλο. Χθες ήρθα μετά από ένα χρόνο και έντεκα μήνες παραμονής στην Ιβηρία και αν πάλι ξαναφύγω, θα έχει δίκιο να επιλέξει κάποιο από τα δύο». Και γελώντας μου λέει: «Πες της να σου συγχωρήσει μόνο αυτά τα ταξίδια και θα της δώσω ένορκη διαβεβαίωση ότι στο εξής δεν θα σε ενοχλήσω με κάτι ανάλογο.»¹⁴

Ακόμα και όταν τα γεγονότα είναι καταλυτικά λίγες ημέρες πριν ξεκινήσει η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, ο Γεώργιος Σφραντζής είναι ο μόνος από τους αυλικούς του που εμπιστεύεται ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, γι' αυτό και του αναθέτει να κάνει την καταμέτρηση, προκειμένου να ξέρουν πόσους στρατιώτες και πόσο οπλισμό διαθέτει η Κωνσταντινούπολη για την άμυνά της. Προηγουμένως ο αυτοκράτορας είχε ζητήσει από τους δημάρχους της πόλης να καταρτίσουν καταλόγους με τα άτομα που ήταν σε θέσει να πολεμήσουν και με τα όπλα που διέθεταν. Οι κατάλογοι αυτοί δόθηκαν τελικά στον Σφραντζή για να

¹³ Ο.π. σελ. 165-167

¹⁴ Ο.π. σελ. 183

υπολογίσει το συνολικό αριθμό. Όταν τελείωσε τη δουλειά του παρέδωσε τον τελικό κατάλογο στον αυτοκράτορα στενοχωρημένος καθώς ο αριθμός των αμυνόμενων δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλος. Αυτό μάλιστα παρέμεινε μυστικό ανάμεσα στον Κωνσταντίνο και τον συγγραφέα: *«Έδωσε διαταγή ο αυτοκράτορας στους δημάρχους και κατέγραψε ο καθένας τους με ακρίβεια πόση δύναμη μπορούσε να παραταχθεί στο κάστρο από τους λαϊκούς και τους μοναχούς και τι όπλο διέθεταν για άμυνα. Έφερε, λοιπόν, ο κάθε δήμαρχος τον κατάλογο της περιοχής του και τον παρέδωσε στον αυτοκράτορα.*

*Εκείνος μου δίνει στη συνέχεια την εξής εντολή: «Αυτή η δουλειά είναι μόνο για σένα και για κανέναν άλλο, γιατί ξέρεις και καλά να υπολογίζεις και καλά να κρατάς αυτά που πρέπει να μένουν μυστικά. Πάρε, λοιπό, τους καταλόγους, κάτσε σπίτι σου και υπολόγισε με ακρίβεια πόσοι είναι οι άνθρωποι και πόσα τα άρματα, τα κοντάρια, οι ασπίδες και τα τόξα». Ακλουθώντας την διαταγή του, έφερα και παρέδωσα στον αφέντη μου και αυτοκράτορα τον μικρό κατάλογο πολύ σκυθρωπός και λυπημένος. Η ποσότητα των δυνάμεων παρέμεινε τότε μυστική ανάμεσα σ' εκείνον και σε μένα.»*¹⁵

Η αναφορά του στο θάνατο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου είναι λακωνική και χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις παρά την πολλή καλή σχέση που τους ένωνε. Άλλωστε ο Γεώργιος Σφραντζής είναι ο μόνος από τους τέσσερις ιστορικούς ο οποίος έζησε από κοντά τα γεγονότα της Άλωσης, ωστόσο παραδέχεται πως δεν ήταν κοντά στον αυτοκράτορα όταν εκείνος τραυματίστηκε και πέθανε, είναι πιθανόν ο ίδιος ο αυτοκράτορας να τον απομάκρυνε από την Πύλη του Ρωμανού και να τον είχε στείλει σε κάποιο άλλο σημείο, προκειμένου να γλιτώσει από τις φονικές μάχες που γίνονταν εκεί: *«Τη στιγμή της Άλωσης τραυματίστηκε και πέθανε ο μακαριστός αφέντης μου και αυτοκράτορας κυρ Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος, ενώ εγώ δεν βρισκόμουν κοντά του εκείνη τη στιγμή, αλλά κατ' εντολήν του ήμουν σε κάποιο άλλο μέρος της Πόλεως. Αλίμονο σε μένα που δεν ξέρω πότε μου επιφυλάσσει τον δικό μου θάνατο η Θεία Πρόνοια.*

Όλη η ζωή του μακαριστού και μάρτυρα αυτοκράτορα διήρκεσε σαράντα εννέα χρόνια, τρεις μήνες και είκοσι μέρες. Από αυτά ήταν στον αυτοκρατορικό θρόνο

¹⁵ Ο.π. σελ. 201

τέσσερα χρόνια, τέσσερις μήνες και είκοσι τέσσερις μέρες, όντας ο όγδοος βασιλιάς της γενιάς των Παλαιολόγων.»¹⁶

Ο Σφραντζής παραμένει σταθερός στις πεποιθήσεις του μετά την Άλωση και παραμένει επίσης και σταθερός ως προς την προσήλωσή του στους Παλαιολόγους καθώς υπερασπίζεται τον Κωνσταντίνο μετά τον θάνατό του λέγοντας ότι έκανε τα πάντα προκειμένου να αποτρέψει την καταστροφή. Τον υπερασπίζεται καθώς είναι πολύ πιθανόν να είχαν διατυπωθεί ορισμένες κατηγορίες εναντίον του αυτοκράτορα σχετικά με τις κινήσεις και τις αποφάσεις του τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της μάχης. Έτσι ο Σφραντζής προσπαθεί να αποκαταστήσει την τιμή του ηττημένου Κωνσταντίνου, την ταπεινωμένη βυζαντινή αυτοκρατορία και την προσβεβλημένη ορθόδοξη πίστη. Σημειώνει ακόμα πως θα ήταν αρκετά εύκολο για τον Κωνσταντίνο να εγκαταλείψει την πόλη όσο είχε καιρό αλλά τονίζει το γεγονός πως εκείνος έμεινε και πολέμησε ως το τέλος αφού πρώτα είχε κάνει ότι μπορούσε προκειμένου να αποτρέψει την επερχόμενη συμφορά: *«Θα μπορούσε, λοιπόν, εύλογα κάποιος να ρωτήσει τι έκανε ο αυτοκράτορας κατά τη διάρκεια της μάχης, τη στιγμή που ο σουλτάνος προετοιμαζόταν, και τι έκαναν για να προσφέρουν βοήθεια οι χριστιανοί εκτός της Πόλεως.»¹⁷ «Ο δε μακαριστός αφέντης μου και αυτοκράτορας τι δεν έκανε κρυφά και φανερά, για να βοηθήσει την αυτοκρατορία του και τους χριστιανούς περισσότερο ακόμα και από την ίδια του τη ζωή; Ή μήπως σκεφτόταν σε περίπτωση που συνέβαινε κάτι, να φύγει, που ήταν δυνατό κι εύκολο να γίνει;»¹⁸*

Έτσι λοιπόν ο Γεώργιος Σφραντζής παραμένει πιστός στους Παλαιολόγους και ειδικότερα στον Κωνσταντίνο ως το τέλος.

Ο Γεώργιος Σφραντζής για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: Ο Σφραντζής είναι ιδιαίτερα φειδωλός με τα γεγονότα της πολιορκίας και της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης. Μιλάει για όσα συνέβησαν χωρίς να δίνει λεπτομέρειες και αναλυτικές περιγραφές. Αναφέρεται απλώς στο γεγονός πως ο σουλτάνος πολιορκήσε την πόλη με κάθε τρόπο ενώ λέει πως χρησιμοποίησε και διάφορα τεχνάσματα: *«Στις τέσσερις Απριλίου του ίδιου χρόνου εμφανίστηκε ξανά ο σουλτάνος στην Πόλη και την πολιορκήσε με κάθε είδους τρόπους και τεχνάσματα από ξηρά και θάλασσα. Στο μεταξύ, περικύκλωσε και τα δεκαοκτώ μίλια της Πόλης με τετρακόσια πλοία μικρά και*

¹⁶ Ο.π. σελ. 201-203

¹⁷ Ο.π. σελ. 205

¹⁸ Ο.π. σελ. 211-213

μεγάλα από τη θάλασσα και με διακόσιες χιλιάδες άνδρες από τη στεριά, ενώ η Πόλη παρ' όλο το μεγάλο της μέγεθος, είχε να αντιπαρατάξει τέσσερις χιλιάδες επτακόσιους εβδομήντα τρεις άντρες, χωρίς τους ξένους, που ήταν μόνο διακόσιοι ή λίγο περισσότεροι.».¹⁹

Η λακωνική του αναφορά στην Άλωση φανερώνει τη θλίψη και τη συντριβή του για το γεγονός. Αποσιωπά τις εφιαλτικές λεπτομέρειες που έζησε εκείνος και οι σύγχρονοί του, επιθυμώντας με τον τρόπο αυτό να ξορκίσει ίσως το κακό που στα μάτια των Βυζαντινών φαντάζει απίστευτο: «Στις είκοσι εννέα Μαΐου, ημέρα Τρίτη κατά το ξημέρωμα, ο σουλτάνος κυριεύσε την Πόλη.».²⁰

Με αυτή τη μια πρόταση ο Σφραντζής μιλάει στο Βραχύ Χρονικό για το πιο σημαντικό γεγονός της εποχής του, το οποίο επέφερε σημαντικές αλλαγές. Ο μοναδικός από τους ιστορικούς ο οποίος παρίσταται στο γεγονός και όμως το περικλείει μέσα σε μια μόνο φράση χωρίς καθόλου λεπτομέρειες θέλοντας με τον τρόπο αυτό να τονίσει την αξία αυτού που συνέβη και να υπογραμμίσει και δική του θλίψη γι' αυτό γιατί ειδικά εκείνος για πολλά χρόνια ζούσε μέσα στο κέντρο των εξελίξεων αφού πάντα ήταν κοντά στον εκάστοτε αυτοκράτορα, με αποκορύφωμα την πολλή καλή και φιλική σχέση που ανέπτυξε με τον τελευταίο αυτοκράτορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Επιπλέον η σχεδόν μονολεκτική του αναφορά στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης, φανερώνει τη συντριβή του για την πτώση της αυτοκρατορίας και το θάνατο του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα.

Ο Γεώργιος Σφραντζής για τους Τούρκους: Μια από τις πρώτες αναφορές που κάνει ο συγγραφέας στους Τούρκους είναι όταν ο ίδιος ως διπλωμάτης εμφανίζεται στο σουλτάνο Μουράτ Β' για να του αναγγείλει πως ο νέος αυτοκράτορας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι ο Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος. Ο σουλτάνος Μουράτ συναινεί στην απόφαση των Βυζαντινών και στέλνει πίσω τον Σφραντζή με τιμές και δώρα: «Στις έξι Δεκεμβρίου έφθασα ως απεσταλμένος στο σουλτάνο, για να δηλώσω ότι η ίδια η μητέρα, τα αδέρφια, οι πρεσβύτεροι, η αρετή και η αγάπη σχεδόν όλων των κατοίκων της Πόλεως, επέλεξαν ως αυτοκράτορα τον κυρ Κωνσταντίνο και ο σουλτάνος έπρεπε να το γνωρίζει. Σ' αυτό συναίνεσε και εκείνος, το αποδέχτηκε και με

¹⁹ Ο.π. σελ. 199

²⁰ Ο.π. σελ. 201

τιμές και δώρα με έστειλε πίσω.».²¹ Αργότερα όταν ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος του αναγγέλλει την είδηση του θανάτου του Μουράτ στο Σφραντζή ως ένα ευχάριστο γεγονός ο συγγραφέας διαφωνεί και του τονίζει ότι μπορεί να είναι πολύ επικίνδυνο για την Κωνσταντινούπολη το ότι ο Μωάμεθ ο Β΄ διαδέχεται τον πατέρα του καθώς είναι νέος και φιλόδοξος ενώ επιπλέον ο Σφραντζής τον χαρακτηρίζει και κακό: «*Αν ο Θεός επιτρέψει να παρακινηθεί από τη νεότητα και την κακία του ο νέος σουλτάνος και επιτεθεί κατά της Πόλεως, δεν ξέρω τι θα γίνει.*».²² Η επόμενη αναφορά που κάνει ο συγγραφέας σχετικά με τους Τούρκους είναι όταν ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Β΄ αποφασίζει να χτίσει την άνοιξη του 1452, το Ρούμελι Χισάρ στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου και εκφράζει τις ανησυχίες του σχετικά τρόπο που θα περνάνε πλέον από το συγκεκριμένο σημείο. Αναφέρεται επίσης και σε μια μάχη που έγινε και συνέλαβαν οι Τούρκοι όσους βρίσκονταν έξω από τα τείχη: «*Στις είκοσι έξι Μαρτίου του ίδιου εξηκοστού έτους (1452) έφτασε ο σουλτάνος και έμεινε στο Στενό για να κτίσει εκεί το κάστρο. Και θα δούμε τι θα γίνει σήμερα και αύριο. Από την πλευρά της στεριάς είναι αδύνατο να περάσουνε, επειδή θα είναι επικίνδυνο. Πρέπει, λοιπόν, να βρούμε τρόπο να πλεύσουμε.*

Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου εκδηλώθηκε η μάχη. Ορμώντας ο στρατός του σουλτάνου συνέλαβε όσους βρήκε έξω από τα τείχη και απέκλεισε την Πόλη ολοκλήρωσε το κάστρο και στις τριάντα μία Αυγούστου έφυγε από εκεί και έφτασε στα στενά της Πόλης.».²³

Στη συνέχεια όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στους Τούρκους μιλάει και για τις προσωπικές του εμπειρίες καθώς στην Άλωση συνελήφθηκε και κρατήθηκε αιχμάλωτος όπως και η σύζυγός του και τα παιδιά του. Τη σύζυγό του αργότερα μπόρεσε και την εξαγόρασε ενώ τα παιδιά του βρέθηκαν στο παλάτι του σουλτάνου, όταν εκείνος έμαθε για τις χάρες που τα διέκριναν: «*Συνελήφθην, λοιπόν, εγώ και υπέφερα ο δυστυχής όλα τα βάσανα και τις ταλαιπωρίες της αιχμαλωσίας. Τελικά, με εξαγόρασαν και την πρώτη Σεπτεμβρίου του εξηκοστού δεύτερου έτους (1453) έφτασα στο Μυστρά. Η γυναίκα και τα παιδιά μου, που είχαν αιχμαλωτιστεί από γέροντες και καλούς Τούρκους, πουλήθηκαν ξανά στο μεραχούρη του σουλτάνου, δηλαδή στον κόμη*

²¹ Ο.π. σελ. 161

²² Ο.π. σελ. 167

²³ Ο.π. σελ. 197-199

των αλόγων του, ο οποίος είχε αγοράσει και άλλες πολλές και καλές αρχόντισσες και κέρδιζε πολλά από αυτές.

Καθώς η ομορφιά και οι άλλες αρετές των παιδιών μου δεν μπορούσαν να μείνουν κρυφές, όταν έμαθε γι' αυτά ο σουλτάνος, τα αγόρασε δίνοντας στο μεραχούρη πολλές χιλιάδες άσπρων. Και έμεινε μόνη η δύστυχη μητέρα με μία και μοναδική κόρη της, ενώ τις άλλες τις μοίρασαν.».²⁴ Όταν ο Σφραντζής γράφει για τον θάνατο του γιου του Ιωάννη από τον Μωάμεθ Β', μιλάει με σκληρές εκφράσεις για τον σουλτάνο και δεν πιστεύει πως ο γιος του ήθελε να τον δολοφονήσει, όπως τον κατηγορήσε ο Μωάμεθ Β': «Τον ίδιο δε μήνα και χρόνο, (Δεκέμβριος του 1453), ο ασεβής και κακούργος σουλτάνος σκότωσε με το ίδιο του το χέρι τον πιο αγαπημένο μου γιο, τον Ιωάννη, διότι δήθεν ήθελε το παιδί να κάνει απόπειρα δολοφονίας εναντίον του (αλίμονο, αλίμονο σε μένα τον δυστυχή και άθλιο πατέρα) ο γιος μου ήταν δεκατεσσάρων ετών και οκτώ μηνών παρά μία μέρα, αλλά είχε μυαλό και σωματική διάπλαση ηλικίας πολύ μεγαλύτερης.».²⁵ Τέλος, ο Σφραντζής αναφέρεται και στο θάνατο της κόρης του, Θάμαρ, από λοιμώδες νόσημα στο παλάτι του σουλτάνου: «Τον Σεπτέμβριο του εξηκοστού τέταρτου έτους πέθανε από λοιμώδη ασθένεια η αγαπημένη μου κόρη, η Θάμαρ, στο σεράγιο του σουλτάνου (αλίμονο, αλίμονο σε μένα τον δυστυχή πατέρα), η οποία ήταν δεκατεσσάρων ετών και πέντε μηνών.».²⁶

Ο Σφραντζής συχνά εξαπολύει δριμεία επίθεση κατά των Τούρκων και άλλοτε γλαφυρά άλλοτε λακωνικά προβάλλει την αγριότητα και τις ωμότητές τους. Επιπλέον μιλάει με απέχθεια για τον Μωάμεθ Β' καθώς τον θεωρεί υπεύθυνο τόσο για τα δικά του τα δεινά όσο και για το θάνατο των παιδιών του.

Επιπλέον ο συγγραφέας πιστεύει πως ο Θεός τιμωρεί τους Βυζαντινούς για την υποχωρητική τους στάση απέναντι στους Δυτικούς, στο θέμα της ένωσης των εκκλησιών, έτσι τους εγκαταλείπει μπροστά στην καταστροφή. Επίσης θεωρεί πως ο Θεός χρησιμοποιεί τους Τούρκους ως όργανα για την επίτευξη των σκοπών του. Ωστόσο, ο πόνος του δεν του επιτρέπει να στραφεί κατά των Τούρκων, καθώς ένα μεγάλο μερίδιο ευθύνης βαρύνει και τους συμπατριώτες του. Έχει όμως τη βεβαιότητα ότι η δίκαιη κρίση του Θεού θα αποκαταστήσει τα πράγματα και θα φέρει για τον καθένα οτιδήποτε χρειάζεται προς όφελος της ψυχής του.

²⁴ Ο.π. σελ. 205

²⁵ Ο.π. σελ. 215

²⁶ Ο.π. σελ. 219

Ο Γεώργιος Σφραντζής για τους Βυζαντινούς και τους Λυτικούς: Ο Γεώργιος Σφραντζής πιστεύει πως μεγάλο μερίδιο ευθύνης βαρύνει και τους συμπατριώτες του για την καταστροφή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Καθώς η Άλωση της Κωνσταντινούπολης αποτελεί την τιμωρία τους από το Θεό για την υποχωρητική στάση που επέδειξαν απέναντι στους Λυτικούς όσον αφορά το θέμα της ένωσης της Λυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας. Η σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας είναι για τον Σφραντζή η πρώτη και βασικότερη αιτία για την πτώση της Κωνσταντινούπολης, λόγω της προδοσίας της Ορθοδοξίας από τους πολιτικούς και θρησκευτικούς ηγέτες της αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η προδοσία των ορθόδοξων δογμάτων από τους επικεφαλής της Ανατολικής Εκκλησίας το έτος 1438-1439 απομάκρυνε την ευλογία του Θεού από την Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό και η Άλωση θεωρήθηκε ένα είδος κάθαρσης του γένους από την αμαρτία. Άλλωστε πολύ συχνά ο Σφραντζής αναφέρεται στο Θεό και δέχεται ως γνήσιος χρονογράφος ότι Αυτός καθορίζει τη ζωή των ανθρώπων, κατευθύνει την τύχη τους, ενώ κάποιες φορές τους χρησιμοποιεί ως όργανα για την εκπλήρωση των σκοπών Του.

Από την άλλη πλευρά ο Γεώργιος Σφραντζής μιλά σκληρά για τους Χριστιανούς της Δύσης και τονίζει τη μηδαμινή προσφορά του καθενός από αυτούς ή ακόμα και την αδιαφορία τους για την τύχη της αυτοκρατορίας. Ο Σφραντζής είναι ανθενωτικός δηλαδή, αντιτίθεται στην ένωση των εκκλησιών επικαλούμενος δογματικά, πολιτικά και πατριωτικά επιχειρήματα. Η θέση του αυτή αντικατοπτρίζει μεγάλο μέρος του βυζαντινού λαού, που προτιμούσε να τεθεί υπό την πολιτική εξουσία των Τούρκων παρά να υποταχθεί εκκλησιαστικά στους Λυτικούς. Γράφει μάλιστα στο χρονικό του για την σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας: *«Στις είκοσι επτά Νοεμβρίου του ίδιου έτους (1437) ο βασιλιάς κυρ Ιωάννης μαζί με τον πατριάρχη, το δεσπότη κυρ Δημήτριο, πολλούς άρχοντες της συγκλήτου και της εκκλησίας και σχεδόν με όλους τους μητροπολίτες και επισκόπους, έφυγε για την προγραμματισμένη σύνοδο, που μακάρι να μην είχε γίνει.»*²⁷ Ως πιστός ορθόδοξος απορρίπτει τη σύνοδο και τονίζει πως η υποχωρητική στάση της Ανατολικής εκκλησίας μπορεί να φέρει συμφορές στους ορθόδοξους Βυζαντινούς. Πιστεύει πως αυτή είναι η αιτία για την πτώση της Κωνσταντινούπολης: *«Αλλά εξαιτίας του ότι υπήρξε το θέμα της συνόδου η πρώτη και*

²⁷ Ο.π. σελ. 135

μεγαλύτερη αιτία για την έφοδο των ασεβών στην Πόλη και ακολούθως, την πολιορκία, την αιχμαλωσία και αυτήν την τόσο μεγάλη συμφορά μας.».²⁸

Ο Σφραντζής δεν αφήνει έξω από τις λακωνικές περιγραφές του σχετικά με την Άλωση τη στρατιωτική βοήθεια της Δύσης. Αναφέρεται λοιπόν στον αριθμό των στρατιωτών: «*Η Πόλη, παρ' όλο το μεγάλο της μέγεθος, είχε να αντιπαρατάξει τέσσερις χιλιάδες επτακόσιους εβδομήντα τρεις άντρες, χωρίς τους ξένους, που ήταν μόνο διακόσιοι ή λίγο περισσότεροι.*».²⁹ Βέβαια ο αριθμός που αναφέρει ο συγγραφέας δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Αντιθέτως οι ξένοι ήταν σχεδόν δύο χιλιάδες. Επομένως, ο συγγραφέας είτε έκανε λάθος στον αριθμό γράφοντας διακόσιοι αντί δύο χιλιάδες είτε με τον τρόπο αυτό θέλησε εσκεμμένα να υποβιβάσει τη βοήθεια των ξένων για την υπεράσπιση της Κωνσταντινούπολης.

Ο Σφραντζής όπως είναι φυσικό παραμένει ανθενωτικός και μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και γι' αυτό δεν ακολούθησε το Θωμά Παλαιολόγο στη δυτική του πολιτική όπως δεν υποστήριξε και το Δημήτριο Παλαιολόγο ο οποίος αποδείχθηκε τόσο υποχωρητικός απέναντι στο Μωάμεθ Β' τον Πορθητή.

Ο Σφραντζής λοιπόν ήταν ο μόνος από τους ιστορικούς που ήταν παρών στα γεγονότα της Άλωσης, έζησε από κοντά τις προετοιμασίες για την άμυνα της Κωνσταντινούπολης καθώς για χρόνια βρισκόταν στην υπηρεσία των Παλαιολόγων τους εκτιμά ιδιαίτερα και ειδικά τον τελευταίο αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ' Παλαιολόγο, με τον οποίο είχαν μια πολύ καλή φιλική σχέση. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που τον υπερασπίζεται στο κείμενο του και μιλάει για τις titάνιες προσπάθειες του αυτοκράτορα προκειμένου να βοηθήσει την πόλη του. Αναφέρεται λακωνικά στην Άλωση εξαιτίας της θλίψης που του προκαλεί το γεγονός. Μιλάει για τους Τούρκους άλλοτε με τρόπο γλαφυρό και άλλοτε λακωνικό. Νοιώθει απέχθεια για τον Μωάμεθ Β' τον Πορθητή, καθώς ο Σφραντζής έχει προσωπικές περιπέτειες κατά την Άλωση αφού εκείνος και η οικογένειά του πνίγονται αιχμάλωτοι και στη συνέχεια τα παιδιά του πεθαίνουν. Ωστόσο πιστεύει πως ο Θεός χρησιμοποιεί τους Τούρκους ως μέσο για να τους τιμωρήσει για την υποχωρητικότητα που έδειξαν στους Καθολικούς όταν τέθηκε το θέμα της ένωσης των Εκκλησιών. Ο Σφραντζής είναι βαθιά ανθενωτικός και πιστεύει πως η Δύση δεν προσέφερε καμιά ουσιαστική

²⁸ Ο.π. σελ. 137

²⁹ Ο.π. σελ. 199

βοήθεια στην Κωνσταντινούπολη τη στιγμή που τη χρειαζόταν περισσότερο. Παραμένει ως το τέλος της ζωής του πιστός στους Παλαιολόγους και γι' αυτό στο χρονικό του δεν γράφει κάτι το οποίο θα μπορούσε να τους μειώσει ή ακόμα και να τους απομυθοποιήσει. Παραμένει επίσης πιστός και στις αρχές του όταν δεν ακολουθεί ούτε το Θωμά αλλά ούτε και το Δημήτριο Παλαιολόγο αφού δεν συμφωνεί με τις πολιτικές που ακολουθούν, του πρώτου είναι φιλικά προσκείμενη στη Δύση ενώ του δεύτερου στο σουλτάνο. Έτσι αποφασίζει να γράψει το Βραχύ Χρονικό και γίνεται μοναχός παραμένοντας στο μοναστήρι ως το θάνατό του.

«Ιστορία» - Κριτόβουλου του Ίμβριου

Κριτόβουλος ο Ίμβριώτης, έτσι αυτοονομάστηκε ο συγγραφέας αλλάζοντας το όνομά του προς το λογιότερο κατά τη συνήθεια πολλών άλλων της εποχής του. Το βαφτιστικό του όνομα ήταν Μιχαήλ και το επώνυμό του Κριτόπουλος το οποίο όμως το άλλαξε σε Κριτόβουλος επί το αρχαιότερο. Μια συνήθεια, που ήταν πολύ ελκυστική για όλους όσους συγκινούνταν από την κλασική παιδεία. Καταγόταν από αρχοντική οικογένεια της Ίμβρου. Δεν είναι γνωστό το πότε ακριβώς γεννήθηκε. Ωστόσο η γέννησή του τοποθετείται στην πρώτη δεκαετία του 15^{ου} αιώνα, δηλαδή ανάμεσα στα έτη 1400-1410. Στα εφηβικά του χρόνια, τα οποία είναι πολύ πιθανόν να τα πέρασε στην Κωνσταντινούπολη, απέκτησε μια αρκετά πλούσια μόρφωση. Η σύνθεση της ιστορίας φανερώνει άντρα λόγιο, γνώστη της κλασικής εκπαίδευσης και του ανθρωπισμού, ο οποίος είχε την ευκαιρία να γνωρίσει και τα δυτικά ρεύματα περί των κλασικών σπουδών. Επίσης ο τρόπος συγγραφής δείχνει άτομο αμέτοχο στη θρησκευτική ζωή, στα δογματικά πάθη. Ο Μιχαήλ Κριτόβουλος δεν ήταν μόνο λόγιος συγγραφέας αλλά και ενεργός πολιτικός. Ως πολιτικός έκανε σημαντικά πράγματα για την ιδιαίτερη πατρίδα του την Ίμβρο.

Στα χρόνια 1453-1460 ο Κριτόβουλος συνέβαλε αποτελεσματικά στην τύχη του πατρίου νησιού του αλλά και των γειτονικών νησιών Λήμνου και Θάσου που μαζί με την Ίμβρο το 1453 ανήκαν ακόμα στη βυζαντινή επικράτεια. Στην Ίμβρο ο Κριτόβουλος από το 1456 ως τουλάχιστον το 1460 χρημάτισε ύπατος αρμοστής του νησιού μετά από εντολή του σουλτάνου ή του Δημητρίου Παλαιολόγου ο οποίος ήταν φόρου υποτελής στο σουλτάνο. Ωστόσο ο Μιχαήλ Κριτόβουλος θα πρέπει να ασχολήθηκε με τα πολιτικά μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, καθώς δεν υπάρχει κάποια μαρτυρία πως κατείχε κάποιο αξίωμα ή ότι του είχε παραχωρηθεί η Ίμβρος για κάποια ευεργεσία προς τους Παλαιολόγους. Επιπλέον είναι πολύ πιθανόν να ασχολήθηκε με τα πολιτικά για να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφύγει η πατρίδα του τη λεηλασία, την αιχμαλωσία και τον εξανδραποδισμό των κατοίκων της.

Για την υπόλοιπη ζωή του συγγραφέα δυστυχώς δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Δεν ξέρουμε ποιοι ακριβώς ήταν οι γονείς ούτε για τις ακριβείς σπουδές και την ανατροφή του. Πιθανότατα να είχε φύγει από την Ίμβρο το αργότερο το καλοκαίρι του 1466, όταν οι Βενετσιάνοι κατέκτησαν το νησί, μετά από αυτό

φαίνεται πως ζούσε στην Κωνσταντινούπολη. Τέλος, είναι πιθανόν προς το τέλος της ζωής του να αναχώρησε για το Άγιο Όρος, κάτι που δείχνει την απογοήτευσή του για τη ζωή και τις ελπίδες.

Το ιστορικό έργο του Κριτόβουλου περιγράφει σε πέντε βιβλία γεγονότα που συνέβησαν την περίοδο 1451-1467. Το κεντρικό του θέμα είναι η πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και η μεταφορά της εξουσίας από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα στον Τούρκο σουλτάνο. Σκοπός του είναι να παραδώσει τα γεγονότα που συνδέονταν με αυτή τη μετάβαση στους μεταγενέστερους, έτσι ώστε να διδαχθούν και να ωφεληθούν. Ο κεντρικός του ήρωας είναι ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής στον οποίο είναι αφιερωμένο το βιβλίο.

Το έργο αρχίζει με την ανάρρηση του Μωάμεθ Β΄ και προχωρά κατευθείαν στην Άλωση της βυζαντινής πρωτεύουσας τον Μάιο του 1453. Η αφήγηση της Άλωσης περιλαμβάνεται σχεδόν σε ολόκληρο το πρώτο βιβλίο, αποτελεί δηλαδή περίπου το ένα τρίτο του έργου. Όσον αφορά την παραστατικότητα της αφήγησης υπερτερεί έναντι όλων των άλλων πηγών που έχουμε. Καμία άλλη πηγή δεν πληροφορεί τόσο διεξοδικά για το πώς ο σουλτάνος φρόντιζε διαρκώς να ανανεώσει και να εξωραΐσει την Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση της. Πριν από την Άλωση και ιδιαίτερα μετά τις μεγάλες απώλειες του πολέμου και του εξανδραποδισμού των κατοίκων της, επρόκειτο για μια πόλη με πολύ μικρό πληθυσμό. Για να γίνει όμως πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έπρεπε πρώτα να ξαναγεμίσει με ανθρώπους. Τα σπίτια έπρεπε να αποκτήσουν καινούργιους οικοδεσπότες, τα ερειπωμένα κτήρια έπρεπε να ανακαινιστούν, ο μηχανισμός της οικονομίας έπρεπε να γίνει πάλι ενεργός και τέλος η πόλη έπρεπε να αποκτήσει ανάκτορα για το σουλτάνο, έτσι ώστε να εκπληρώσει το ρόλο της ως πολιτική πρωτεύουσα του κράτους. Για τον Κριτόβουλο, για τον οποίο το κύριο θέμα είναι η μετάβαση της εξουσίας από τους Βυζαντινούς στους Οθωμανούς, όλα αυτά τα μέτρα που αφορούσαν το μέλλον της Κωνσταντινούπολης άξιζαν να περιγραφούν και γι' αυτό τα ανέφερε σε διάφορα σημεία του έργου του.

Έτσι, λοιπόν, ο συγγραφέας αφηγείται πως ο σουλτάνος αμέσως μετά την Άλωση κάνει μεγάλα σχέδια. Εγκαθιστά τους αιχμαλώτους, που ανήκαν σε εκείνον, κατά μήκος του λιμανιού, τους δίνει σπίτια και τους χαρίζει ατέλεια για μερικά χρόνια, προκειμένου να γίνουν οικονομικά εύρωστοι. Παρέχει, επίσης, σπίτια και χωράφια στους ευγενείς Οσμανλήδες και προσπαθεί να συμπεριλάβει στο πρόγραμμα αυτό και

Βυζαντινούς ευγενείς οι οποίοι επέζησαν της καταστροφής. Επιπλέον στον καινούργιο έπαρχο της Κωνσταντινούπολης δίνει εντολή να φροντίσει πρωτίστως για τον εποικισμό της. Προκειμένου να εκπληρωθεί ο σκοπός αυτός εφαρμόζεται το παλιό μέτρο της αναγκαστικής μετοίκησης, το οποίο ήταν γνωστό τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Τούρκους. Πολύ έντονα τονίζεται επίσης ο στόχος που είχε ο σουλτάνος για να ενισχύσει την οικονομική δύναμη της Κωνσταντινούπολης και να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό της.

Ο Κριτόβουλος δίνει μια εντυπωσιακή εικόνα από την προσπάθεια του σουλτάνου να κάνει ξανά την Κωνσταντινούπολη οικονομικό και πολιτικό κέντρο, αυτή τη φορά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αμέσως μετά την Άλωση ο Μιχαήλ Κριτόβουλος άρχισε να γράφει το πρώτο μέρος του έργου του, πιθανόν πριν το καλοκαίρι του 1453. Το πρώτο αυτό χειρόγραφο το αφιέρωσε ο συγγραφέας στο σουλτάνο, το φθινόπωρο του 1466. Μαζί με το χειρόγραφο αυτό υπήρχε και μια αφιερωματική επιστολή. Αργότερα ο Κριτόβουλος επεξεργάστηκε το κείμενο και είναι αυτό που μας έχει δοθεί σήμερα. Το τελικό κείμενο είναι και αυτό αφιερωμένο στο σουλτάνο.

Για τις **πηγές** του ο συγγραφέας δεν αναφέρει τίποτα συγκεκριμένο. Εκεί όπου η αφήγηση δεν βασίζεται στα προσωπικά του βιώματα χρησιμοποιεί την έκφραση «όπως ελέγετο» ή αν πρόκειται για κάποιο γεγονός το οποίο στηρίζεται σε προφορικές πηγές, τόσο ελληνικές όσο και τουρκικές, χρησιμοποιεί τη φράση «όπως έλεγαν».

Όσον αφορά τώρα, την **αξιοπιστία** του συγγραφέα, δεν δημιουργεί κακές εντυπώσεις στα σημεία που έχουμε την δυνατότητα να ελέγξουμε μέσω άλλων πηγών. Ο Κριτόβουλος βεβαιώνει πως γράφει τα καθέκαστα ακριβώς όπως έγιναν. Τα γεγονότα είτε τα πληροφορείται από άλλους είτε τα γνώριζε ο ίδιος. Οι δυσμενείς και χλευαστικές κρίσεις αποδεικνύονται υπερβολικές αν εξετάσει κάποιος καλά το κείμενο. Ο Κριτόβουλος δεν μπορεί να θεωρεί μόνο εγκωμιαστής του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ ο οποίος προσπαθεί να αποφύγει οποιαδήποτε κακολογία σχετική με το πρόσωπο του σουλτάνου και να δείχνει μόνο τα πιστά του φρονήματα. Επιπλέον δεν αληθεύει ότι αποσιωπά περιστατικά τα οποία θα είχαν τη δυνατότητα να πλήξουν τον Μωάμεθ. Έτσι, λοιπόν, ο Κριτόβουλος δεν αποσιωπά, παραδείγματος χάρη, τη σκληρή μεταχείριση των αιχμαλώτων υπερασπιστών του φρουρίου του Θεραπείου.

Τέτοια γεγονότα θα ήταν εύκολο να τα παραλείψει χωρίς μάλιστα να επηρεαστεί στο σύνολό της η αφήγηση του κειμένου του. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η περιγραφή της λεηλασίας της Κωνσταντινούπολης, ο θρήνος για την Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση, ο επιτάφιος λόγος για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, είναι μερικά παραδείγματα τα οποία δεν στηρίζουν τις αρνητικές κρίσεις. Ειδικά ο επιτάφιος λόγος για τον αυτοκράτορα δικαιώνει τον συγγραφέα για την αξιοπιστία του αλλά και ως άνθρωπο. Άλλωστε ο ιστορικός στο κομμάτι της Άλωσης δεν μπορεί να συγκρατήσει τα αισθήματά του αλλά και την αγανάκτησή του για τη μεταχείριση του πληθυσμού. Ωστόσο, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας τις γενικές τάσεις ενός συγγραφέα ο οποίος δεν αφήνει περιθώριο αμφιβολίας ότι ανήκει στην ομάδα εκείνων των Βυζαντινών, που τις τελευταίες μέρες της αυτοκρατορίας προσπαθούσε να εξασφαλίσει τη φυσική αλλά και πολιτική της επιβίωση με το να προχωρήσει σε έναν συμβιβασμό με τον Μωάμεθ Β΄.

Τέλος, στο σύνολό τους, οι σύγχρονοι ιστορικοί που έχουν ασχοληθεί με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, εξέφρασαν θετική γνώμη σχετικά με την αξιοπιστία του Κριτόβουλου.

Ο Μιχαήλ Κριτόβουλος έγραψε ένα ιστορικό έργο το οποίο έχει ως πρότυπο την αρχαία ελληνική ιστοριογραφία. Ο σκοπός του δεν ήταν να συλλέξει όσο το δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες και να τις θέσει στη διάθεση των μετέπειτα ιστοριογράφων. **Σκοπός** του ήταν να δημιουργήσει ένα λογοτεχνικό έργο, σύμφωνα με τους κανόνες του είδους, προκειμένου να διαβιβάσει στις επόμενες γενιές τα μεγάλα έργα και γεγονότα της εποχής του, προς τέρψη και ωφέλεια των αναγνωστών και προς δόξα και φήμη των πρωταγωνιστών. Ακολουθεί την αρχαία παράδοση και διακηρύσσει ως υποχρεωτικά για τον εαυτό του τα ιδανικά της ακρίβειας και της αλήθειας. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι προσπαθεί να απεικονίσει την πραγματικότητα σε ένα είδος ημερολογίου. Δεν έρχεται σε αντίθεση με τα ιδανικά του αν βάζεις το στόμα των πρωταγωνιστών του τους λόγους στους οποίους εξηγούνται τα κίνητρα και τα μοτίβα συγκεκριμένων αποφάσεων και πράξεων. Δεν θα έπρεπε να ξαφνιάζει το γεγονός πως ο Κριτόβουλος είχε ως λογοτεχνικό του πρότυπο τον Θουκυδίδη. Τον επηρεάζει μάλιστα πολύ περισσότερο από τους άλλους τρεις ιστορικούς ως προς το **ύφος**, τη **γλώσσα** αλλά και τη συγγραφική κατασκευή. Ωστόσο ο Κριτόβουλος δεν μιμείται απόλυτα τον Θουκυδίδη αλλά δανείζεται γλωσσικά στοιχεία και από τον Ηρόδοτο. Η μίμηση αυτή εξωτερική δηλαδή

γλωσσική και τεχνική αλλά και εσωτερική. Ο Κριτόβουλος δηλαδή προσπαθεί να κρίνει τα γεγονότα, να μην πλατειάζει, να είναι σαφής και αμερόληπτος και να καλλιεργεί υψηλό ύφος. Γι' αυτό ο συγγραφέας γράφει στην αρχαία γλώσσα την οποία φαίνεται να κατέχει άριστα.

Ο Κριτόβουλος συχνά χρησιμοποιεί στο κείμενο του αρχαϊσμούς. Οι αρχαϊσμοί αυτοί, δεν αφορούν μόνο εθνικά και τοπογραφικά ονόματα αλλά ο συγγραφέας μιλάει και χοίνικες και μεδίμνους, για στάδια και τάλαντα, για σατράπες και για έναν τύπο караβιού που το ονομάζει πάραλος και προφανώς το έχει παράγει από το όνομα του επίσημου πλοίου των Αθηναίων στο Θουκυδίδη.

Στο κείμενο του Κριτόβουλου αναφέρεται συχνά ο τίτλος «μέγας βασιλεύς». Με αυτή την έκφραση ο συγγραφέας παραπέμπει από τη μια στον τίτλο του βυζαντινού αυτοκράτορα, τον οποίο τώρα κατέχει ο Μωάμεθ ο Β΄, καθώς η Κωνσταντινούπολη πλέον του ανήκει, και από την άλλη στον τίτλο των βασιλιάδων των αρχαίων Περσών, των οποίων το αξίωμα διαδέχτηκαν σύμφωνα με τη γνώμη των σύγχρονων ανθρώπων οι σουλτάνοι των Οθωμανών.

Επιπλέον, ο Κριτόβουλος μέσα στο κείμενό του αποκαλεί τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Παλαιολόγο ως βασιλιά και τους Βυζαντινούς ως Ρωμαίους.

Η επιστολή του Κριτόβουλου του Ίμβριου στον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή: Η επιστολή αυτή περιέχει το σκοπό του βιβλίου και μια περίληψη των γεγονότων που εξιστορούνται σε αυτό. Επιπλέον ο συγγραφέας εξηγεί και τους λόγους για τους οποίους έχει γράψει αυτό το βιβλίο.

Η επιστολή ξεκινάει με την προσφώνηση του Μωάμεθ από τον συγγραφέα: *«Εσένα, τον μεγαλειότατο αυτοκράτορα Μεχμέτ, το βασιλιά των βασιλιάδων, τον ευτυχή, το νικητή, τον τροπαιοφόρο, το θριαμβευτή, τον αήττητο, που με το θέλημα του Θεού κυριεύεις γη και θάλασσα, χαιρετά ο Κριτόβουλος, ο ταπεινός σου δούλος.»*³⁰ Με αυτούς τους τιμητικούς τίτλους ο Κριτόβουλος χαρακτηρίζει τον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή ως διάδοχο και του βυζαντινού αυτοκράτορα και των βασιλιάδων των

³⁰ Κριτόβουλου του Ίμβριου, Ιστορία, εκδ. Κανάκη, Αθήνα 2005, σελ. 29

Περσών, των εποχών των Αχαιμενιδών και των Σασσανιδών. Συνδυάζει παραδοσιακά ρωμαϊκά και βυζαντινά στοιχεία με τον περσικό τίτλο «βασιλεύς των βασιλέων».

Στη συνέχεια ο συγγραφέας εξηγεί τους λόγους για τους οποίους γράφει την ιστορία. Ο Κριτόβουλος δηλώνει λοιπόν, πως γράφει αυτό το κείμενο προκειμένου να μάθουν τα επιτεύγματα του Μωάμεθ, καθώς θεωρεί πως ξεπερνά άλλους μεγάλους στρατηγούς και βασιλιάδες, οι επόμενες γενιές, να μην αφεθούν και εξαφανιστούν στα βάθη της λησμονιάς, όπως συνέβη με άλλους μεγάλους άντρες. Πιστεύει πως θα ήταν άδικο για εκείνον που είναι τόσο λαμπρός και μεγάλος και έχει κυριεύσει σχεδόν ολόκληρη την υφήλιο να μην γίνουν γνωστά τα επιτεύγματά του στις επόμενες γενιές: *«Είδα, μεγαλειότητα αυτοκράτορα, πως με τα ίδια σου τα χέρια εκτελείς πολλά μεγάλα έργα και ξεπερνάς πολλούς μεγάλους στρατηγούς και βασιλιάδες (εννοώ εκείνους του παλιού καιρού) όχι μόνο των Περσών και των άλλων εθνών, αλλά και των Ρωμαίων και των Ελλήνων, όσον αφορά τη δόξα, την παλικαριά, τη σωφροσύνη, και τη στρατηγική δεξιότητα, και πως τους ξεπερνάς τόσο πολύ, που δεν μπορεί να γίνει πια καμιά σύγκριση. Γι' αυτόν τον λόγο, δεν θεώρησα δίκαιο εκείνοι μεν και τα έργα τους και τα κατορθώματά τους από τότε αδιάκοπα ως σήμερα να παραδίδονται σε ιστορικά έργα και συγγράμματα σε ελληνική γλώσσα, και δοξάζονται και θαυμάζονται από τους πάντες και να τους θυμούνται όλοι ανά τους αιώνες, ενώ εσύ, που είσαι τόσο λαμπρός και μεγάλος, που κυριεύεις σχεδόν ολόκληρη την υφήλιο και που δοξάζεσαι για τα λαμπρά και μεγαλοπρεπή έργα σου, να μην έχεις για το μέλλον κανένα μάρτυρα της μεγαλειότητάς σου και οι άνθρωποι που ζουν τώρα τα πολλά σου αζιόλογα κι εξαιρετικά έργα, σαν να ήταν αυτά κάτι το αφανές κι ασήμαντο, να μην τα θεωρούν άξια ούτε για μια λέξη ή άξια να τα αναγράψουν έστω και μια φορά σε ένα σύγγραμμα σε ελληνική γλώσσα, αλλά να τα αφήσουν να εξαφανιστούν στα βάθη της λησμονιάς και να μην τους νοιάζει τα έργα των άλλων, παρόλο που είναι ασήμαντα και δεν συγκρίνονται καθόλου με τα δικά σου, να γίνουν λόγω των Ελλήνων και της ελληνικής ιστοριογραφίας πιο γνωστά και ζακουστά στους ανθρώπους, ενώ τα δικά σου, μολονότι είναι λαμπρότατα και δεν υστερούν σε τίποτα έναντι εκείνων του Αλέξανδρου του Μακεδόνα κι άλλων στρατηγών και βασιλιάδων του ύψους σου, να μην διαδοθούν στους Έλληνες σε ελληνική γλώσσα και να παραδοθούν έτσι στους μεταγενέστερους, ώστε εσύ, που τα κατόρθωσες, να αποκομίσεις αδιάλειπτο έπαινο και τιμή και να γίνεις πρότυπο και φωτεινό παράδειγμα για όσους αγωνίζονται με ζήλο. Και όλα αυτά παρά το ότι εσύ μόνο από τους βασιλιάδες ή τουλάχιστον, ως ένας μεταξύ*

πολύ λίγων κατάφερους και τα δύο: λόγια και έργα, φιλοσοφία μαζί και βασιλεία, να είσαι ο ίδιος καλός βασιλιάς και ισχυρός πολεμιστής.».³¹ Γίνεται φανερό ήδη από την πρώτη παράγραφο της επιστολής πως ο Κριτόβουλος μιλάει ιδιαίτερα κολακευτικά και για τον ίδιο τον Μωάμεθ και για τα κατορθώματά του, τα οποία όπως τονίζει δεν πρέπει να λησμονηθούν από τους μεταγενέστερους αλλά πρέπει να τα μάθουν και οι σύγχρονοί του.

Έτσι λοιπόν, εξαιτίας όλων αυτών ο συγγραφέας αισθάνθηκε τη υποχρέωση αλλά και το δικαίωμα να δουλέψει πάνω σε αυτήν την εργασία για να παραδώσει τα λαμπρά κατορθώματα σε ένα ελληνικό ιστοριογραφικό έργο: «Γι' αυτό αισθάνθηκα, ενθαρρυνμένος από τη λαμπρή σου τύχη, ότι έχω και την υποχρέωση και το δικαίωμα να καταπιαστώ με τούτη την εργασία και να παραδώσω τα λαμπρά σου κατορθώματα, που ξεπερνούν ως προς τον αριθμό και το μέγεθός τους κατά πολύ τα έργα των άλλων, όσο πιο καλά μπορώ, σ' ένα ελληνικό ιστοριογραφικό έργο.».³²

Στη συνέχεια εξηγεί τους λόγους για τους οποίους ένα κείμενο στην ελληνική γλώσσα θα είναι πιο σημαντικό από αυτά που θα γράψουν Άραβες και Τούρκοι συγγραφείς, αν και μπορεί να υπήρξαν και αυτόπτες μάρτυρες. Η ελληνική γλώσσα κατά τον Κριτόβουλο έχει για όλους, το πιο μεγάλο κύρος, καθώς τα κείμενα που θα γράψουν οι Άραβες και οι Τούρκοι θα μπορέσουν να γίνουν γνωστά μόνο σε εκείνους που ξέρουν τη γλώσσα ενώ το κείμενο του Κριτόβουλου θα είναι αξιοθαύμαστο και αξιοσέβαστο όχι μόνο από τους Έλληνες αλλά και από όλους τους λαούς της Δύσης. Αυτό μάλιστα το γεγονός του δίνει το θάρρος να επιχειρήσει να γράψει το βιβλίο του: «Γιατί ίσως και πολλοί από τους Άραβες και Πέρσες, (με τον όρο «Πέρσες» ο συγγραφέας εννοεί πάντα τους Τούρκους), συγγραφείς θα καταγράψουν τα έργα σου με μεγαλύτερη ακρίβεια, ίσως και θα τα παραδώσουν στις μελλοντικές γενιές, και θα είναι, βέβαια πολύ καλά ενημερωμένοι ή θα ξέρουν κιόλας τα γεγονότα ως αυτόπτες μάρτυρες, δεν συγκρίνεται όμως τίποτε με την ελληνική γλώσσα, που έχει σε όλους το πιο μεγάλο κύρος. Εκείνα τα ιστορικά έργα θα γίνουν γνωστά μόνο σε Πέρσες και Άραβες και σ' εκείνους που ξέρουν τη γλώσσα τους. Το δικό μου έργο, αντίθετα, θα είναι αξιοσέβαστο και αξιοθαύμαστο όχι μόνο από τους Έλληνες, αλλά απ' όλους τους λαούς της Δύσης, ακόμη και από εκείνους που ζουν πέρα από τις Στήλες του Ηρακλή κι εκείνους που ζουν στα Βρετανικά Νησιά, αφότου θα έχει μεταφραστεί στη γλώσσα

³¹ Ο.π. σελ. 31-33

³² Ο.π. σελ. 33

αυτών των λαών, διότι είναι φιλέλληνες κι ενδιαφέρονται για τέτοια πράγματα. Κι ακόμη περισσότερο θάρρος να το επιχειρήσω αυτό μου έδωσε η σκέψη ότι το έργο μου θα έχει πολλούς κριτικούς και μάρτυρες.».³³

Ο Κριτόβουλος συνεχίζει στην επιστολή λέγοντας πως δεν ήταν παρών στα όσα συνέβησαν κι έτσι προσπάθησε πολύ να αποκτήσει μια ακριβή γνώση για τα πράγματα. Έπρεπε να ερευνήσει αλλά και να ρωτήσει όλους εκείνους που ήξεραν και φυσικά μετά έπρεπε να εξετάσει όλες εκείνες τις πληροφορίες και μάλιστα με αυστηρότητα. Η αφήγηση του βιβλίου, το οποίο είναι διαιρεμένο σε πέντε τμήματα, ξεκινάει από το θάνατο του πάτερα του Μωάμεθ, του Μουράτ Β΄, και τη δική του ανάρρηση στο θρόνο: *«Γι' αυτό, εξοχότατε αυτοκράτορα, μετά από πολλούς κόπους (διότι δεν ήμουν ο ίδιος παρών στα γεγονότα, ώστε μ' αυτόν τον τρόπο να αποκτήσω ακριβή γνώση των πραγμάτων, αλλά έπρεπε να ερευνήσω, να ρωτήσω εκείνους που ήξεραν και να εξετάσω αυτά που άκουσα όσο το δυνατόν πιο αυστηρά) συνέταξα αυτό το βιβλίο και το διαίρεσα σε πέντε τμήματα, αρχίζοντας την αφήγησή μου εκεί όπου άρχισες κι εσύ τη βασιλεία σου, όταν αμέσως μετά το θάνατο του πατέρα σου πέρασες από την Ασία στην Ευρώπη.»*.³⁴

Στο τέλος της επιστολής, ο συγγραφέας, λέει πως στέλνει το βιβλίο του στο σουλτάνο προκειμένου εκείνος να το εξετάσει και να το κρίνει. Αν όλα αυτά που έχει γράψει ταιριάζουν με τα έργα του σουλτάνου και είναι αληθινά, ο Κριτόβουλος ευγνωμονεί το Θεό αλλά και το σουλτάνο καθώς του έδωσε τόσο υπέροχο υλικό για να αφηγηθεί και επιπλέον θέλει να συνεχίσει και να περιγράψει και τα υπόλοιπα έργα του Μωάμεθ. Στην περίπτωση όμως που το κείμενο δεν τύχει της έγκρισης του σουλτάνου και πιστέψει πως υστερεί απέναντι σε άλλα τότε ο συγγραφέας θα τον προσκυνήσει από μακριά και θα περιοριστεί στη σιωπή αφήνοντας άλλους να γράψουν οι οποίοι τα καταφέρνουν καλύτερα από εκείνον, να διηγηθούν τα έργα του σουλτάνου: *«Αφού συγκέντρωσα και περιέγραψα όλα αυτά σε τούτο το βιβλίο, το στέλνω στη βασιλική σου προστασία και σοφία για εξέταση και κρίση. Κι αν βρεθεί σ' αυτό κάτι καλό, που αντιστοιχεί στην αλήθεια και ταιριάζει στα έργα σου, κι αν επιβεβαιωθεί από τη βασιλική κρίση σου, τότε θα είμαστε ευγνώμονες στο Θεό και σε σένα, σουλτάνε μου, διότι με τα υπέροχα έργα σου μας έχεις δώσει ένα τέτοιο υλικό για την αφήγηση μας. Ταυτόχρονα, θα καταπιαστούμε με θάρρος με όλη τη συνεπόμενη*

³³ Ο.π σελ. 33-35

³⁴ Ο.π. σελ. 35

προσπάθεια και μετά χαράς θα περιγράψουμε και τα υπόλοιπα έργα σου, που θα τα κατορθώσεις με τη βοήθεια του Θεού. Πρώτα, βέβαια, πρέπει να μάθουμε πολλά πράγματα που είναι απαραίτητα γι' αυτό που δεν τα ξέρουμε.

Αν, όμως, τα όσα γράφουμε υστερούν πολύ των έργων σου και δεν φτάνουν καθόλου στο ύψος τους -που αναπόφευκτα θα είναι έτσι- κι αν το βιβλίο κριθεί άχρηστο, τότε θα σε προσκυνήσω από μακριά, θα περιοριστώ πολύ ευχαρίστως στη σιωπή και θα αφήσω την επεξεργασία των έργων σου σε άλλους που θα τα καταφέρουν καλύτερα από μένα.»³⁵

Ο Κριτόβουλος ως πολιτικός άντρας και ανθρωπιστής χειρίστηκε περιστάσεις όπως μπορούσε και επειδή κατάλαβε τη σημασία των γεγονότων της περιόδου ανέλαβε να τα ιστορίσει καταγράφοντας τα. Το πρώτο βιβλίο της «Ιστορίας» του περιέχει την αρχή της βασιλείας του Μωάμεθ, την ανάληψη της εξουσίας, τα κατορθώματα και τα έργα του, το χτίσιμο του καινούργιου κάστρου στο Βόσπορο, τον αγώνα για την Κωνσταντινούπολη και την Άλωση της. Όλα αυτά συνέβησαν σε χρονικό διάστημα τριών χρόνων.

Ο Κριτόβουλος για ακόμα μια φορά αναφέρει τους λόγους σύνταξης του έργου και διευκρινίζει πως θα γράψει τα πάντα ακριβώς όπως συνέβησαν: «Ο Κριτόβουλος ο νησιώτης, εξέχων μεταξύ των Ιμβριωτών, συνέταξε αυτό το ιστορικό έργο, διότι θεώρησε σωστό να μη μείνουν χωρίς απήχηση τόσο σημαντικές και αξιοθαύμαστες πράξεις που έγιναν στα χρόνια μας, αλλά να τις καταγράψει και να τις παραδώσει στις γενιές που θα έρθουν μετά από εμάς, για να μην εξαλειφθούν με το χρόνο κι εξαφανιστούν από τα μάτια των ανθρώπων εξέχοντα κι αξιαφήγητα έργα, που δεν υστερούν σε τίποτα των ανδραγαθημάτων του παλαιού καιρού, και να μη ζημιωθούν πολύ οι μεταγενέστεροι, αν δηλαδή μείνουν άμοιροι ενός τέτοιου διδακτικού συγγράμματος κι εκείνοι που κατόρθωσαν αυτά τα έργα, να αποκτήσουν με αυτό το σύγγραμμα και με την περιγραφή των έργων τους ένα είδος ωραιότατου μνημείου στο μέλλον για την ανδρεία και την αρετή τους. Και μου φάνηκε ότι και για τον εξής ακόμη λόγο είναι απαραίτητο να συγγράψω αυτό το έργο τα παρελθόντα ανδραγαθήματα, επειδή είναι πολύ παλαιά και μεγάλα, δεν είναι πλέον αξιόπιστα και δεν θέλει πια κανείς να τα ακούσει, αφού με τον καιρό έχουν πάθει κάτι σαν γεροντικό μαρασμό κι έχουν χάσει κάθε πειθώ ή περιφρονούνται κιόλας από τη μεγάλη εξοικείωση της μνήμης

³⁵ Ο.π. σελ. 39

με αυτά. Κάθε υπερβολή, όμως, οδηγεί σε κόρο κι ο κόρος δημιουργεί απαρέσκεια. Τα πρόσφατα γεγονότα, ωστόσο, επειδή είναι πρωτάκουστα, επίκαιρα, και κάπως οικεία κιόλας, γίνονται εύκολα αποδεκτά ως αληθινά, μένουν στη μνήμη και θαυμάζονται περισσότερο, ακριβώς επειδή είναι σύγχρονα. Κι αυτό συμβαίνει τόσο περισσότερο, όσο πιο ενδιαφέροντα και όσο πιο πειστικά είναι (ως φανερά και γνωστά), αφού γενικά οι άνθρωποι δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον και χαρά για πρόσφατα γεγονότα και γι' αυτό είναι και πρόθυμοι να τα δεχθούν. Γι' αυτούς και παρόμοιους λόγους μου φάνηκε απαραίτητο να γραφτεί αυτό το ιστορικό έργο, διότι ανδραγαθήματα μεγάλα κι αξιοθαύμαστα έχουν πραγματοποιηθεί και στα δικά μας χρόνια και μπορούν να συγκριθούν με εκείνα που κατόρθωσαν παλαιά Έλληνες και βάρβαροι, αλλά και Ρωμαίοι, ανδραγαθήματα που παρέχουν τη μέγιστη απόδειξη για την αρετή και την ανδρεία των πιο ξακουστών ανδρών. Σημαντικό είναι, επίσης, το ότι το πιο ισχυρό και πολύχρονο κράτος που ξέρουμε, αυτό των Ρωμαίων, νικήθηκε με πόλεμο και καταστράφηκε εντελώς σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Αυτό επέφερε μεγάλη αναστάτωση των πάντων και διατάραξη πολύ σημαντικών πολιτικών σχέσεων. Γι' αυτό θα σημειώσω το κάθε γεγονός ακριβώς έτσι όπως έχει γίνει. Θα επιλέξω τα λόγια μου ανάλογα με τα πεπραγμένα, δεν θα μετακινήσω πουθενά τον καιρό των γεγονότων, θα τηρήσω αυστηρά την αληθινή σειρά και τάξη σε πρόσωπα και ημερομηνίες, και θα σεβαστώ απόλυτα σε όλα την αλήθεια.».³⁶

Ο Κριτόβουλος, γνώριζε, πως το κείμενο του θα προκαλέσει και γι' αυτό ακριβώς το λόγο το συνόδεψε με μια απολογία αλλά και με μια παράκληση για επιείκεια.

Ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος για τους Παλαιολόγους: Ο συγγραφέας αναφέρεται στην ηρωική στάση που κράτησε ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μετά τον τραυματισμό του Τζιουστινιάνι και την αποχώρηση του μαζί με τους άντρες του από το πεδίο της μάχης. Αν και δεν είχε πολλούς άντρες στη διάθεση του για να καλύψει το κενό που είχε δημιουργηθεί, παρέμεινε στη θέση του, αν και είχε αρχίσει να χάνει τις ελπίδες του, και συνέχισε να πολεμά με την μικρή συνοδεία του, ηρωικά: «Τότε όσοι ήταν μαζί του, απελπισμένοι από το ατύχημα κι αποκαρδιωμένοι, εγκατέλειψαν το πασσάλωμα και το τείχος, όπου πολεμούσαν, κι είχαν στο νου τους μόνο να μεταφέρουν τον τραυματισμένο στα φορτηγά πλοία και να φύγουν οι ίδιοι σώοι, παρόλο που ο

³⁶ Ο.π. σελ. 41-45

βασιλιάς Κωνσταντίνος τους παρακαλούσε θερμά με πολλές υποσχέσεις να μείνουν ακόμα λίγο, τουλάχιστον ώσπου να κοπάσει η μάχη. Αυτοί, όμως, δεν δέχτηκαν, αλλά αφού πήραν τον αρχηγό τους, προχώρησαν οπλισμένοι γρήγορα και τρέχοντας στα φορτηγά, χωρίς να νοιάζονται για κανέναν από τους άλλους.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, έχοντας χάσει κάθε ελπίδα και δίχως να ξέρει πια τι άλλο να κάνει (αφού δεν είχε άλλους άνδρες στη διάθεσή του, για να συμπληρώσει τις κενές θέσεις και τις σειρές εκείνων που είχαν φύγει, διότι η μάχη έγινε αμέσως πολύ σφοδρή κι όλοι έπρεπε να κοιτάζουν τις δικές του τάξεις και θέσεις και να πολεμήσουν), εντούτοις μαζί με τους Ρωμαίους που είχαν μείνει εκεί και με την πολύ μικρή συνοδεία του παρέμεινε μπροστά στο πασσάλωμα και πολεμούσε ηρωικά.³⁷

Λίγο πιο κάτω ο Κριτόβουλος με λυτό και απλό τρόπο αναφέρεται στο θάνατο του αυτοκράτορα, ο οποίος ως το τέλος πολεμούσε ηρωικά: «Σε αυτό το σημείο προκλήθηκε μεγάλος συνωστισμός κι οι θωρακοφόροι οπλίτες σκότωσαν πολλούς που βρήκαν μπροστά τους, διότι είχαν μαζευτεί και πολλοί άλλοι που άτακτα έτρεχαν από παντού προς τη βοή. Εκεί έπεσε κι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος πολεμώντας ηρωικά μαζί με τους δικούς του.»³⁸

Ο Κριτόβουλος αν και γράφει το κείμενό του για μην ξεχαστούν τα όσα έχει κάνει ο Μωάμεθ δεν παραλείπει, να γράψει κι ένα επιτάφιο εγκώμιο για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Στο εγκώμιο του αυτό ο συγγραφέας αναφέρεται στα προτερήματα και στις αρετές του Κωνσταντίνου. Εξαιρεί και την γενναιότητα του καθώς γράφει πως αν και είδε το επικείμενο κίνδυνο που απειλούσε την Κωνσταντινούπολη, δεν έφυγε προκειμένου να σώσει τον εαυτό του όπως τον συμβούλεψαν πολλοί, αλλά έμεινε προτιμώντας να πεθάνει μαζί με τους υπηκόους του.

Το επιτάφιο εγκώμιο του βασιλιά Κωνσταντίνου: «Πέθανε, όμως, κι ο ίδιος ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, όπως, έλεγα, πολεμώντας, άνδρας φρόνιμος και μετριοπαθής στην ιδιωτική ζωή του, που πάντα είχε ως ανώτατο σκοπό του τη σωφροσύνη και την αρετή, συνετός κι εξαιρετικά μορφωμένος, που και στα πολιτικά και στα διοικητικά πράγματα δεν υστερούσε έναντι κανενός των προτέρων βασιλιάδων, πιο γρήγορος από όλους να καταλάβει το πλέον γενέσθαι κι ακόμα πιο γρήγορος να το αποφασίσει καλός ρήτορας και καλός προγραμματιστής, ακόμα καλύτερος πολιτικός της πράξης, αλάθητος

³⁷ Ο.π. σελ. 233-235

³⁸ Ο.π. σελ 237

γνωμοδότης για τα παρόντα, όπως έλεγε κάποιος για τον Περικλή, και στις περισσότερες περιπτώσεις άριστος να εικάσει τα μελλοντικά, πάντοτε έτοιμος να κάνει και να πάθει τα πάντα για την πατρίδα και τους υπηκόους του. Έτσι, παρόλο, που είδε τον επικείμενο κίνδυνο για την Πόλη πολύ καθαρά και θα είχε τη δυνατότητα να σώσει τον εαυτό του, και παρόλο που υπήρχαν πολλοί που του έδωσαν αυτή τη συμβουλή, δεν θέλησε να το κάνει, αλλά προτίμησε να πεθάνει μαζί με την πατρίδα και τους υπηκόους του, μάλλον να πέσει πρώτος αυτός, για να μη δει την Πόλη να κατακτάται και τους κατοίκους της ή να σφάζονται ανελέητα ή να απάγονται σκληρά στην αιχμαλωσία. Γιατί όταν είδε ότι οι εχθροί τον πίεζαν βίαια προς τα πίσω και εισέβαλαν δυναμικά στην Πόλη μέσα από το ρήγμα του τείχους, λένε ότι φώναζε δυνατά κι αυτά ήταν τα τελευταία του λόγια «Η Πόλη κατακτάται κι εγώ ακόμα ζω;» Και με αυτά τα λόγια, λένε, ρίχθηκε μέσα στους εχθρούς και κατασφάχθηκε. Τόσο γενναίος άνδρας ήταν και τόσο καλός προστάτης του κοινού, δυστυχισμένος πάντως σε όλη τη ζωή του και στο τέλος ακόμα πιο δυστυχισμένος.».³⁹

Σε ολόκληρο το εγκώμιο ο συγγραφέας αναφέρεται ευνοϊκά και με θαυμασμό στο πρόσωπο του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα.

Ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: Ο

Κριτόβουλος στο έργο του μας αναφέρει την ακριβή ημερομηνία κατά την οποία αλώθηκε η Κωνσταντινούπολη: «Πάρθηκε, λοιπόν, η Πόλη επί του βασιλέως Κωνσταντίνου, του έβδομου Παλαιολόγου, στις 29 Μαΐου του 6961^{οο} έτους κατά τους Ρωμαίους από κτίσεως κόσμου, του δε 1124^{οο} έτους από κτίσεως και εποικισμού της.».⁴⁰

Ο συγγραφέας έχει συμπεριλάβει στο κείμενό του και κάποιους οiwονούς που εμφανίστηκαν στην Κωνσταντινούπολη λίγες μέρες πριν από την Άλωση. Αρχικά στη διάρκεια μιας περιφοράς της εικόνας της Θεομήτορος, αυτή γλίστρησε από τα χέρια εκείνων που την μετέφεραν και έπεσε στο έδαφος και όσο κι αν προσπαθούσαν να τη σηκώσουν τόσο πιο βαριά γινόταν. Αυτό το γεγονός τρόμαξε και πανικόβαλε τον κόσμο καθώς δεν το θεώρησε καθόλου καλό οiwονό. Στη διάρκεια της ίδιας περιφοράς ξαφνικά ξέσπασε καταιγίδα με πυκνή βροχόπτωση και χαλάζι με αποτέλεσμα να μην μπορεί να προχωρήσει κανείς. Μάλιστα, κάποια παιδιά κινδύνεψαν να πνιγούν αν

³⁹ Ο.π. σελ. 271-273

⁴⁰ Ο.π. σελ. 269-271

δεν τα συγκρατούσαν κάποιοι άντρες. Αυτό σήμαινε πως σύντομα όλα αυτά θα παρασυρθούν σαν χείμαρρος και θα χαθούν. Ο τρίτος και τελευταίος οiwονός είναι εμφανίστηκε την επόμενη ημέρα, όταν ένα πυκνό σύννεφο κάλυψε ολόκληρη την πόλη από το πρωί ως το βράδυ. Πολλοί πίστεψαν πως από σήμαινε πως ο Θεός έφυγε και εγκατέλειψε την πόλη.

«Κατά τη διάρκεια αυτών των ημερών συνέβησαν τα εξής, που ήταν σαν σημεία θεόπεμπτα και προφητείες όσων φρικτών επρόκειτο να πάθει σε λίγο η Πόλη. Όταν, δηλαδή, τρεις ή τέσσερις μέρες πριν από τη μάχη όλοι οι κάτοικοι της Πόλης, άνδρες και γυναίκες μαζί, έκαναν μια λιτανεία γύρω από την Πόλη με περιφορά της εικόνας της Θεομήτορος, αυτή γλίστρησε ξαφνικά από τα χέρια εκείνων που τη βαστούσαν, χωρίς να προηγηθεί μια οποιαδήποτε πίεση ή βία, κι έπεσε μπρούμυτα σο έδαφος. Όταν τότε όλοι ξεφώνησαν κι έτρεξαν να ξαναστήσουν την εικόνα όρθια, αυτή γινόταν όλο και πιο βαριά και τραβούσε προς τα κάτω σαν μολύβι, σαν να ήταν κολλημένη στο έδαφος, δεν ήταν δυνατό να την αποσπάσει κανείς από εκεί. Αυτό το φαινόμενο κράτησε αρκετή ώρα, ώσπου οι ιερείς κι εκεί που τη βαστούσαν με μεγάλο κόπο να τη στήσουν όρθια με φωνές και δεήσεις όλων και να τη βάλουν στους ώμους εκείνων που τη μετέφεραν. Αυτό το παράξενο γεγονός τρόμαξε και πανικόβαλε τους πάντες και τους έβαλε σε πολύ μεγάλη αγωνία, γιατί νόμιζαν –κι είχαν δίκιο σ' αυτό- πως αυτό το πέσιμο δεν ήταν καθόλου καλός οiwονός.»

«Στη συνέχεια, όμως, δεν πρόλαβαν να κάνουν μερικά βήματα κι αμέσως μετά, το καταμεσήμερο, ξέσπασε καταιγίδα με νέφος και πολλές βροντές κι αστραπές, κι έπεσε καταρρακτώδης βροχή με δυνατό χαλάζι. Το αποτέλεσμα ήταν να μην μπορούν να αντέξουν και να προχωρήσουν άλλο οι ιερείς κι αυτοί που βαστούσαν την εικόνα, κι επίσης το πλήθος που ακολουθούσε, διότι δυσκολευόταν κι εμποδίζονταν από τη φόρα των νερών που έπεφταν κι από τη σφοδρότητα του χαλαζιού. Και θα κινδύνευαν πολλά από τα παιδιά που ήταν μαζί τους να παρασυρθούν από τα ορμητικά νερά και να πνιγούν, αν δεν τα άρπαζαν αμέσως κάποιοι άνδρες και δεν τα έβγαζαν από το χείμαρρο με δυσκολία. Τόσο πρωτοφανής και παράξενη ήταν αυτή η νεροποντή με το χαλάζι. Δήλωνε, πάντως, την ταχύτατη απώλεια των πάντων κι ότι πολύ σύντομα θα χαθούν όλα και θα παρασυρθούν σαν χείμαρρος και σαν ορμητικά νερά.»

«Αυτό είχε γίνει την προηγούμενη μέρα. Την επόμενη το πρωί ένα πυκνό σύννεφο τύλιξε όλη την πόλη από την αυγή ως το βράδυ. Αυτό, πάντως, δήλωνε ότι ο Θεός έφυγε

από την πόλη και την άφησε πίσω του, την εγκατέλειψε εντελώς κι απέστρεψε το πρόσωπό του απ' αυτή. Γιατί ο Θεός κρυμμένος μέσα σε σύννεφο πλησιάζει και πάλι απέρχεται. Ως εδώ γι' αυτά. Κι ας μη δυσπιστεί κανείς πάρα πολλοί και ξένοι και ντόπιοι έγιναν αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων.»

Ο συγγραφέας μέσα σε λίγες φράσεις περιγράφει την Άλωση της Κωνσταντινούπολης πως οι Τούρκοι ανέβηκαν στα τείχη και πως πέρασαν μέσα από αυτά αλλά και για τη μάχη που έλαβε χώρα εκεί. Μιλάει επίσης και για μια μικρή πύλη που χρησιμοποιούσε ο Τζιουστινιάνι, δηλαδή για την Κερκόπορτα μέσω της οποίας μπήκαν στο χαράκωμα. Στο σημείο αυτό βρισκόταν και ο αυτοκράτορας όπου και σκοτώθηκε: *«Και μετά από ισχυρή μάχη, που διήρκεσε αρκετή ώρα, έτρεψαν τους Ρωμαίους που ήταν εκεί σε φυγή και με βία ανέβηκαν στο πασσάλωμα. Και μερικούς από αυτούς τους έριξαν στο χαράκωμα μεταξύ του μεγάλου τείχους και του πασσαλώματος, που ήταν πολύ βαθύ και δύσβατο, και τους έσφαζαν όλους εκεί, και τους άλλους τους έσπρωξαν μέσα από τη μικρή πύλη του Ιουστίνου, την οποία είχε ανοίξει εκείνος στο μεγάλο τείχος, για να έχει μια εύκολη πρόσβαση στο χαράκωμα.*

Σε αυτό το σημείο προκλήθηκε μεγάλος συνωστισμός κι οι θωρακοφόροι οπλίτες σκότωσαν πολλούς που βρήκαν μπροστά τους, διότι είχαν μαζευτεί και πολλοί άλλοι που άτακτα έτρεχαν από παντού προς τη βοή. Εκεί έπεσε κι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος πολεμώντας ηρωικά μαζί με τους δικούς του.»⁴¹

Ο Κριτόβουλος στην ιστορία του μας πληροφορεί και για τα όσα συνέβησαν μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης. Μιλάει, αν και γράφει για εξυμνήσει τα κατορθώματα του Μωάμεθ, για τις σφαγές που έγιναν, για τους ανθρώπους που αιχμαλωτίστηκαν αλλά και για τη λεηλασία και τη σύληση των εκκλησιών. Από αυτά τα σημεία τις ιστορίας φαίνεται η αξιοπιστία του Κριτόβουλου καθώς δεν αποκρύπτει τα άσχημα και επίπονα γεγονότα τα οποία συνόδεψαν την Άλωση. Ο συγγραφέας θα μπορούσε όπως είναι φυσικό να μην αναφερθεί στα γεγονότα αυτά προκειμένου να κερδίσει την εύνοια του Μωάμεθ Β΄.

«Τότε έλαβε χώρα η μεγάλη σφαγή αυτών που έπεσαν στα χέρια τους. Άλλοι σκοτώθηκαν στο δρόμο (γιατί μερικοί είχαν βγει κιόλας από τα σπίτια τους, για να τρέξουν προς τα εκεί όπου ακούγονταν οι φωνές, κι ανύποπτοι έπεφταν στα ξίφη των

⁴¹ Ο.π. σελ. 235-237

στρατιωτών), άλλοι στα ίδια τους τα σπίτια, όταν οι γενίτσαροι κι οι άλλοι στρατιώτες μπήκαν μέσα βίαια χωρίς τάξη και χωρίς δισταγμό άλλοι πάλι, έφεραν αντίσταση, και μερικοί που είχαν καταφύγει σε εκκλησίες και προσεύχονταν, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, όλοι αδιακρίτως χωρίς έλεος. Οι στρατιώτες όρμησαν επάνω τους με οργή και μεγάλο θυμό, διότι από τη μία είχαν δυσφορήσει από τους κόπους της εκτεταμένης πολιορκίας κι από την άλλη ήταν θυμωμένοι, επειδή μερικοί ανόητοι τους είχαν περιλούσει από τις επάλξεις με κοροϊδίες κι όχι λίγες βρισιές καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Προπάντων, όμως, ήθελαν να σπείρουν παντού φόβο και τρόμο και να υποτάζουν τα πάντα με τη σφαγή.»

«Όταν, όμως επήλθε κορεσμός από τη σφαγή κι η πόλη ήταν ήδη στα χέρια τους, μερικοί μοιρασμένοι κατά συμμορίες, συνωμοτίες και τάγματα, λεηλάτησαν τα παλάτια των ευγενών, άλλοι σύλησαν τις εκκλησίες, άλλοι σκορπίστηκαν στα ιδιωτικά σπίτια των απλών πολιτών λεηλατώντας, αρπάζοντας, λαφυραγωγώντας, σκοτώνοντας, κακοποιώντας, αιχμαλωτίζοντας άνδρες, γυναίκες, παιδιά, γέροντες, νέους, ιερείς, μοναχούς, χωρίς διάκριση κάθε ηλικία και κάθε τάξη.»

«Και μπορούσε να δει κανείς φρικτό κι ελεεινό θέαμα, πιο συναρπαστικό από κάθε τραγωδία. Νεαρές κι ενάρετες γυναίκες, ευγενείς κι από προγόνους ευγενείς, που είχαν ζήσει στο σπίτι τους και δεν είχαν περάσει ποτέ την πόρτα του, παρθένες ευπρεπείς κι όμορφες, λαμπρές κι από λαμπρές οικογένειες, που ως τότε δεν τις είχε δει ποτέ αντρικό μάτι, άλλες τις άρπαζαν με βία από τα δωμάτια τους και τις τράβηζαν μαζί τους ωμά κι αδιάντροπα σε άλλες παρουσιάστηκαν, ενώ κοιμόταν ακόμα, σαν σε εφιάλη άνδρες οπλισμένοι με σπαθιά, με τα χέρια ματωμένα ακόμη από τη σφαγή, κόκκινοι από το θυμό, με βλέμμα φονικό, φωνάζοντας ακατανόητα, αδιάντροποι και διατεθειμένοι για τα χειρότερα, διότι το πλήθος ήταν ένα μείγμα από κάθε έθνος, γένος και κοινωνική τάξη και πηδώντας σαν τα άγρια σαρκοβόρα θηρία μέσα στο σπίτι και τραβώντας ωμά, σέρνοντας, κατασπαράζοντας, εκβιάζοντας, απάγοντας αισχρά, κακοποιώντας στη μέση του δρόμου και τι αισχρό δεν έκαναν; Πολλές από αυτές, λένε, ότι και μόνο που τους είδαν κι άκουσαν τις ξένες φωνές, τρώμαζαν τόσο πολύ, που κόντεψαν να ξεψυχήσουν, Κι ακόμη, έβλεπε κανείς σεβαστούς γέροντες να σέρνονται από τα άσπρα τους μαλλιά και μερικούς να χτυπιούνται ανελήτα, αγόρια ευγενή κι όμορφα να απάγονται, ιερείς να προπηλακίζονται παρθένες μοναχές σεμνές, που δεν είχαν βγει καθόλου έξω και που ζούσαν μόνο για το Θεό στον οποίο ήταν αφοσιωμένες, να απομακρύνονται με βία από τα κελιά τους και να σέρνονται, κι άλλες να αποσπώνται βίαια από τις εκκλησίες, όπου

είχαν καταφύγει, και να απάγονται με βρισιές κι ατιμώσεις, ενώ αυτές γρατζούνιζαν τα μάγουλά τους με σπαρακτικές κραυγές και γοερούς θρήνους και χτυπιόνταν με πίκρα. Έβλεπε κανείς μικρά αγόρια να αποσπώνται ωμά από τις μητέρες τους, νεόνυμφες να χωρίζονται οικτρά από τους άνδρες τους και οι εισβολείς να προξενούν κι άλλα μύρια φρικτά.»

«Την ιεροσολία, τη σύληση και λεηλασία των εκκλησιών, πως να τα περιγράψει κανείς; Έριχναν κάτω εξευτελιστικά εικόνες, αγάλματα και τα υπόλοιπα υπάρχοντα των εκκλησιών, τους αποσπούσαν τη διακόσμηση, της οποίας ένα μέρος έριχναν στη φωτιά, άλλο μέρος το κομματιαζαν και το συνέτριβαν και το πετούσαν στο δρόμο. Άνοιγαν λειψανοθήκες των σεβαστών αγίων, έβγαζαν τα άγια λείψανα, τα συνέτριβαν και τα θρυμματίζαν, τα διασκόρπιζαν στον αέρα ή τα πετούσαν στο δρόμο. Κρατήρες και φιάλες και άγια δισκοπότηρα ή τα χρησιμοποιούσαν σε συμπόσια και μεθύσια ή τα έσπαγαν, τα έλιωναν και τα πουλούσαν. Ιερά σκεύη και σεβαστά άμφια, πολυτελή κι υφασμένα με πολύ χρυσάφι, και με πολύτιμα πετράδια και μαργαριτάρια, είτε πουλιούνταν στους Εβραίους για χρήση όχι καλή, είτε ρίχνονταν στη φωτιά, για να λειώσει το χρυσάφι. Ιερά και θεία βιβλία, αλλά κι άλλα πολλά των κοσμικών επιστημών και της φιλοσοφίας, εν μέρει ρίχνονταν στη φωτιά, εν μέρει ποδοπατούνταν αισχρότατα, τα δε περισσότερα πουλιούνταν για δύο ή τρία νομίσματα, κανιά φορά και για λίγους οβολούς κιόλας, όχι τόσο για τα χρήματα, αλλά για εξευτελισμό. Ιερές τράπεζες ανατρέπονταν συθέμελα, τοίχοι αβάτων κι απαγορευμένων τόπων ψάχνονταν, οι θήκες των αγίων λειψάνων στις εκκλησίες εξορύσσονταν και κατασκάπτονταν στην αναζήτηση χρυσαφιού, και πολλά άλλα παράτολμα διαπράττονταν.»⁴²

Λίγο πιο κάτω ο Κριτόβουλος παρέχει στον αναγνώστη του, μέσα σε λίγες γραμμές, μια γενική ιδέα για το τέλος της Κωνσταντινούπολης και για το πώς έδειχνε η πόλη μετά από όσα είχαν διαδραματιστεί και το πόσο διαφορετική ήταν αυτή η εικόνα της από την προηγούμενη: «Έτσι, ο στρατός εκκένωσε όλη την πόλη, την ερήμωσε, την αφάνισε σαν πυρκαγιά και την κατέστρεψε έτσι, ώστε να μην πιστεύει κανείς ότι πράγματι κάποτε έμεναν άνθρωποι σε αυτήν ή ότι πράγματι υπήρχε σ' αυτήν πλούτος ή περιουσία μιας πόλης ή κάποια αρχοντιά και διακόσμηση στα σπίτια, κι αυτό

⁴² Ο.π σελ. 239-245

σε μια πόλη τόσο λαμπρή και μεγάλη. Μόνο έρημα σπίτια είχαν μείνει, που τρόμαζαν όσους τα έβλεπαν με τη μεγάλη ερημιά τους.».⁴³

Ο Κριτόβουλος δεν παραλείπει να γράψει, όπως κάνει και για τον Παλαιολόγο, έναν επικήδειο λόγο και θρήνο για την Κωνσταντινούπολη. Ο συγγραφέας στο λόγο αυτό μιλάει για όλα εκείνα που έχασε η πόλη μετά την Άλωση, όπως τον πλούτο, τη δόξα, την εξουσία αλλά και την περηφάνια και την τιμή της. Όσο τυχερή ήταν τόσο άτυχη είχε σταθεί τώρα με όλες τις συμφορές που τη βρήκαν. Κι από εκεί που όλοι τη μακάριζαν τώρα την αποκαλούσαν δυστυχισμένη και κακότυχη. Όλοι έμαθαν για τις συμφορές της καθώς οι κάτοικοί της διασκορπίστηκαν εξαιτίας της αιχμαλωσίας και της δουλείας. Η Κωνσταντινούπολη από πρότυπο λαμπρής ευδαιμονίας είχε γίνει πρότυπο δυστυχίας και μνημείο φοβερών συμφορών: *«Αυτή τη φορά, όμως, όλα τελείωσαν και τη πήραν όλα τα καλά. Έχασε τα πάντα πλούτο, δόξα, εξουσία, περηφάνια, τιμή, λαμπρότητα του γένους, αρετή, παιδεία, σοφία, ιεροσύνη, αυτοκρατορία με μια λέξη όλα. Όσο ψηλά είχε ανέβει στην κορυφή της ευημερίας και της ευτυχίας, τόσο βαθιά έπεσε στο βυθό της δυστυχίας και της συμφοράς. Προηγουμένως, τη μακάριζαν πολλοί και τώρα την αποκαλούν όλοι δυστυχισμένη και κακότυχη. Η δόξα της στο παρελθόν είχε φτάσει μέχρι τα πέρατα της οικουμένης και τώρα γέμισε όλες τις χώρες κι όλες τις θάλασσες με τη δυστυχία της και τις πότισε με την ντροπή της, με το να στείλει παντού τους κατοίκους της ως μάρτυρες της συμφοράς της, άνδρες και γυναίκες και παιδιά, διασκορπισμένους με αισχροί τρόπο για αιχμαλωσία, δουλεία και κακοποίηση. Κι αυτή που πριν κατείχε πολλά έθνη με τιμή, δόξα, πλούτο και περηφάνια, κατέχεται τώρα από άλλους με φτώχεια, ντροπή καταφρόνηση κι αισχρή δουλεία. Αυτή που ήταν παράδειγμα για όλα τα καλά κι εικόνα λαμπρής ευδαιμονίας, είναι τώρα πρότυπο της δυστυχίας, μνημείο των πιο φοβερών συμφορών, σύμβολο της κακής τύχης και δίδαγμα για τη ζωή.»*.⁴⁴

Τέλος, ο συγγραφέας κλείνει την αναφορά του για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης με έναν μικρό επίλογο στον οποίο συνοψίζει: *«Έτσι όλα τελείωσαν για τη μεγάλη πόλη του Κωνσταντίνου, που στην εποχή της είχε φθάσει στο υψηλότερο σημείο δόξας, δύναμης και πλούτου κι είχε αφήσει πίσω της σε αφάνταστη*

⁴³ Ο.π. σελ. 253

⁴⁴ Ο.π. σελ. 265-267

απόσταση όλες τις παλαιότερες πόλεις που ήταν ξακουστές για τη δόξα τους τον πλούτο, την εξουσία, τη δύναμη, το μέγεθος και όλα τα άλλα.».⁴⁵

Ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος για τους Τούρκους: Ήδη από την αρχή του βιβλίου παρατηρούμε πως ο Κριτόβουλος αντιπροσωπεύει τη φιλοθωμανική άποψη, την τάση δηλαδή προς συνεργασία με τους Τούρκους ως τη μόνη εφικτή επιλογή στις δύσκολες εκείνες μέρες. Άλλωστε και ο ίδιος ο συγγραφέας από την αρχή δηλώνει πως αποφάσισε να γράψει προκειμένου να μείνουν και για τις επόμενες γενιές όλα εκείνα τα κατορθώματα που είχαν επιτευχθεί στην εποχή του.

Ήδη από την προσφώνηση της επιστολής η οποία συνοδεύει το κείμενο, φαίνεται η τάση του συγγραφέα για μια πιο μετριοπαθή προσέγγιση, καθώς προσφωνεί τον Μωάμεθ με διάφορα κολακευτικά επίθετα, τα οποία τονίζουν την επιτυχία του σχετικά με την έκβαση της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης, ενώ δηλώνει ταπεινός του δούλος: *«Εσένα, τον μεγαλειότατο αυτοκράτορα Μεχμέτ, το βασιλιά των βασιλιάδων, τον ευτυχή, το νικητή, τον τροπαιοφόρο, το θριαμβευτή, τον αήττητο, που με το θέλημα του Θεού κυριεύεις γη και θάλασσα, χαιρετά ο Κριτόβουλος, ο ταπεινός σου δούλος.»*.⁴⁶

Ο συγγραφέας θέλει να παραδώσει ένα σύγγραμμα με τα έργα του σουλτάνου το οποίο θα αποτελεί παράδειγμα και μάθημα για εκείνους που επιδιώκουν να κάνουν παρόμοια έργα και να δείξουν την ίδια ανδρεία. Επιπλέον θεωρεί πως ο Μωάμεθ με τις πράξεις του δεν ξεπέρασε μόνο βασιλιάδες άλλων εθνών αλλά και προγενέστερους από εκείνον σουλτάνους: *«Δεν είναι, ωστόσο, αυτά που μας απασχολούν τώρα, αλλά το πώς θα παραδώσουμε στους απογόνους μας σε ένα ειδικό σύγγραμμα τα έργα του σύγχρονου σουλτάνου Μεχμέτ, που είναι μεγάλα κι υπερτερούν απόλυτα εκείνων των προκατόχων του, και πως θα δώσουμε ένα λαμπρό παράδειγμα και μάθημα σε όσους επιδιώκουν παρόμοια έργα και δείχνουν κι αυτοί σημεία ανδρείας. Αυτός ο σουλτάνος ξεπέρασε όχι μόνο τους βασιλιάδες των άλλων εθνών που είχαν ζήσει πριν από αυτόν, αλλά και τους σουλτάνους του δικού του έθνους, όσον αφορά την αρετή, το θάρρος και της στρατηγική δεξιότητα, την τύχη και την πολεμική*

⁴⁵ Ο.π. σελ. 273-275

⁴⁶ Ο.π. σελ. 29

εμπειρία, και μάλιστα στον ίδιο βαθμό, στον οποίο εκείνοι είχαν ξεπεράσει σ' αυτά τα προτερήματά τους προκατόχους τους και τους σύγχρονούς τους.».⁴⁷

Ο Κριτόβουλος αναγνωρίζει σε πολλά σημεία του έργου του τη εξυπνάδα του Μωάμεθ. Ένα από αυτά τα σημεία είναι η απόφαση του Μωάμεθ να χτίσει ένα ισχυρό φρούριο στο Βόσπορο, στην ευρωπαϊκή πλευρά απέναντι ακριβώς από το φρούριο της ασιατικής πλευράς. Το έκανε αυτό προκειμένου να ενώσει τις δυο ηπείρους μεταξύ τους αλλά και για να έχει τη δυνατότητα να περνά χωρίς να χρειάζεται την άδεια κάποιου άλλου. Επιπλέον το φρούριο αυτό θα τον βοηθούσε να επιτύχει το σκοπό του καθώς το θεωρούσε ως πύργο οχυρό για την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης. Γιατί με τον τρόπο αυτό θα απομόνωνε την πόλη όχι μόνο από τις δυο ηπείρους, την Ευρώπη και την Ασία, αλλά και από τις δύο θάλασσες, τη Μαύρη Θάλασσα και το Αιγαίο. Μάλιστα ο ίδιος ο Μωάμεθ χάραξε το χώρο όπου θα χτιζόταν το φρούριο και σχεδίασε τα πάντα. Ο σουλτάνος πρόσταξε να το τελειώσουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και υποσχέθηκε γενναιόδωρες αμοιβές. Ο ίδιος μάλιστα ανέλαβε την πτέρυγα του φρουρίου που έβλεπε προς τη θάλασσα: *«Αμέσως έστρεψε όλο του το ενδιαφέρον στο σκοπό του, που ήταν ο εξής: Είχε αποφασίσει να κτίσει ένα ισχυρό φρούριο στον Βόσπορο, στην ευρωπαϊκή μεριά απέναντι από το φρούριο της ασιατικής πλευράς, ακριβώς εκεί όπου είναι το πιο στενό σημείο και το ρεύμα είναι πιο ορμητικό. Σκόπευε με αυτό να φράζει το στενό και να ενώσει μεταξύ τους τις δύο ηπείρους, την Ασία και την Ευρώπη, και να έχει τη δυνατότητα να περνά, όποτε θέλει, χωρίς να εξαρτάται από την άδεια άλλων για να περάσει ή όχι, και να κυβερνήσει με αυτόν τον τρόπο και τις δύο ηπείρους, χωρίς να είναι πια χωρισμένες. Γιατί ήξερε πολύ καλά πόσες και ποιες δυσκολίες τους είχε δημιουργήσει αυτή η εξάρτηση παλιά, στα χρόνια των προγόνων και του πατέρα του, και πως αυτό εμπόδιζε τα συμφέροντά τους και πως λίγο έλειπε συχνά να χάσουν τη μία από τις δυο ηπείρους.»*.⁴⁸

«Δεν ήταν, όμως, αυτό το μόνο κίνητρο για τούτο το σχέδιο του, αλλά νόμιζε ότι το κτίσιμο του φρουρίου θα βοηθούσε και στο να επιτύχει το σκοπό του το θεωρούσε ως οχυρό πύργο για την πολιορκία της Πόλης που επρόκειτο να αρχίσει σε λίγο και είχε ήδη σχεδιαστεί. Με τη βοήθεια αυτού του φρουρίου θα απομόνωνε την Πόλη όχι μόνο από τις δύο ηπείρους, την Ασία και την Ευρώπη, αλλά κι από τις δύο θάλασσες, στο

⁴⁷ Ο.π. σελ. 45-47

⁴⁸ Ο.π. σελ. 67

Βορρά μέσω του Βοσπόρου από τη Μαύρη Θάλασσα και στο Νότο μέσω Ελλησπόντου από το Αιγαίο κι ολόκληρη την Ελληνική Θάλασσα.». ⁴⁹

«Αφού σκέφτηκε προσεκτικά όλα αυτά και τα εξέτασε και τα υπολόγισε με μεγάλη ακρίβεια, αποφάσισε –επειδή ο χώρος του φάνηκε ο πλέον κατάλληλος- να κτίσει εκεί το κάστρο και έτσι χάραζε το χώρο, τον οποίο ήθελε να οχυρώσει. Αφού σχεδίασε, λοιπόν, όπως ήθελε, τη θέση του φρουρίου και την έκτασή του, τις βάσεις και τις αποστάσεις των πύργων και των τειχών μεταξύ των πύργων, επίσης τα προπύργια, τις επάλξεις, τις πόρτες κι όλα τα υπόλοιπα, κατένειμε το έργο μεταξύ των αρχόντων, τους πρόσταξε να το τελειώσουν το γρηγορότερο κι όρισε γενναιόδωρες αμοιβές για όσους θα τα κατάφερναν καλύτερα και ταχύτερα. Ο ίδιος ανέλαβε την πτέρυγα του φρουρίου που έβλεπε προς τη θάλασσα.». ⁵⁰

Στη συνέχεια ο συγγραφέας παρουσιάζει τη σκέψη του Μωάμεθ, η οποία ωρίμαζε μέσα για αρκετό καιρό, αλλά και τον σκοπό στον οποίο αποβλέπει εδώ και πολύ καιρό που δεν είναι άλλο από την πολιορκία και την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Θέλει να κυριεύσει ολόκληρη την πόλη και να γίνει κυρίαρχος των κατοίκων της, να υποτάξει τα πάντα και μάλιστα σε μικρό χρονικό διάστημα, ενώ θα χρησιμοποιούσε ως ορμητήριο την Κωνσταντινούπολη. Κι έτσι τίποτα δεν τον συγκρατούσε και δεν ήθελε πλέον να διαφυλάξει την ειρήνη αλλά σύμφωνα με τη γνώμη του ήθελε πόλεμο προκειμένου να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη. Αυτές του τις απόψεις στήριζαν και κάποια θεϊκά σημάδια και οιωνοί, που υποδήλωναν και έδιναν θετικές ελπίδες πως η πόλη μπορούσε να αλωθεί από εκείνον: «Σκόπευε, όμως, τώρα να πραγματοποιήσει το σχέδιο που είχε εδώ και πολύν καιρό, τη σκέψη που ωρίμαζε μέσα του και το σκοπό στον οποίο από την αρχή απέβλεπαν όλα όσα έκανε να μη διστάσει καθόλου και να μην αναβάλει τίποτε. Το σχέδιο αυτό ήταν να κηρύξει τον πόλεμο στους Ρωμαίους και το βασιλιά Κωνσταντίνο και να πολιορκήσει τη Πόλη. Γιατί νόμιζε –κι έτσι ακριβώς ήταν- ότι αν θα κυριεύε καθ' ολοκληρίαν την Πόλη και γινόταν κυρίαρχος των κατοίκων της, δεν θα μπορούσε πια τίποτε να τον εμποδίσει να εξορμήσει απ' αυτή σαν από ακρόπολη όλης της περιφέρειας και να φθάσει παντού σε μικρό χρονικό διάστημα και να υποτάξει τα πάντα. Γι' αυτό, βέβαια, τίποτε δεν τον συγκρατούσε πια κι ούτε ήταν διατεθειμένος να περιοριστεί σ' αυτά που είχε και να διαφυλάξει την ειρήνη, αλλά είχε τη γνώμη ότι έπρεπε να κάνει πόλεμο σε λίγο και να

⁴⁹ Ο.π. σελ. 69

⁵⁰ Ο.π. σελ. 79

κατακτήσει την Πόλη. Σ' αυτό το σχέδιο τον στήριζαν προπάντων και μερικά θεϊκά σημάδια κι εκτός από αυτά, χρησμοί, οιωνοί, προφητείες κι άλλα τέτοια, που τα πρόσεχε πολύ κι από τα οποία οι άνθρωποι προσπαθούσαν το μέλλον. Όλα αυτά τα σημεία υποδήλωναν το ίδιο και του έδιναν θετικές ελπίδες, ότι δηλαδή η Πόλη θα αλωθεί απ' αυτόν.».⁵¹

Ο Μωάμεθ μιλάει στους στρατιώτες του και τους εξηγεί πως δεν πρέπει εκείνοι που μέχρι στιγμής είναι αήττητοι, δεν πρέπει να ντροπιάσουν τους προγόνους τους και να αφήσουν μια πόλη να τους νικήσει, η οποία μάλιστα δεν έχει κανένα λόγο να αισιοδοξεί για την σωτηρία της, καθώς είναι έρημοι από κατοίκους και έπαψε να έχει όλα εκείνα τα αγαθά που είχε κάποτε. Υποστηρίζει δεν είναι πλέον πόλη παρά μόνο κατ' όνομα. Επιπλέον προσθέτει πως η πόλη αυτή βρίσκεται στο κέντρο της επικράτειας τους και έχει την ιδανική θέση προκειμένου να τους προκαλέσει δυσκολίες και να τους κάνει μεγάλη ζημιά: «Γι' αυτό, ας μη δώσουμε, όσο απόκειται σε μας, την εντύπωση ότι εγκαταλείπουμε αυτό το κράτος, ας μην αμαυρώσουμε τις ανδραγαθίες των προγόνων μας κι ας μην πάρουμε από εμάς τους ίδιους τη δόξα, την οποία αποκτήσαμε εδώ και πολύ καιρό, εμείς που είμαστε ζακουσμένοι σε όλους για την ανδρεία μας, τις πολεμικές μας ικανότητες και την αρετή μας, θεωρούμαστε ως σήμερα και είμαστε αήττητοι. Αυτό θα συμβεί, όμως, αν αφήσουμε μία και μοναδική πόλη τώρα να μας νικήσει, και μάλιστα μια πόλη που δεν έχει πια ούτε λόγο να πιστεύει με αισιοδοξία στη σωτηρία της, αλλά είναι έρημη εντελώς από κατοίκους κι όλα τα αγαθά που είχε άλλοτε έπαψε να τα έχει και τα έχασε εντελώς λόγω του εκτεταμένου χρόνου και των αλλεπάλληλων επιδρομών και πολιορκιών εκ μέρους μας. Δεν είναι πια μια πραγματική πόλη, μόνο το όνομα διατηρεί. Κατά τα άλλα, αποτελείται από χωράφια, κήπους κι αμπέλια, όπως βλέπετε, κι από σπίτια ακατοίκητα κι άδειους τοίχους τα περισσότερα από αυτά είναι κιόλας ερείπια. Γιατί βλέπετε πως βρίσκεται στο κέντρο της επικράτειας μας και πως έχει μια ιδανική θέση ως προς την ξηρά κι ως προς τη θάλασσα και γι' αυτό μας έχει φέρει δυσκολίες –αφού μας πολεμούσε από την αρχή χωρίς διακοπή– και μας τις φέρνει ακόμη και τώρα καιροφυλακτώντας, εκμεταλλευόμενη πάντοτε τις δύσκολες στιγμές μας και προξενώντας μας μεγάλες ζημιές.».⁵²

⁵¹ Ο.π. σελ. 87-89

⁵² Ο.π. σελ. 101-103

Ο Μωάμεθ συνεχίζει εξηγώντας τους λόγους για τους οποίους θέλει την Κωνσταντινούπολη. Πιστεύει πως αν οι Τούρκοι συνεχίσουν να πιέζουν τους Βυζαντινούς, πιθανόν, να καλέσουν σε βοήθεια τους Δυτικούς, που αποτελούν ισχυρό σύμμαχο, τότε οι Τούρκοι θα μπλεχτούν σε πόλεμο και η έκβαση του πολέμου θα είναι αβέβαιη. Επιπλέον θα υπάρχει πάντα η πιθανότητα, κατά τον Μωάμεθ, να αναλάβουν οι Δυτικοί την Κωνσταντινούπολη και τότε οι Τούρκοι θα έχουν πρόβλημα καθώς οι Δυτικοί είναι και καλύτερα εξοπλισμένοι με στρατιώτες, όπλα, πολεμικά πλοία αλλά και χρήματα και τότε ίσως θελήσουν να απαιτήσουν και ως δικά τους όσα κατέχουν οι Τούρκοι. Φυσικά, ο Μωάμεθ προσθέτει στην αιτιολογία του και την σημαντική στρατηγική θέση την οποία κατέχει η Κωνσταντινούπολη αλλά και τη δύναμη την οποία είχε κάποτε που την καθιστά εφάμιλλη αντίπαλό τους: *«Με λίγα λόγια είμαι διατεθειμένος ή να έχω και αυτή και το κράτος μας ή να μην την έχω και να το χάσω και αυτό. Γιατί μαζί με αυτή την πόλη, να το ξέρετε, θα έχουμε σίγουρα αυτά που έχουμε κι όσα δεν έχουμε θα μπορούμε να τα αποκτήσουμε. Χωρίς αυτή, όμως, ή αν μείνει όπως έχει, τίποτε απ' αυτά που μας ανήκουν δεν θα μας είναι βέβαια κι ούτε θα μπορούμε να περιμένουμε να γίνουν τα άλλα δικά μας. Διότι αν οι εχθροί μας κρατήσουν την πόλη και πιεσμένοι από εμάς καλέσουν πιο ισχυρούς συμμάχους εναντίον μας και κυριεύσουν τη δική μας θάλασσα, τότε το κράτος μας θα βρίσκεται πάντοτε σε πολέμους και κινδύνους, θα πιέζεται από επιζήμιες δαπάνες κι η έκβαση του πολέμου θα είναι αβέβαιη. Γιατί σε τέτοιες καταστάσεις συνήθως γίνονται πολλά που δεν τα περιμένει κανείς και που δεν θα μπορούσε και κανείς να τα φαντασθεί κι αν ένας πόλεμος τραβάει σε μάκρος, η τύχη πολλές φορές παίζει αποφασιστικό ρόλο. Αν, όμως, αντίθετα οι εχθροί μας δεν είναι σε θέση να την κρατήσουν και την παραδώσουν σε άλλους που είναι πιο ισχυροί από αυτούς κι άριστα εξοπλισμένοι με στρατιώτες, με χρήματα, με πολεμικά πλοία, με όπλα και γενικά με τα πάντα, όταν αυτοί τα διεκδικήσουν όλα ακόμη πιο δυναμικά και τα απαιτήσουν ως δικά τους πια, τότε σκεφθείτε σε ποια θέση θα βρεθούμε. Εγώ τουλάχιστον πιστεύω πως μια τόσο μεγάλη πόλη, σε θέση επίκαιρη ως προς την ξηρά κι ως προς τη θάλασσα, που παρατηρεί πάντοτε αυτά που γίνονται σε μας, που εκμεταλλεύεται τις αδυναμίες μας και έχει αποκτήσει την ίδια δύναμη με μας, ώστε να είναι εφάμιλλη αντίπαλός μας... Δεν θέλω, όμως να πω τίποτε δυσάρεστο –ή κατάρρα να πέσει στα κεφάλια των εχθρών μας- , αλλά*

θέλω μόνο να πω ακόμη κι αν δεν αρέσει σε κάποιον να το ακούσει, πως κάτι τέτοιο δεν θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα μας.».⁵³

Στη συνέχεια τους προτρέπει να επιτεθούν στη Κωνσταντινούπολη πρόθυμα και με όλες τους τις δυνάμεις όσο έχουν την εύνοια του Θεού. Πιστεύει πως δεν πρέπει να τσιγκουνευτούνε σε τίποτα από όσα χρειάζονται στον πόλεμο, ούτε τα σώματά τους, ούτε χρήματα και όπλα. Καθώς ο απώτερος σκοπός τους είναι είτε να την καταστρέψουν εντελώς είτε να την κατακτήσουν: «Γι' αυτό δεν πρέπει πια να διατάζουμε και επιφυλασσόμαστε, σαν να έχουμε ακόμα καιρό, αλλά πρέπει να επιτεθούμε στην πόλη όλοι με όλες τις δυνάμεις μας και πρόθυμα, και μάλιστα όσο έχουμε την εύνοια του Θεού. Δεν πρέπει να τσιγγουνευτούμε τίποτε απ' αυτά που χρειάζονται για τον πόλεμο, ούτε τα σώματά μας ούτε χρήματα ούτε όπλα ούτε τίποτε άλλο αυτού του είδους. Αυτός πρέπει να είναι ο απώτατος σκοπός μας, έως ότου ή, αφού την καταστρέψουμε εντελώς, τη βγάλουμε από τη μέση ή την κατακτήσουμε.».⁵⁴

Επιπλέον ο Μωάμεθ μιλάει για την αδυναμία της Κωνσταντινούπολης να αμυνθεί ενώ εκθειάζει τις δικές τους δυνάμεις αναφερόμενος τόσο στις στρατιωτικές όσο και στις οικονομικές: «Τώρα, όμως, βρίσκεται σε θέση πιο αδύναμη και γενικά πιο μειονεκτική, διότι έχασε το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων της, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει εντελώς τη θάλασσα κι ο βασιλιάς κι οι συμβουλάτορες του είναι τέτοιοι, που θα εύχονταν κανείς να τους έχει αντιπάλους. Κι όσον αφορά την υποστήριξη εκ μέρους των Ιταλών, ούτε ελπίδα τους έμεινε. Αντίθετα όλα τους είναι εχθρικά, διότι βρίσκονται σε αντιπαράθεση μαζί τους λόγω των θρησκευτικών τους αντιλήψεων και για τον ίδιο λόγο επικρατεί μέσα στην πόλη σύγχυση και ανταρσία. Και θα μπορούσε να βρει κανείς κι άλλες αδυναμίες, αν εξέταζε τα πράγματα λεπτομερέστερα. Εμείς από την άλλη μεριά έχουμε προοδεύσει πολύ σε πολλούς τομείς όσον αφορά το κράτος μας. Υπάρχουν πολλά στρατεύματα, ιππικό και πεζικό, που είναι πολυάριθμα και εξαιρετα και καλύτερα εξοπλισμένα παρά ποτέ, κι ακόμη υπάρχει μια πολυάριθμη και γερή νεολαία. Η αυλή μας τώρα βρίσκεται στο απόγειο της δύναμής της, διαθέτουμε πάρα πολλά χρήματα και στα θησαυροφυλάκια και από τις ετήσιες φορολογικές εισφορές, πολλά όπλα, πολεμικές μηχανές κι άλλα πολεμοφόδια, όχι λίγα πολεμικά πλοία κι άλλα πολλά που έχουν προστεθεί, τα οποία θα έφταναν κι όχι μόνο να κατακυριεύσουμε αυτή τη μία πόλη, αλλά και πολλές παρόμοιες με αυτήν, αν καταμερίζονταν ανάλογα. Εκτός

⁵³ Ο.π. σελ. 111-113

⁵⁴ Ο.π. σελ. 113

απ' αυτό, είμαστε κυρίαρχοι της δικής μας κι ολόκληρης της δικής της θάλασσας, και βόρεια και νότια την αποκλείσαμε στα στενά των δύο ηπείρων με φρούρια κι έτσι την αποκόψαμε εντελώς από την ξηρά κι από τη θάλασσα. Κι έχουμε κι άλλα πολλά πλεονεκτήματα, βάσει των οποίων ελπίζω και ισχυρίζομαι με μεγάλη πεποίθηση ότι δεν θα αντέξει σε καμία περίπτωση, αλλά ή θα την κατακτήσουμε με σφοδρή έφοδο με τα όπλα ή θα την πάρουμε μετά από όχι πολύ μακρόχρονη πολιορκία.»⁵⁵

Στο τέλος της ομιλίας του στους στρατιώτες του τους προτρέπει να μην δείξουν ενδοιασμούς και να εισβάλουν γρήγορα και με όλες τους τις δυνάμεις. Τους υπόσχεται πως εκείνος θα είναι μαζί τους στην πρώτη γραμμή, θα μοιραστεί τους κόπους τους αλλά και θα επιβραβεύσει τους γενναίους: *«Λοιπόν, ας μη δείξουμε άλλους ενδοιασμούς, αλλά ας εισβάλουμε σ' αυτή γρήγορα με όλες τις δυνάμεις μας, αποφασισμένοι ή να την πάρουμε και να την κατακτήσουμε ή να μην την αφήσουμε πια, ακόμη κι αν πρόκειται να πεθάνουμε, ώσπου να την κυριεύουμε. Εγώ ο ίδιος θα είμαι μαζί σας στην πρώτη γραμμή, θα μοιραστώ πρόθυμα τους κόπους μαζί σας, θα έχω την εποπτεία σας και θα επιβραβεύσω τους γενναίους με τα αντίστοιχα δώρα, τον καθένα ανάλογα με την αξία και την αρετή του και το πώς θα διακριθεί στους κινδύνους ή θα αριστεύσει με κάποιο άλλο πολεμικό κατόρθωμα.»⁵⁶*

Ο Κριτόβουλος γράφει πως ο σουλτάνος είχε αρχίσει δυναμικά τον πόλεμο και ετοιμαζόταν να πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη, από ξηρά και θάλασσα, την άνοιξη: *«Ο σουλτάνος Μεχμέτ, αφού άρχισε τον πόλεμο δυναμικά κι από τα περίχωρα άλλα κατέκτησε και λεηλάτησε άλλα παρέλαβε με συνθήκη κι άλλα πάλι με τα όπλα, προετοιμαζόταν να προσβάλει την ίδια την πόλη από ξηρά και θαλάσσης, μόλις αρχίσει η άνοιξη.»⁵⁷*

Ο συγγραφέας αναφέρεται στο γεγονός πως πριν αρχίσει την πολιορκία ο Μωάμεθ πρότεινε στους Βυζαντινούς μια συμβιβαστική λύση, δηλαδή να του παραδώσουν την Κωνσταντινούπολη και εκείνοι να μείνουν ασφαλείς με τις γυναίκες και τα παιδιά τους κρατώντας και όλα τα υπάρχοντά τους. Ωστόσο, όπως ήταν φυσικό, οι Βυζαντινοί δεν δέχτηκαν αυτόν τον συμβιβασμό και αρνήθηκαν να παραδώσουν την πόλη: *«Θεώρησε σωστό ότι πρέπει πρώτα να υποβάλει στους Ρωμαίους μια συμβιβαστική πρόταση, αν θέλουν να παραδώσουν την πόλη και τους*

⁵⁵ Ο.π. σελ. 117-119

⁵⁶ Ο.π. σελ. 121

⁵⁷ Ο.π. σελ. 133

ιδίους και να μείνουν εκεί, ασφαλισμένοι με συμβάσεις κι όρκους αξιοπίστους, μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά κι όλα τα αγαθά τους, σώοι κι αβλαβείς, απολαμβάνοντας ειρηνικά τα υπάρχοντά τους. Κι έστειλε μάλιστα αγγελιοφόρους, για να γνωστοποιήσουν αυτή την πρόταση, οι οποίοι όταν έφθασαν, διαβίβασαν τα λόγια του σουλτάνου. Οι Ρωμαίοι, όμως, δεν δέχτηκαν αυτούς του όρους και είπαν ότι είναι πρόθυμοι να συνάψουν μια άλλη συμφωνία, αλλά να του παραδώσουν την πόλη είναι αδύνατο. Όταν τα άκουσε αυτά ο σουλτάνος, έκαψε αμέσως τη γη και κατέστρεψε όλα τα περίχωρα την Πόλης.».⁵⁸

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο συγγραφέας σε πολλά σημεία αναγνωρίζει την εξυπνάδα του Μωάμεθ Β΄ και παρακάτω δίνει δύο ακόμα παραδείγματα όταν ο Μωάμεθ προχώρησε στην εφεύρεση ενός νέου είδους κανονιού, του όλμου, αλλά και όταν πέρασε τα πλοία στο Χρυσούν Κέρας δια μέσου ξηράς καθώς η είσοδος του λιμανιού της Κωνσταντινούπολης ήταν κλειστή με την αλυσίδα.

«Ο δε σουλτάνος Μεχμέτ, έχοντας αποκρουστεί αυτή η επίθεση, προχώρησε στην κατασκευή ενός καινούργιου είδους κανονιού κι αφού συγκάλεσε τους μηχανοποιούς, τους ρώτησε αν ήταν δυνατό να συντρίψουν και να καταβυθίσουν τα εμπορικά πλοία που όρμιζαν στην είσοδο του λιμανιού επί τόπου με τις πέτρες από τα κανόνια. Αυτοί του είπαν πως δεν ήταν σε θέση να το κάνουν αυτό, προπάντων διότι το τείχος γύρω από τον Γαλατά εμποδίζει από παντού αυτό το σχέδιο. Τότε ο σουλτάνος τους πρότεινε μια άλλη λύση κι ένα καινούργιο είδος κανονιού. Γιατί τους είπε πως θα ήταν δυνατό, αν ήθελαν, να κατασκευάσουν ένα άλλο είδος κανονιού, εάν έκαναν ελάχιστες τροποποιήσεις και του έδιναν τη μορφή του στοιχείου γάμμα. Θα μπορούσε τότε να στείλει την πέτρα ψηλά επάνω κι αυτή πέφτοντας κάτω θα μπορούσε να χτυπήσει τα καράβια στη μέση και να τα βουλιάζει, Θα έπρεπε, βέβαια, να ρυθμίσουν πρώτα τη θέση του κανονιού με συγκεκριμένα μέτρα και σταθμά κατά ορισμένες αναλογίες, για να είναι αυτό στραμμένο προς τα πλοία. Και τους εξήγησε το σχήμα. Κι αυτοί σκέφτηκαν ένα κανόνι, όπως το είχε σχεδιάσει ο σουλτάνος.».⁵⁹

Το πέραςμα των πλοίων στο Χρυσούν Κέρας: «Ο σουλτάνος Μεχμέτ νόμιζε πως για το εγχείρημά του θα συνέφερε να κατακτήσει το λιμάνι και να ανοίξει το Κέρας για τα δικά του καράβια, να αγκυροβολήσουν εκεί. Για το λόγο αυτό, αφού με την όλη

⁵⁸ Ο.π. σελ. 145

⁵⁹ Ο.π. σελ. 177-179

εμπειρία και τα μέσα που εφάρμοζε δεν κατάφερε να εκβιάσει την είσοδο, συνέλαβε ένα πολύ έξυπνο σχέδιο, άξιο μόνο του εξαιρετικού του μυαλού, το οποίο τον βοήθησε πάρα πολύ στο εγχείρημά του κι έθεσε τέρμα σε όλα. Έδωσε εντολή στους υπευθύνους για τα πλοία να κατασκευάσουν πολύ γρήγορα αυλάκια από την εξωτερική προς την εσωτερική θάλασσα, το λιμάνι δηλαδή και το Κέρας, και μάλιστα σε εκείνο το μέρος που λέγεται του Διπλού Κίονος, και να τα στρώσουν με σανίδες. Σε αυτό το σημείο η απόσταση από θάλασσα σε θάλασσα, αν μετρήσει κανείς, είναι περίπου οχτώ στάδια. Περισσότερο από το μισό του δρόμου είναι ανήφορος αρκετά απότομος, μέχρι να φθάσει κανείς στην κορυφή του λόφου, κι από εκεί πάλι κατηφορίζει ο δρόμος απότομα προς την εσωτερική θάλασσα του Κέρατος. Όταν τα αυλάκια, λόγω των πολλών χειρών που δούλευαν, κατασκευάστηκαν αστραπιαία, έφερε τα καράβια, Κι αφού τοποθέτησε κάτω από αυτά μεγάλες ξύλινες καρίνες και στις πλευρές δεξιά κι αριστερά δοκάρια, για να τα κρατούν όρθια, τα έζωσε καλά με σκοινιά, προσέδεσε προτόνους μακριούς στις γωνίες και τα παρέδωσε στο στρατό να τα τραβήξει, άλλοι με τα ίδια τους τα χέρια κι άλλοι με διάφορα μηχανήματα και με βίντσια. Έτσι, τα καράβια τραβιόταν με ταχύτητα, οι δε επιβάτες τους, σαν να κορόιδευαν και να διασκέδαζαν μ' αυτά που γίνονταν, τα επάνδρωναν στην ξηρά, σαν να βρίσκονταν στη θάλασσα. Άλλοι με κραυγές μάιναραν τα πανιά, σαν να έβγαιναν στα ανοιχτά, και τα πανιά έπαιρναν αέρα και φούσκωναν, κι άλλοι κάθονταν έτοιμοι για κωπηλασία κι είχαν τα κουπιά στα χέρια τους κι απάνω στους σκαλμούς, σαν να τραβούσαν κουπί, κι οι κελευστές έτρεχαν πέρα δώθε στο καταρτιοδόχο και με σφυρίγματα, με κραυγές και μαστιγώματα πρόσταζαν τους κωπηλάτες να τραβήξουν κουπί. Κι από τα καράβια που κινούνταν στην ξηρά σαν να έπλεαν στο πέλαγος, άλλα ανέβαιναν τον ανήφορο στο λόφο απάνω κι άλλα έπαιρναν τον κατήφορο για το λιμάνι με συνεσταλμένα τα πανιά και με κραυγές και μεγάλο πάταγο.

Κι ήταν ένα περίεργο θέαμα κι απίστευτο μόνο να το ακούει κανείς —έπρεπε και να το δει καράβια που κινούνταν στην ξηρά, σαν να έπλεαν στη θάλασσα μαζί με τα πληρώματα, τα πανιά κι όλο τον άλλο εξοπλισμό. Νομίζω ότι αυτό το κατόρθωμα είναι ακόμα πιο μεγάλο και πιο καταπληκτικό, και να το δεις και να το ακούσεις, από τη διόρυνξη του Άθω από τον Ξέρξη. Μάλλον, αυτό το πρόσφατο που έγινε μπροστά στα μάτια μας κάνει κι εκείνο αξιόπιστο, ότι πράγματι έχει γίνει, διότι χωρίς αυτό εκείνο θα αποτελούσε απλώς μύθο και θα φαινόταν σκέτη φλυαρία. Έτσι, τα καράβια

μεταφέρθηκαν στον κόλπο που λεγόταν των Ψυχρών Υδάτων, λίγο πιο πάνω από τον Γαλατά (αρκετά μεγάλος στόλος, εξηνταεφτά καράβια) κι αγκυροβόλησαν εκεί.».⁶⁰

Μετά από πολιορκία περίπου πενήντα ημερών, σύμφωνα με τον Κριτόβουλο, ο Μωάμεθ αποφάσισε να μην περιμένει άλλο και σύντομα να προσβάλει την Κωνσταντινούπολη με μια τελευταία μάχη πριν εμφανιστεί και κάποια βοήθεια από τους Δυτικούς. Πήρε την απόφαση, λοιπόν, να κάνει την πιο δυναμική αλλά και τελευταία απόπειρα: *«Τώρα ήταν όλα έτοιμα για τον σουλτάνο Μεχμέτ και δεν υπήρχε πια κανένα εμπόδιο το τείχος, και το εσωτερικό και το εξωτερικό, είχε γκρεμιστεί συθέμελα από τα κανόνια, ολόκληρη η τάφρος είχε εξομαλιστεί, το Κέρας κι ολόκληρο το εκεί τείχος ήταν τώρα ανοιχτά για τη μάχη κι η πολιορκία ήταν από παντού πολύ στενή, οι σκάλες κι οι ξύλινοι πύργοι κι όλα τα άλλα είχαν προετοιμαστεί καλά κι η πολιορκία κρατούσε τώρα αρκετό χρόνο. Γιατί είχαν περάσει περίπου πενήντα μέρες κι υπήρχε φόβος μήπως αλλάξει κατάσταση ή φανεί κάποια βοήθεια από κάπου στη θάλασσα. Ο σουλτάνος είχε ακούσει κίόλας για την αποστολή των ιταλικών πλοίων στη Χίο. Γι' αυτό, αποφάσισε να μη διστάσει και να μην περιμένει άλλο, αλλά να αρχίσει σύντομα την τελική μάχη, να προσβάλει την πόλη με όλη την ορμή και τη δύναμη του από ξηράς κι από θαλάσσης και να κάνει αυτή την πιο δυναμική και τελευταία απόπειρα.»*.⁶¹

Λίγο πριν από την τελική μάχη ο Μωάμεθ μιλάει ξανά στους στρατιώτες του και τους τονίζει τον πλούτο που υπάρχει μέσα στην πόλη και πως αυτός θα είναι δικός τους μετά την κατάκτηση της, ανάκτορα, ιδιωτικά σπίτια αλλά κυρίως οι εκκλησίες. Επιπλέον στην πόλη αυτή κατοικούν πολλοί άρχοντες τους οποίους μπορούν είτε να κάνουν σκλάβους τους είτε να τους πουλήσουν. Επίσης νεαρές γυναίκες σε ηλικία γάμου περιμένουν γάμο με μεγάλους και επιφανείς άντρες αλλά θα μπορούσαν ακόμα να τις πάρουν σκλάβες ή να τις πουλήσουν. Το σπουδαιότερο, σύμφωνα με τον Μωάμεθ, είναι πως θα κατακτήσουν μια πόλη που η δόξα της έχει διαδοθεί σε ολόκληρο τον κόσμο. Επιπλέον, θα εξουδετερώσουν μια πόλη η οποία εξ αρχής τρέφει αρνητικά συναισθήματα κατά των Τούρκων και εκμεταλλευόταν τις αδυναμίες τους για να μπορέσει να επιβουλευτεί το κράτους τους: *«Γιατί, πρώτον, σ' αυτή την πόλη υπάρχει μεγάλος και ποικίλος πλούτος, εν μέρει στα ανάκτορα του βασιλιά, εν μέρει στα παλάτια των δυνατών κι εν μέρει στα ιδιωτικά σπίτια. Ο πιο καλός και ο πιο*

⁶⁰ Ο.π. σελ. 191-195

⁶¹ Ο.π. σελ. 203

μεγάλος, όμως, φυλάσσεται στις εκκλησίες, αφιερώματα και κάθε είδους κειμήλια κατασκευασμένα από χρυσάφι και ασήμι, πολύτιμα πετράδια και μαργαριτάρια, άφθονα πολυτελή κι ωραία έπιπλα, για να μη γίνει λόγος και για την άλλη οικοσυσκευή και την υπόλοιπη περιουσία. Όλα αυτά θα είναι δικά σας. Δεύτερον, ζουν σ' αυτήν την πόλη πάρα πολλοί άρχοντες και αριστοκράτες, από τους οποίους άλλοι μεν θα γίνουν σκλάβοι σας κι άλλοι θα είναι για πούλημα. Έχει και πάρα πολλές γυναίκες πολύ όμορφες, νεαρές και με όμορφα πρόσωπα, και παρθένες σε ηλικία γάμου, ευγενείς κι από προγόνους ευγενείς, που δεν τις έχει δει ανδρικό μάτι ως τώρα και μερικές τους περιμένουν γάμους με πολύ μεγάλους κι επιφανείς άνδρες. Από αυτές άλλες μεν θα τις κάνετε γυναίκες σας κι άλλες θα τις έχετε σκλάβες, άλλες πάλι θα τις πουλήσετε και θα έχετε πολλαπλό κέρδος και σε απόλαυση και σε περιποίηση και σε πλούτο. Και υπάρχουν και πάρα πολλά αγόρια πολύ όμορφα κι ευγενή κι εκτός απ' αυτά, πολύ ωραίες εκκλησίες και δημόσια κτήρια, λαμπρά στίτια και πάρκα και πολλά άλλα αυτού του είδους, που προσφέρουν απόλαυση στο μάτι και δίνουν ταυτόχρονα χαρά, ηδονή και απόλαυση.

Το πιο σπουδαίο, όμως, είναι ότι θα κατακτήσετε μια πόλη της οποίας η δόξα έχει διαδοθεί σ' όλο τον κόσμο. Κι εννοείται ότι ως εκεί, όπου έχει φτάσει η ηγεμονία της κι η δόξα της, εκεί θα φτάσει κι η φήμη της ανδρείας και της αρετής σας, αν θα κατακτήσετε με γιουρούσι μια τέτοια πόλη. Και να σκεφθείτε ποια ευπραγία θα μπορούσε να είναι πιο λαμπρή, ποια ηδονή πιο μεγάλη, ποια αφθονία πλούτου πιο καλή από εκείνη την οποία θα έχετε εσείς μαζί με τιμή και δόξα. Το κυριότερο, όμως, είναι ότι θα εξουδετερώσουμε μια πόλη, που από την αρχή έτρεφε εχθρικά αισθήματα εναντίον μας, που πάντα εκμεταλλευόταν τις αδυναμίες μας και με κάθε τρόπο επιβουλεύθηκε το κράτος μας, κι ότι από δω και πέρα θα διασφαλίσουμε τα δικά μας αγαθά, θα διαβούμε σε απόλυτη ειρήνη κι ασφάλεια, ελεύθεροι από τον γείτονα εχθρό, και θα ανοίξουμε μια πόρτα για τα περαιτέρω.»⁶²

Ο Κριτόβουλος στη «Ιστορία» του περιλαμβάνει και τη στιγμή που ο Μωάμεθ, πάνω στη μάχη, κατάλαβε πως η Κωνσταντινούπολη μπορούσε να καταλειφθεί καθώς το πασάλωμα και το υπόλοιπο γκρεμισμένο κομμάτι του τείχους είχαν μείνει χωρίς υπεράσπιση: «Όταν ο σουλτάνος Μεχμέτ αντιλήφθηκε ότι το πασάλωμα και το υπόλοιπο γκρεμισμένο κομμάτι του τείχους είχαν εκκενωθεί κι είχαν μείνει χωρίς

⁶² Ο.π. σελ.205-209

υπερμάχους (γιατί πολέμουσε κάπου εκεί κοντά), κι ότι οι άνδρες λιποτακτούσαν κι οι άλλοι που έμεναν, λόγω του μικρού αριθμού τους, πολέμούσαν μόνο αδύναμα, κατάλαβε απ' αυτά τη φυγή των ανδρών και την εγκατάλειψη του τείχους, κι αμέσως φώναζε δυνατά «Την έχουμε, φίλοι, την πόλη, την έχουμε πια. Οι άνδρες φεύγουν μπροστά μας. Δεν αντέχουν άλλο. Εκκενωμένο το τείχος από τους υπερμάχους. Το πράγμα θέλει λίγη προσπάθεια ακόμη και πάρθηκε η πόλη. Μην καμφθείτε, λοιπόν, αλλά προχωρήστε με θάρρος στον αγώνα και φανείτε άνδρες γενναίοι κι εγώ μαζί σας.» Με αυτά τα λόγια προχώρησε επικεφαλής τους.»⁶³

Ο Μωάμεθ, μπήκε στην Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση, το μεσημέρι, και αντίκρισε τα όσα είχαν διαδραματιστεί μέσα στην πόλη. Ο Κριτόβουλος παρουσιάζει την ψυχική κατάσταση του σουλτάνου όταν είδε την πόλη που κατέκτησε αλλά και τα τεκταινόμενα. Αρχικά επιθεώρησε την πόλη, τις εκκλησίες, τα δημόσια κτήρια αλλά και τα πολυτελή ιδιωτικά. Παρατήρησε επίσης τη θέση του λιμανιού και των ναυπηγίων. Ωστόσο, όταν είδε το πλήθος των νεκρών ανθρώπων και την ερήμωση της πόλης τον κατέλαβε συμπόνια και μετάνοια καθώς οι αιχμάλωτοι είχαν βρεθεί από την ευδαιμονία στην κακοτυχία.

Παρακάτω, ο συγγραφέας παρουσιάζει την είσοδο του σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, όπου επιθεώρησε όσα υπήρχαν σε αυτήν αλλά και τον οίκτο που αισθάνθηκε: «Μετά από αυτά μπήκε ο σουλτάνος στην Πόλη κι επιθεώρησε επιμελώς το μέγεθος και τη θέση της, τη λαμπρότητα και την ομορφιά, το πλήθος και το μέγεθος και το κάλλος των εκκλησιών και των δημόσιων κτηρίων, την πολυτέλεια των ιδιωτικών σπιτιών των απλών πολιτών κι εκείνων που ανήκαν στους δυνατούς κι ευγενείς επίσης, τη θέση του λιμανιού και των ναυπηγίων, κι ότι η πόλη ήταν από κάθε άποψη πλήρως εφοδιασμένη κι ευνοούμενη από τη φύση. Επιθεώρησε, με μια λέξη, όλη της την κατασκευή και το διάκοσμο.

Είδε και το πλήθος των σκοτωμένων, την ερήμωση των σπιτιών, την ολική καταστροφή και τον όλεθρο της πόλης. Και μεμιάς τον κατέλαβε συμπόνια και μετάνοια όχι μικρή για την καταστροφή και τη λεηλασία, κι έκλαψε, αναστέναζε βαθιά και με πάθος και φώναζε «Ποια πόλη δώσαμε να λεηλατηθεί και να ερημώσει!»! Τόσο πόνεσε η ψυχή του. Και πράγματι, ήταν μια μεγάλη καταστροφή αυτή που έγινε στις μέρες μας, και μάλιστα σ' αυτή τη μία πόλη. Παρόμοια της δεν είχε γίνει ποτέ σε καμία από τις

⁶³ Ο.π. σελ. 235

παλιές μεγάλες πόλεις, για τις οποίες διαβάζουμε σε χρονογραφίες και ιστορικά έργα, όσον αφορά το μέγεθος της πόλης που πάρθηκε και τη σκληρότητα του εγχειρήματος. Αυτή η καταστροφή κατέπληξε τους πάντες, και τους άλλους βέβαια, αλλά προπάντων τους ίδιους τους δράστες και τα θύματα, διότι αυτά που έγινα ήταν τελείως παράλογα κι ασυνήθιστα και τα δεινά ήταν υπερβολικά και ξεπερνούσαν κάθε μέτρο.».⁶⁴

Επιπλέον ο Κριτόβουλος παρουσιάζει την πρόθεση του Μωάμεθ να εποικίσει την Κωνσταντινούπολη. Ήδη ο σουλτάνος λίγες ώρες μετά την Άλωση σχεδίαζε ήδη να προβεί στον εποικισμό της Κωνσταντινούπολης καθώς ήθελε να την κάνει πρωτεύουσα του βασιλείου του: «Ο ίδιος μαζί με τους ανώτατους άρχοντες και τη βασιλική αυλή του εισήλθε στην πόλη και πρώτα έκανε σχέδια πως θα την εποίκιζε ξανά, όχι μόνο όπως προηγουμένως, αλλά αν ήταν δυνατόν ολόκληρη, ώστε να είναι η πρωτεύουσα του βασιλείου του, που θα βρισκόταν σε επίκαιρη θέση της ξηράς και της θάλασσας.».⁶⁵

Επιπλέον ο Μωάμεθ σχεδίαζε να επανδρώσει την πόλη με Βυζαντινούς επιφανείς άρχοντες και αξιωματούχους. Ωστόσο, αυτό δεν άρεσε πάρα πολύ σε Τούρκους αξιωματούχους κι έτσι διέβαλαν τους Βυζαντινούς με αποτέλεσμα να τους εκτελέσουν, ένας από αυτούς ήταν ο Λουκάς Νοταράς. Σύμφωνα με τον συγγραφέα πίσω από τις εκτελέσεις υπήρχε πολιτικός ανταγωνισμός: «Ήθελε, όμως, να εγκαταστήσει εκεί κι όσους από τους άρχοντες είχε διαλέξει, μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, παρέχοντάς τους σπίτια και κτήματα και τα προς το ζην, κι ήθελε να τους φροντίσει με κάθε τρόπο. Αυτή ήταν η πρόθεση του και το ήθελε πάρα πολύ, όπως λεγόταν. Τον δε Νοταρά είχε σκοπό μάλιστα να τον διορίσει έπαρχο της Πόλης κι επιστάτη του εποικισμού της τον είχε χρησιμοποιήσει κιόλας ως σύμβουλο γι' αυτή την υπόθεση. Αλλά τους πρόλαβαν τα βέλη του φθόνου που τους τραυμάτισαν θανάσιμα, και καταδικάστηκαν άδικα σε θάνατο.

Γιατί μερικοί από τους ανώτατους άρχοντες έπεισαν τον κυβερνήτη –δεν ξέρω για ποιο λόγο, πάντως τα κίνητρά τους ήταν φθόνος και μίσος- να βγάλει αυτούς τους άνδρες από τη μέση, λέγοντας ότι οι άνδρες Ρωμαίοι που ανήκουν στους επιφανείς όχι μόνο δεν πρέπει να κατοικούν σ' αυτή την πόλη και να απολαμβάνουν οποιασδήποτε μέριμνας, αλλά έλεγαν «Δεν πρέπει καν να ζουν και να κυκλοφορούν στον τόπο σου.

⁶⁴ Ο.π. σελ. 255-257

⁶⁵ Ο.π. σελ. 277

Γιατί μόλις κερδίσουν λίγο έδαφος κι απαλλαχθούν από τη δουλεία, δεν θα μείνουν ήσυχoi πια, αλλά θα λαχταρήσουν τα αγαθά τους κι αυτά που είχαν προηγουμένως, ιδιαίτερα την ελευθερία, και θα κάνουν τα πάντα εναντίον της πόλης, είτε αυτομολήσουν στους εχθρούς μας είτε μείνουν εδώ.» Ο σουλτάνος επειδή πείστηκε ή μάλλον παραπλανήθηκε απ' αυτά, έδωσε διαταγή να εκτελεστούν οι άνδρες. Κι εκτελέστηκαν, και μαζί τους κι ο μέγας δούξ με τους δύο γιούς του.»⁶⁶

Έτσι, λοιπόν, το σχέδιο αυτό του σουλτάνου δεν μπόρεσε να έρθει εις πέρας πολύ πιθανόν εξαιτίας του πολιτικού ανταγωνισμού που υπήρξε μεταξύ Τούρκων και Βυζαντινών.

Ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος για τους Βυζαντινούς και τους Λυτικούς: Όπως ήδη έχουμε σημειώσει ο Κριτόβουλος αποκαλεί τους Βυζαντινούς Ρωμαίους. Ο συγγραφέας δεν κάνει συχνά αναφορές στους Βυζαντινούς ωστόσο κάνει θετικές αναφορές, για το πώς συμπεριφέρθηκαν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας.

Ο Κριτόβουλος αναφέρει πως το γεγονός του περάσματος των πλοίων στο Χρυσούν Κέρας βρήκε απροετοίμαστους τους Βυζαντινούς. Πριν γίνει αυτό το τείχος στο Χρυσούν Κέρας παρέμενε αψύλακτο ενώ τώρα θα έπρεπε να βρεθούν στρατιώτες να το επανδρώσουνε. Το μέγεθος του όμως ήταν αρκετά μεγάλο και ακόμα και όλες οι δυνάμεις των Βυζαντινών μαζί με τους ξένους δεν επαρκούσαν για την προστασία του. Θα έπρεπε, λοιπόν, να πάρουν στρατιώτες από άλλες επάλξεις προκειμένου να φρουρείτε, πλέον, και αυτό το τείχος. Τώρα όμως, ακόμα και τα εμπορικά αλλά και τα πολεμικά πλοία θα χρειάζονταν περισσότερη φύλαξη καθώς θα μπορούσαν να τους επιτεθούν και από μέσα και από έξω. Αν και η κατάσταση φαινόταν αδιέξοδη, με τα περιορισμένα μέσα τους οι Βυζαντινοί έκαναν ότι ήταν δυνατό: «Όταν οι Ρωμαίοι έγιναν αυτόπτες μάρτυρες αυτού του κατορθώματος που τους βρήκε εντελώς απροετοίμαστους κι είδαν εχθρικά καράβια να ορμίζουν στο Κέρας, πράγμα το οποίο δεν θα περίμεναν ποτέ, ξαφνιάστηκαν από το παράξενο θέαμα και βρέθηκαν σε μεγάλη αμηχανία και απορία, και μάλιστα και σε απόγνωση, διότι δεν ήξεραν πια τι να κάνουν. Γιατί έτσι κι αλλιώς, αφήνοντας και πριν αψύλακτο το τείχος του Κέρατος, δηλαδή περίπου τριάντα στάδια, δεν επαρκούσαν ούτε ο αστικός πληθυσμός ούτε οι ξένοι να φρουρούν και να υπερασπίζονται στη μάχη τα υπόλοιπα τείχη, αλλά ανά δύο ή τρεις επάλξεις υπήρχε μόνο ένας υπερασπιστής και μόνο. Τώρα,

⁶⁶ Ο.π. σελ. 279-281

όμως, που κι αυτό το κομμάτι του τείχους άνοιζε για τη μάχη κι έπρεπε να το φρουρήσουν, αναγκάστηκαν να απογυμνώσουν τις άλλες επάλξεις και να μεταφέρουν τους άνδρες εδώ. Αυτό προφανώς ήταν επικίνδυνο, διότι το άλλο τείχος άδειαζε από υπερασπιστές κι οι υπόλοιποι δεν έφταναν να το φρουρούν.

Το πρόβλημα, όμως, δεν ήταν μόνο αυτό, αλλά το ότι κι η γέφυρα που είχε ήδη ολοκληρωθεί υποδεχόταν βαριά οπλισμένους και τοξότες που κατευθύνονταν προς το τείχος, κι έτσι έπρεπε να βάλουν φρουρούς κι εκεί. Ακόμη, τα εμπορικά και τα πολεμικά πλοία που όρμιζαν στο στόμιο του λιμανιού και στην αλυσίδα χρειάζονταν μάλλον περισσότερη φύλαξη, διότι τώρα έπρεπε να περιμένουν επίθεση κι απέξω κι από μέσα. Από πολλές πλευρές, δηλαδή, η κατάστασή τους φαινόταν κι ήταν πράγματι αδιέξοδη. Παρόλα ταύτα, με τα περιορισμένα τους μέσα προσπαθούσαν όσα τους ήταν δυνατά.».⁶⁷

Ο Κριτόβουλος κάνει ειδική μνεία στους υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης τους εγκωμιάζει καθώς αμύνονται με θάρρος και πολεμάνε συνεχώς και αποκρούουν σθεναρά τις επιθέσεις των Τούρκων χωρίς να νοιάζονται και να πτοούνται από την πείνα, την αγρύπνια και τους τραυματισμούς αλλά και από το θάνατο συγγενικών τους προσώπων. Δεν είχαν χαλαρώσει την ορμή και την αποφασιστικότητά τους και συνέχιζαν να αντιστέκονται γενναία: «Οι Ρωμαίοι, όμως, απέκρουσαν κι αυτούς σθεναρά και τους απώθησαν με σφοδρότητα. Αμύνθηκαν με θάρρος, επικράτησαν στη μάχη κι αποδείχτηκαν άνδρες γενναίοι. Γιατί τίποτε απ' αυτά που γίνονταν δεν μπορούσε να τους κάμψει, ούτε ο λιμός που τους τυραννούσε, ούτε η αγρύπνια, ούτε ο αδιάκοπος και συνεχής αγώνας, ούτε πληγές και σφαγές και θάνατοι συγγενών, που τους είδαν με τα ίδια τους τα μάτια, ούτε τίποτε άλλο φοβερό, ώστε να υποχωρήσουν κάπως και να χαλαρώσουν την αρχική ορμή και αποφασιστικότητα σε όλα διατηρήσαν γενναία την αντίσταση που είχαν δείξει στην αρχή, ώσπου τους πρόδωσε η πονηρή κι αχάριστη τύχη.».⁶⁸

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τους Δυτικούς, ο Κριτόβουλος δεν επιμένει ιδιαίτερα στο διαχωρισμό ανάμεσα σε Ορθόδοξους και Καθολικούς. Η πνευματική αγωγή του δεν φαίνεται θρησκευτική. Οι μοναδικές νύξεις είναι σχετικές με προλήψεις και σημεία που προμηνύουν την καταστροφή. Μάλιστα, ο Κριτόβουλος στο κείμενό του δεν αναφέρει το θέμα της Ένωσης των δύο Εκκλησιών.

⁶⁷ Ο.π. σελ. 195-197

⁶⁸ Ο.π. σελ. 227-229

Ο Κριτόβουλος παραθέτει την άφιξη του Ιταλού Τζουστινιάνι στην Κωνσταντινούπολη με δύο εμπορικά πλοία για να βοηθήσει. Ο Τζουστινιάνι πήγε στην Κωνσταντινούπολη αυτόκλητος όταν έμαθε για την πολιορκία. Ωστόσο υπάρχει και η άποψη που λέει πως τον κάλεσε ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος και μάλιστα ότι είχε υποσχεθεί να του δώσει το νησί της Λήμνου. Ο Τζουστινιάνι τιμήθηκε από τον αυτοκράτορα και διορίστηκε αρχιστράτηγος και ανώτερος αρχηγός για όλα τα πολεμικά ζητήματα. Ο Τζουστινιάνι φρόντισε με κάθε τρόπο τον εφοδιασμό της Κωνσταντινούπολης και εξόπλισε το χερσαίο τείχος με καταπέλτες και άλλα όπλα. Επίσης ασφάλισε το λιμάνι και εξόπλισε επαρκώς το παραθαλάσσιο τείχος. Τέλος, ο ίδιος ανέλαβε το τμήμα του τείχους το οποίο βρισκόταν απέναντι από το στρατόπεδο του σουλτάνου και ήταν το πιο επίμαχο.

«Ακριβώς αυτές τις μέρες έφθασε κι ένας Ιταλός με το όνομα Ιουστίνος, ισχυρός κι αριστοκράτης, αλλά κι έμπειρος πολεμιστής και πολύ γενναίος, έχοντας μαζί του και δύο μεγάλα εμπορικά πλοία, τα οποία είχε κατασκευάσει με δικά του έξοδα στην πατρίδα του και τα είχε εξοπλίσει καλά με στρατιώτες και ποικίλα όπλα (γιατί είχε στα καταστρώματά τους τετρακόσιους άνδρες κατάφρακτους). Με αυτά κυκλοφορούσε τότε γύρω από τη Χίο και τη Ρόδο και την εκεί θάλασσα παραμονεύοντας κάτι εχθρούς του. Όταν εκ των προτέρων έμαθε για τον πόλεμο εναντίον των Ρωμαίων, για την άμεσα επικείμενη πολιορκία της Πόλης και τις μεγάλες προετοιμασίες του σουλτάνου Μεχμέτ εναντίον της, ήρθε αυτόκλητος με τα εμπορικά καράβια του, για να βοηθήσει τους Ρωμαίους και το βασιλιά Κωνσταντίνο. Άλλοι λένε πως ήρθε ύστερα από πρόσκληση του Κωνσταντίνου, που του είχε υποσχεθεί να του δώσει μετά τον πόλεμο ως ανταμοιβή για τη βοήθεια του το νησί της Λήμνου. Αυτός, αφού μέσα σε λίγο χρόνο έδωσε τεκμήρια των φρονημάτων και του χαρακτήρα του, έγινε δεκτός μετά από ανταλλαγή εγγυήσεων με λαμπρότητα και τιμήθηκε από το βασιλιά, τους προύχοντες και την πολιτεία, και διορίστηκε αρχιστράτηγος κι ανώτατος αρχηγός για όλα τα ζητήματα του πολέμου, για τα πολεμικά σχέδια, για όλα τα δημόσια θέματα και τα μυστικά, για τα όπλα, όλα τα πολεμοφόδια και τον εξοπλισμό. Όταν κατέλαβε αυτό το αξίωμα, φρόντισε με κάθε τρόπο τον εφοδιασμό της πόλης. Εξόπλισε ολόκληρο το χερσαίο τείχος και τις επάλξεις του με καταπέλτες και με ποικίλα είδη όπλων. Τοποθέτησε πολύ επιδέξια τους στρατιώτες που έπρεπε να πολεμήσουν εκεί και να τα υπερασπίσουν, δείχνοντας στον καθένα τη θέση στην οποία έπρεπε να βρίσκεται, και τους καθοδήγησε πως θα έπρεπε να αμυνθούν ενάντια στους επιτιθέμενους εχθρούς και να κρατήσουν το

τείχος. Ασφάλισε και το λιμάνι καλά, όπως αναφέρθηκε, με εμπορικά και πολεμικά πλοία, κι εξόπλισε επαρκώς ολόκληρο το παραθαλάσσιο τείχος, όπως το χερσαίο, με κάθε είδους πολεμικές μηχανές. Ο άνδρας αυτός είχε, όπως είπα, μεγάλη πολεμική εμπειρία και ιδιαίτερα είχε ασκηθεί πολύ καλά σε όσα απαιτούνται σε τειχομαχίες. Ο ίδιος ανέλαβε εκείνο το τμήμα του τείχους που βρισκόταν απέναντι από το στρατόπεδο του σουλτάνου, επειδή ήταν επίμαχο, εκεί όπου ήταν τοποθετημένο το άνοιγμα του στρατού κι η προσωπική φρουρά κι οι άμεσοι ακόλουθοι του σουλτάνου, και έπρεπε να τοποθετήσουν οι εχθροί τις πολεμικές τους μηχανές τους. Αυτή τη θέση την υπερασπίστηκε στην πρώτη γραμμή με τους δικούς του γιατί είχε υπό τις διαταγές του, όπως είπα προηγουμένως, τετρακόσιους κατάφρακτους, χωριστά τα υπόλοιπα πληρώματα των πλοίων.»⁶⁹

Ο Κριτόβουλος αναφέρεται στη βοήθεια που έστειλε ο Πάπας Νικόλαος Ε΄ στην Κωνσταντινούπολη. Έστειλε, λοιπόν, μεγάλα εμπορικά πλοία με τρόφιμα και στρατιωτική βοήθεια. Ο Πάπας είχε μάθει ήδη για την αναμενόμενη πολιορκία και έστειλε τη βοήθεια προτού εξοπλίσει και στείλει και τον υπόλοιπο στόλο. Είχε σκοπό να στείλει τριάντα πολεμικά και εμπορικά πλοία για βοήθεια στους Βυζαντινούς και στον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο τα οποία ωστόσο άργησαν να έρθουν. Ωστόσο, η πρώτη βοήθεια που στάλθηκε ήταν και η τελευταία που πέρασε τον κλοιό των Τούρκων και μπόρεσε να περάσει μέσα στην Κωνσταντινούπολη, μετά από αυτή η πόλη δεν πήρε άλλη βοήθεια: «Ενώ βρισκόταν σε αυτή την κατάσταση, δεν πέρασαν ούτε τρεις η τέσσερις μέρες και φάνηκαν ανοιχτά στο πέλαγος τρία από τα μεγάλα εμπορικά πλοία που είχε στείλει ο αρχιερέας της Ρώμης από την Ιταλία με τρόφιμα και στρατιωτική βοήθεια για την Πόλη. Γιατί εκείνος είχε μάθει κίόλας για τον πόλεμο και την αναμενόμενη πολιορκία κι είχε προαποστείλει αυτά τα πλοία για βοήθεια, ώσπου να εξοπλίσει και τον υπόλοιπο στόλο. Γιατί είχε σκοπό να στείλει κατόπιν τριάντα πολεμικά κι εμπορικά πλοία από την Ιταλία για βοήθεια στους Ρωμαίους και το βασιλιά Κωνσταντίνο. Αλλά αυτά άργησαν να έρθουν.»⁷⁰ Τα τριάντα αυτά πλοία είχαν αράξει στη Χίο καθώς είχαν βρει αντιθέτους ανέμους και δεν μπορούσαν να συνεχίσουν το ταξίδι τους κι έτσι έμειναν εκεί περιμένοντας να καλυτερέψουν οι καιρικές συνθήκες. Ωστόσο, μερικές ημέρες αργότερα πληροφορήθηκαν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και γύρισαν πίσω άπρακτοι καθώς ήταν πια αργά για να

⁶⁹ Ο.π. σελ. 141-143

⁷⁰ Ο.π. σελ. 181-183

βοηθήσουν: «Τα τριάντα πολεμικά πλοία, τα οποία ο αρχιερέας της Ρώμης είχε στείλει για βοήθεια της Πόλης και του βασιλιά Κωνσταντίνου, είχαν αράξει στη Χίο κι έχοντας βρει εκεί αντίθετους ανέμους, έμειναν όπου ήταν και περίμεναν καλύτερες καιρικές συνθήκες. Όταν λίγο αργότερα πληροφορήθηκαν την άλωση της Πόλης, γύρισαν πίσω άπρακτοι, διότι ήταν πια αργά να βοηθήσουν. Ήταν, λοιπόν, γραμμένο να κατακτηθεί η πόλη και να υποστεί τα τόσα δεινά, γι' αυτό είχε στερηθεί κάθε βοήθεια που ενδεχομένως θα εμφανιζόταν από κάπου και θα την υποστήριζε, Κι όλα, βέβαια, συνήρρησαν σ' αυτό, διότι έτσι το θέλησε ο Θεός.».⁷¹ Παρατηρούμε, πως και ο Κριτόβουλος αναφέρεται στο Θεό σχετικά με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, πως ήταν θέλημα Του, διαφορετικά η βοήθεια θα είχε φτάσει ίσως νωρίτερα. Η άποψη αυτή για το Θεό ήταν πολύ διαδεδομένη την εποχή εκείνη.

Τέλος, ο Κριτόβουλος, περιγράφει τη σκηνή όπου ο Τζουστινιάνι τραυματίζεται, κατά την τελευταία επίθεση των Τούρκων, από ένα βλήμα και μεταφέρετε στη σκηνή του ενώ οι δικοί του εγκαταλείπουν τις θέσεις τους στις επάλξεις χωρίς να νοιάζονται για κανέναν από τους άλλους: «Εκεί, λοιπόν, που πολεμούσαν γενναία και έδειχναν τόση τόλμη και προθυμία για τον αγώνα, ο Ιουστίνος χτυπήθηκε στο στέρνο από ένα βλήμα βαλλίστρας, το οποίο διαπέρασε το θώρακά του, σωριάστηκε κάτω και μεταφέρθηκε σε άσχημη κατάσταση στη σκηνή του. Τότε όσοι ήταν μαζί του, απελπισμένοι από το ατύχημα κι αποκαρδιωμένοι, εγκατέλειψαν το πασσάλωμα και το τείχος, όπου πολεμούσαν, κι είχαν στο νου τους μόνο να μεταφέρουν τον τραυματισμένο στα φορτηγά πλοία και να φύγουν οι ίδιοι σώοι, παρόλο που ο βασιλιάς Κωνσταντίνος τους παρακαλούσε θερμά με πολλές υποσχέσεις να μείνουν ακόμα λίγο, τουλάχιστον ώσπου να κοπάσει η μάχη. Αυτοί, όμως, δεν δέχτηκαν, αλλά αφού πήραν τον αρχηγό τους, προχώρησαν οπλισμένοι γρήγορα και τρέχοντας στα φορτηγά, χωρίς να νοιάζονται για κανέναν από τους άλλους.».⁷²

Το κείμενο του Κριτόβουλου μπορεί να αποτελεί την φιλοθωμανική άποψη για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, ωστόσο δεν υπάρχει λόγος να αμφισβητείται η αξιοπιστία του συγγραφέα καθώς μπορεί να γράφει επειδή συνειδητοποίησε τη σημαντικότητα των γεγονότων που συνέβησαν στην εποχή του και να θέλει να τα παραδώσει στις επόμενες γενιές γιατί πιστεύει πως αυτά που έχει καταφέρει ο Μωάμεθ Β' πρέπει να γίνουν γνωστά σε όλους, ωστόσο δεν κολακεύει τον σουλτάνο

⁷¹ Ο.π. σελ. 269

⁷² Ο.π. σελ. 233

γράφοντας μόνο τα σπουδαία πολεμικά κατορθώματα αλλά γράφει και για τις λεηλασίες, τις καταστροφές που προκλήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση αλλά και για την αιχμαλωσία των κατοίκων της. Ο Κριτόβουλος δηλαδή γράφει όσα ακριβώς διαδραματίστηκαν χωρίς να αποκρύπτει τίποτα από τον αναγνώστη του. Η παραστατικότητα της αφήγησης του άλλωστε υπερτερεί όλων των άλλων πηγών. Επιπλέον, είναι ο μόνος που γράφει το έργο του μέσα στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γι' αυτό θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως ο συγγραφέας ανήκει σε εκείνη την ομάδα των Βυζαντινών που στις τελευταίες μέρες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προσπαθεί να εξασφαλίσει τόσο την φυσική όσο και την πολιτική επιβίωση με το να κάνει ένα συμβιβασμό με τον Μωάμεθ Β΄.

«Βυζαντινοτουρκική Ιστορία» - (Μιχαήλ) Δούκας

Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε το ακριβές έτος γεννήσεως του Δούκα, ούτε το βαφτιστικό του όνομα, αλλά ούτε και κάποια άλλη σχετική πληροφορία που να μας ενημερώνει για την προσωπική του ζωή. Τα ελάχιστα στοιχεία που διαθέτουμε προέρχονται από την ίδια την ιστορική του, αφήγηση, γεγονός το οποίο καθιστά το κείμενό του μία έμμεση αυτοβιογραφική μαρτυρία, εφόσον μοιάζει να ακολουθεί εκ του σύνεγγυς τις προσωπικές του περιπέτειες κατά τα πρώτα εξήντα χρόνια του 15^{ου} αιώνα και παράλληλα να αποτελεί ένα σχόλιο στους παράγοντες που διαμόρφωσαν την πνευματική του συγκρότηση.

Πιθανό έτος γεννήσεως του Δούκα είναι το 1400, αφού το 1421 βρίσκεται ήδη στην υπηρεσία του Γενουάτη ηγεμόνα, Giovanni Adorno, ως συντάκτης των επίσημων εγγραφών του προς τους Οθωμανούς. Όπως δηλώνει ο ίδιος ο συγγραφέας, κατάγεται από τη μεγάλη οικογένεια των Δουκών. Ο παππούς του ονομαζόταν Μιχαήλ, γεγονός που επιτρέπει να πιστεύουμε πως αυτό θα πρέπει να ήταν και το όνομα του ιστορικού. Τα μέλη της οικογένειας του Δούκα έρχονται σε επαφή με τους Ιταλούς εμπόρους της εποχής, με τους οποίους μάλιστα θα αναπτύξουν στενές σχέσεις, συμμετέχοντας ως μεταφραστές και συντάκτες στις δοσοληνίες ανάμεσα σε Οθωμανούς και Ιταλούς εμπόρους, οι οποίες γίνονταν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, στην ελληνική γλώσσα. Είναι αυταπόδεικτη, επομένως η μικτή φύση του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ανδρώθηκε ο ιστορικός και ταυτοχρόνως, η συνύπαρξη στο διανοητικό του κόσμο ιδεοτύπων και τρόπων συμπεριφοράς που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτιστικές παραδόσεις. Μιλώντας τις τρεις βασικές γλώσσες της εποχής, ελληνικά, ιταλικά και τουρκικά, έχει την ευχέρεια να κινείται στο περιβάλλον και των τριών πολιτισμών που συγκρούονται κατά την εποχή αυτή.

Για τον Δούκα η βασική ιστορική σταθερά και ο αφηγηματικός πυρήνας της ιστορίας του είναι μια πολιτιστική ενότητα, οι Χριστιανοί. Η ενότητα αυτή αντιπροσωπεύει για τον ιστορικό την παραδοσιακή αντίληψη της Χριστιανικής Κοινοπολιτείας η οποία εδραιώνεται πάνω σε μορφές οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας. Ως μορφείας παρόμοιας συνεργασίας ο Δούκας θεωρούσε την οικονομική ανάπτυξη της Ανατολής με τη βοήθεια της Δύσης και την πνευματική επανασυγκόλληση της Χριστιανοσύνης μέσω της Ένωσης των Εκκλησιών. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης και ο θάνατος του αυτοκράτορα θα σημάνουν γι' αυτόν την

πτώση ενός κοσμοειδώλου και την καταστροφή της ισορροπίας της Χριστιανικής Κοινοπολιτείας. Το 1453 είναι το κρίσιμο έτος του ιστοριογράφου, αφού θα πραγματοποιηθεί το πιο σημαντικό συμβάν της ζωής του, το οποίο, μάλιστα, θα σφραγίσει τη σκέψη του ως το τέλος της ζωής του.

Ο Δούκας βρίσκεται μάλλον στη Μυτιλήνη κατά τη στιγμή της Άλωσης, κι έτσι θα πληροφορηθεί αμέσως το γεγονός. Υπάρχει, μάλιστα, η πιθανότητα λίγο καιρό μετά να ταξίδεψε και ο ίδιος στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να δει από κοντά τα όσα είχαν διαδραματιστεί. Παράλληλα τα στοιχεία της ιστορίας σχετικά με την Άλωση προέρχονται από συζητήσεις που είχε ο ίδιος με αυτόπτες μάρτυρες αλλά και με Τούρκους.

Η ιστορία του Δούκα αρχίζει από κτίσεως κόσμου κατά το πρότυπο των περισσότερων χρονογραφιών. Από τον Αδάμ ωστόσο περνάει ταχύτατα στους Παλαιολόγους και αρχίζει την παράλληλη έκθεση της ιστορίας Βυζαντινών και Οθωμανών από το 1341. Το έργο του τελειώνει απότομα στο μέσο μιας φράσης κατά το έτος 1462.

Το κείμενο του Δούκα έχει σωθεί σε ένα μόνο χειρόγραφο το οποίο είναι ακέφαλο και χωρίς κολοφώνα, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε τον τίτλο που είχε δώσει ο ίδιος. Ο τίτλος Βυζαντινοτουρκική ή Τουρκοβυζαντινή Ιστορία είναι μεταγενέστερες προσθήκες από τους εκάστοτε εκδότες.

Παρόλα αυτά είναι άξιο θαυμασμού πως διασώθηκε το χειρόγραφο της ιστορίας του, καθώς μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης πολλά βιβλία διασκορπίστηκαν ή πουλήθηκαν σε χαμηλές τιμές. Ανάλογη τύχη θα είχαν τα χειρόγραφα και κατά την Άλωση της Μυτιλήνης όπου βρισκόταν ο Δούκας. Τελικά, όμως, το χειρόγραφο διασώθηκε καθώς είτε φυλάχθηκε επιμελώς είτε αφού σκότωσαν τον Δούκα πωλήθηκε.

Ο Δούκας γράφει την ιστορία της δυναστείας των Παλαιολόγων με συντομία ως τον Μανουήλ Β΄ και για τα γεγονότα στη Μικρά Ασία και στα νησιά του Αιγαίου. Γράφει όσα άκουσε από διηγήσεις εκείνων που έζησαν τα γεγονότα αλλά και όσα είδε και έζησε ο ίδιος. Επειδή πολλά από τα συμβάντα δεν μπορούσε να τα εξακριβώσει γι' αυτά γράφει «ούτως άκουσας γράφω» και για εκείνα που έχουν μια δεύτερη εκδοχή «έτερα δε φάσιν».

Ο ιστορικός είναι παρών στην προπαρασκευή της εκστρατείας του Μωάμεθ κατά της Κωνσταντινούπολης στο Διδυμότειχο. Περιγραφεί με μεγάλη περιέργεια τα πολεμικά όπλα των Τούρκων και τη μεταφορά τους έξω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης.

Ο λόγος που γράφει την ιστορία ο Δούκας δεν είναι ο ίδιος με του Κριτόβουλου και του Χαλκοκονδύλη οι οποίοι είδαν τους εαυτούς τους σαν τον Θουκυδίδη. Ο Δούκας γράφει απλώς ως Έλληνας και μάλιστα σχεδόν στη δημοτική. Αναφέρεται σε όνειρα, οράματα και μαντείες και δεν φαντάστηκε τον εαυτό του ως κανόνα της ιστορίας αλλά έγραψε καθώς πίστευε απλώς στο χρησμό που έλεγε πως οι δυναστείες των Παλαιολόγων και των Οθωμανών θα άρχιζαν και θα καταστρέφονταν μαζί. Επιπλέον ο Δούκας γράφοντας τα κατορθώματα του Μωάμεθ κάθε άλλο παρά θαυμασμό δείχνει.

Οι γραπτές πηγές που χρησιμοποίησε ήταν ο Γεώργιος Σφραντζής, ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης αλλά και κάποιοι λιγότερο γνωστοί σε εμάς όπως ο Αναγνώστης, ο Χωνιάτης, ο Κατακουζηνός και ο Νικηφόρος Γρηγοράς.

Ως ιστορικός είναι φιλαλήθεις και σύντομος. Αν και το πάθος του για το Βυζάντιο είναι χαρακτηριστικό δεν παρασύρθηκε σε διαστρέβλωση της αλήθειας. Η περιγραφή της Άλωσης είναι σπουδαία και άρτια λογοτεχνικά, δοσμένη με σαφήνεια και εξαιρετική ακρίβεια. Επιπλέον ο Δούκας είναι πιστός ορθόδοξος αλλά όχι προσηλωμένος. Είναι, λοιπόν, φιλενωτικός αλλά κυρίως για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας καθώς θέλει τη βοήθεια της Δύσης προκειμένου να σωθεί η Ανατολή. Ωστόσο, όμως, αν και είναι φιλενωτικός δεν είναι όργανο της Δυτικής Εκκλησίας και είναι και στο σημείο αυτό αντικειμενικός. Επιπλέον, δύο ακόμα λόγοι, που πιθανόν τον οδήγησαν στην ενωτική παράταξη είναι πως ο Δούκας μεγάλωσε και υπηρέτησε σε αυλές δυτικών αλλά και η αριστοκρατική του καταγωγή.

Η αξιοπιστία των μαρτυριών του Δούκα είναι κατά συνέπεια αρκετά υψηλή. Παρά τον έντονα προσωπικό χαρακτήρα της αφήγησης, οι παρατηρήσεις, οι κρίσεις και οι επισημάνσεις του είναι πολύ εύστοχες, επιτυγχάνοντας να απομενόςουν το καίριο επεισόδιο και τη χαρακτηριστική λεπτομέρεια που προσδίδουν χρώμα και νόημα στην όλη εικόνα.

Η **γλώσσα** του Δούκα είναι γεμάτη βαρβαρισμούς, σήμερα θα ήταν εύκολη η αποκατάσταση των τύπων και της σύνταξης έτσι ώστε η γλώσσα του ιστοριογράφου να μην ξενίζει αλλά κάτι τέτοιο θα θεωρούνταν επιλήψιμο από την επιστήμη. Ο δημοτικός λόγος του διατηρεί πολλές λαϊκές εκφράσεις, τουρκικές λέξεις και τεχνικούς όρους που προσδίδουν μια ξεχωριστή ζωντάνια στο κείμενό του.

Ο ιστορικός χρησιμοποιεί ένα είδος δημοσιογραφικής γλώσσας, με την πολυτυπία, την αμεσότητα και την ακανόνιστη περιγραφικότητα της. Η γλώσσα του Δούκα ανήκει σε έναν μέσο άνθρωπο ο οποίος υπηρέτησε ως υπάλληλος σε ένα ξενόγλωσσο περιβάλλον και που κατάγεται από μία οικογένεια η οποία για πολλά χρόνια βρισκόταν στην υπηρεσία αλλόγλωσσων και αλλοεθνών ηγεμόνων. Η γλώσσα του, λοιπόν, εκφράζει όχι μόνο την έλλειψη γραμματικής ομοιομορφίας που συνήθως συναντάμε σε πολύγλωσσους ανθρώπους αλλά και διατυπώνει μια έλλειψη σεβασμού προς τους γλωσσικούς κώδικες που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη. Ο Δούκας επιχειρεί να εκφράσει την τραγικότητα των συμβάντων χρησιμοποιώντας τα πιο ετερόκλητα υλικά και τις πιο ανομοιόμορφες γλωσσικές ενότητες. Ο Δούκας πολύ πιθανόν να μην ενδιαφερόταν καθόλου για τη γλώσσα ως εκφραστική δυνατότητα αλλά μόνο ως απεικονιστικό σύστημα.

Επίσης, ενδιαφέρουσα είναι και η ορολογία του Δούκα ο οποίος με τον όρο Γραικοί αποκαλεί τους Ελληνορθόδοξους, με τους όρους Φράγκοι και Λατίνοι τους Καθολικούς ενώ οι όροι Έθνος και Γένος συμπίπτουν.

Το **ύφος** του Δούκα είναι εναργές, δηλαδή καθαρό και σαφές, ωστόσο χαρακτηρίζεται από λαϊκότερες εκφράσεις. Επίσης ο ιστοριογράφος έχει το χάρισμα της γραφικότητας. Στο κείμενό του βρίσκουμε θρήνους, περιγραφές αιχμαλωσίας και πολλές άλλες τραγικές εικόνες καθώς και παρεμβαλλόμενα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης, του Ιερεμίου και του Άμως.

Χαρακτηριστικό του Δούκα είναι ένα είδος δημηγοριών, στις οποίες συνοψίζει τις απόψεις των αντιπάλων, όπως διατυπώθηκαν μέσα από λόγους ή έγγραφα. Οι δημηγορίες αυτές είναι συνήθως σύντομες και τοποθετούνται στο στόμα των Τούρκων όταν μιλάνε σε Τούρκους αλλά και των Βυζαντινών όταν απευθύνονται στους Τούρκους.

Ο Δούκας δεν υπήρξε απλώς ένας φιλοπερίεργος συλλέκτης εντυπώσεων αλλά ένας ιστορικός ο οποίος προβάλλει μέσα από το έργο του την ελληνοχριστιανική συνείδηση του με όλα τα διαθέσιμα μέσα για την εποχή του. Ο Δούκας κατέχει επίσης, λογοτεχνική ικανότητα αλλά και ως ιστορικός λέει την αλήθεια, σέβεται τις πηγές του και δείχνει αξιοσημείωτη αντικειμενικότητα ξεπερνώντας τις προσωπικές και οικογενειακές του αντιθέσεις.

Τέλος, όπως και η γέννηση του, έτσι δεν είναι γνωστή ούτε και η ημερομηνία του θανάτου του. Ωστόσο, πιθανολογείται πως ο Δούκας πέθανε κατά την Άλωση της Μυτιλήνης, το 1462, κάτι που αιτιολογεί και τη μισοτελειωμένη τελική φράση του έργου του.

Ο Δούκας για τους Παλαιολόγους: Ο Δούκας βλέπει με συμπάθεια τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο μολονότι τονίζει πως δεν ήταν αυτοκράτορας τον Βυζαντινών αφού δεν στέφθηκε κατά τα ειωθότα. Ο Κωνσταντίνος στέφθηκε αυτοκράτορας στο Μυστρά και όχι στην Αγία Σοφία και γι' αυτό το λόγο δεν τον θεωρεί αυτοκράτορα. Σύμφωνα με τον Δούκα ο τελευταίος που είχε τον τίτλο του αυτοκράτορα ήταν ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος ενώ τον Κωνσταντίνο τον ονομάζει βασιλιά. Για τον Δούκα το τυπικό καθορίζει την ουσία. Μέσα στο κείμενό του μάλιστα γράφει: *«Οι πρέσβεις έρχονταν εκ μέρους του βασιλέως Κωνσταντίνου, ο οποίος δεν είχε βέβαια ακόμα στεφθεί επισήμως αλλά και ούτε επρόκειτο να στεφθεί, όπως είχε προλεχθεί, αλλά τον αποκαλούσαν βασιλέα των Ρωμαίων.»*⁷³

Ωστόσο αν και ο Δούκας δεν αναγνωρίζει τον Κωνσταντίνο ως αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, παραδέχεται πως προσπάθησε πάρα πολύ προκειμένου να σώσει την πόλη από τους Τούρκους.

Ο Δούκας παραθέτει στο κείμενό του ένα μήνυμα που έστειλε με πρεσβευτές ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στον Μωάμεθ, μετά από μια μικρή επίθεση που έγινε έξω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, πριν αρχίσει η πολιορκία, όπου οι Τούρκοι σκότωσαν όσους βρίσκονταν έξω από τα τείχη. Ο Παλαιολόγος μηνύει στον Μωάμεθ πως ο Θεός είναι Εκείνος που αποφασίζει για το μέλλον της Κωνσταντινούπολης και εκείνος δεν μπορεί να κάνει τίποτα. Επιπλέον θα αποδεχτεί και την ειρήνη και τον

⁷³ (Μιχαήλ) Δούκας, Βυζαντινοτουρκική Ιστορία, εκδ. Κανάκη, Αθήνα 1997, σελ. 453

πόλεμο από την πλευρά του Μωάμεθ. Κι αν ο σουλτάνος επιλέξει τον πόλεμο ο Κωνσταντίνος του δηλώνει πως υπερασπίζεται τους κατοίκους της πόλης όσο κρατάνε οι δυνάμεις του: *«Επειδή έχεις διαλέξει τον δρόμο του πολέμου και δεν μπορώ να κάνω τίποτα για να σε μεταπείσω ούτε με όρκους ούτε με κολακείες, πράξε ότι θέλεις. Εγώ καταφεύγω στο Θεό και αν Εκείνος θέλει να παραδώσει την πόλη αυτή στα χέρια σου, τότε ποιος μπορεί να πει όχι; Αν πάλι ανθίσει ειρήνη στην καρδιά σου και τούτο θα το αποδεχθώ με χαρά. Προς το παρόν πάρε πίσω τις συνθήκες και τους όρκους σου. Εγώ από εδώ και πέρα θα κρατώ κλεισμένες τις πύλες της Πόλης και θα υπερασπιστώ τους κατοίκους της, όσον καιρό βαστάει η δύναμή μου. Όσο για σένα, συνέχιζε να κυβερνάς σαν σκληρός δυνάστης ώσπου ο Δικαιοκρίτης Θεός να αποδώσει σε καθένα μας, σε εσένα και σε μένα, την αδέκαστη απόφασή Του.»*.⁷⁴ Ο Δούκας αναφέρεται και στο γεγονός πως ο Κωνσταντίνος ζήτησε τη βοήθεια της Δύσης στέλνοντας μήνυμα στη Ρώμη και ζητώντας βοήθεια και συμμαχία έπειτα από τη συμφωνία για Ένωση των Εκκλησιών που επιτεύχθηκε στη Φλωρεντία. Ως αντάλλαγμα προσφέρει την μνημόνευση στον Πάπα μέσα στην Αγία Σοφία: *«Ας πάμε όμως τώρα και στο εσωτερικό της Πόλης για να δούμε περί ποίων φρόντιζαν και μεριμνούσαν οι κάτοικοί της, ώστε να την σώσουν από τα χέρια του Ναβουχοδονόσορος. Ο βασιλιάς είχε προλάβει στο μεταξύ να στείλει μήνυμα στη Ρώμη, ζητώντας βοήθεια και συμμαχία εξαιτίας της συμφωνίας και της Ενώσεως που επιτεύχθηκε στη Φλωρεντία, με αντάλλαγμα τη μνημόνευση του Πάπα στη Μεγάλη Εκκλησία.»*.⁷⁵ Αν και ο ιστορικός υποστηρίζει πως κανένας δεν συμφωνούσε με την Ένωση, ούτε και ο ίδιος ο βασιλιάς: *«Κανείς από αυτούς δεν πίστεψε στην Ένωση, ακόμη και ο βασιλιάς, ακόμη και αυτός, υποκρινόταν πως συναινούσε.»*.⁷⁶ Ωστόσο, αν και ζήτησε τη βοήθεια της Δύσης, άρχισε να συγκεντρώνει προμήθειες στην Κωνσταντινούπολη για την πιθανή πολιορκία. Επίσης ανέμεναν την άφιξη ενός ακόμα επανδρωμένου πλοίου το οποίο θα τους βοηθούσε: *«Ο βασιλεύς τότε απέστειλε μερικούς από τους άρχοντές του στα νησιά και τις άλλες επαρχίες των Χριστιανών για να αγοράσουν σιτάρι, κάθε είδους όσπρια και οποιαδήποτε τροφή, περιμένοντας την άφιξη του τύραννου κατά την άνοιξη. Στάλθηκαν μάλιστα τέσσερα τεράστια πλοία για να συγκεντρώσουν όλα τα αναγκαία από τη νήσο Χίο, σιτάρι δηλαδή, κρασί, λάδι, ξερόσυκα, μπιζέλια, κριθάρι και κάθε άλλο είδος οσπρίων. Επιπλέον περίμεναν και την άφιξη ενός άλλου φορτηγού πλοίου*

⁷⁴ Ο.π. σελ. 469

⁷⁵ Ο.π. σελ. 481

⁷⁶ Ο.π. σελ. 483

από την Πελοπόννησο, ώστε να γίνουν πέντε, επανδρωμένα με δυνατούς και γενναίους επιβάτες, εννοώ πολυάριθμους και με όχι ευκαταφρόνητο οπλισμό, και κατόπιν να πλεύσουν στην Κωνσταντινούπολη.»⁷⁷

Αργότερα, σύμφωνα με τον Δούκα, όταν είχε αρχίσει πια η πολιορκία ο αυτοκράτορας βλέποντας τα γκρεμισμένα τείχη θεώρησε πως η πτώση τους είναι κακός οιωνός, τόσο για την πόλη όσο και για τον ίδιο, επίσης απελπίστηκε όταν είδε το στρατό και το ναυτικό των Τούρκων σε σχέση με τα γκρεμισμένα τείχη: *«Τότε, όταν ο βασιλιάς είδε τα τείχη γκρεμισμένα, πίστεψε ότι η πτώση τους ήταν κακός οιωνός για την πόλη και τον ίδιο. Γιατί δεν είχε συμβεί ποτέ από την εποχή του αγιότατου Κωνσταντίνου σε τόσους πολέμους, με τους Σκύθες, τους Πέρσες και τους Άραβες, να φύγει από τη θέση της ούτε μια πέτρα βάρους μιας λίτρας. Βλέποντας όμως τώρα τόσο πολυάριθμο στρατό, τόσο βαρεία εξοπλισμένο στόλο και εκείνα τα ισοπεδωμένα τείχη, έπεσε σε απόγνωση και απελπισία»⁷⁸.*

Λίγο πριν ξεκινήσει η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ έστειλε μήνυμα στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο για να του παραδώσει την πόλη χωρίς μάχη. Ο αυτοκράτορας θα μπορούσε να εγκαταλείψει την πόλη, μαζί με τους άρχοντες και τα υπάρχοντά τους και ο πληθυσμός της πόλης θα παρέμενε σώος και αβλαβείς, ενώ στην αντίθετη περίπτωση αν διάλεγαν να αντισταθούν θα υπήρχε ο θάνατος και η αιχμαλωσία. Ο Κωνσταντίνος του απάντησε πως αν ήθελε να ζήσει ειρηνικά μαζί με τους Βυζαντινούς, όπως και οι πρόγονοί του, τότε θα ήταν ευλογημένος από το Θεό. Διαφορετικά δεν μπορεί να του παραδώσει την πόλη καθώς κανείς δεν έχει αυτό το δικαίωμα: *«Αφού λοιπόν ετοίμασε τα πάντα, όπως θεωρούσε καλύτερα, έστειλε μήνυμα στην πόλη που έλεγε στον βασιλιά: «Μάθε πως οι πολεμικές προετοιμασίες έχουν τελειώσει. Πλησιάζει πλέον η στιγμή να ολοκληρώσουμε αυτό που έχουμε σχεδιάσει από καιρό, όσο για την έκβαση του εγχειρήματός μας, την εμπιστευόμαστε στο Θεό. Τι έχεις να πεις; Θέλεις να εγκαταλείψεις την πόλη και να φύγεις, για όπου σου αρέσει, μαζί με τους άρχοντες και τα υπάρχοντά τους, αφήνοντας τον πληθυσμό πίσω σώο και αβλαβή τόσο από εμένα όσο και από εσένα; Ή μήπως διαλέγεις να αντισταθείς και μαζί με τη ζωή σου να χάσεις και τα υπάρχοντά σου, εσύ και οι δικοί σου, ενώ ο λαός σου θα αιχμαλωτισθεί από τους Τούρκους και να διασκορπιστεί στα πέρατα της γης;» Τότε ο βασιλιάς του απάντησε, με ομόφωνη γνώμη της συγκλήτου: «Αν θέλεις και εσύ να*

⁷⁷ Ο.π. σελ. 491

⁷⁸ Ο.π. σελ. 523-525

ζήσεις μαζί μας ειρηνικά, όπως έζησαν και οι γονείς σου στο παρελθόν, ας έχεις την ευλογία του Θεού. Γιατί εκείνοι θεωρούσαν πατέρες τους τους γονείς μου και έτσι τους τιμούσαν, ενώ ένιωθαν αυτήν εδώ την πόλη για πατρίδα τους. Σε κάθε επικίνδυνη περίπτωση, όλοι τους έτρεχαν μέσα της για να σωθούν κανένας αντίπαλός της δεν έζησε πολλά χρόνια. Κράτησε όλα τα κάστρα που άρπαζες τόσο άδικα από εμάς, κράτησε τη γη, απόλαυσε όλους τους φόρους που σου καταβάλλουμε ετησίως, κατά τη δύναμή μας, και φύγε ειρηνικά. Έχεις σκεφτεί μήπως αντί να κερδίσεις βρεθείς τελικώς να χάνεις; Δεν έχω το δικαίωμα ούτε εγώ ούτε κανείς άλλος από τους κατοίκους της να σου παραδώσουμε την πόλη γιατί όλοι με μια ψυχή, διαλέγουμε όχι να λυπηθούμε τη ζωή μας αλλά να πεθάνουμε με απόφαση ομόθυμη προασπίζοντάς την.»⁷⁹

Φυσικά, ο Δούκας δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο τέλος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Μάλιστα η θέληση του αυτοκράτορα για αντίσταση επιβάλλει στον ιστορικό να παρεμβάλλει τη συγκινητική στιγμή του θανάτου του: «Ο αυτοκράτορας τότε έμεινε ακίνητος, απελπισμένος, με το σπαθί του και την ασπίδα στο χέρι. Σαν κατάλαβε τι γινόταν, είπε λόγια σπαρακτικά: «Δεν υπάρχει κανείς Χριστιανός να μου πάρει το κεφάλι;» Είχε εγκαταλειφθεί, μόνος, ολομόναχος. Ακριβώς τότε ένας Τούρκος τον χτύπησε κατά πρόσωπο εκείνος απάντησε με άλλο χτύπημα. Ένας άλλος όμως, από πίσω, του κατάφερε θανάσιμο πλήγμα και τον σώριασε στο έδαφος. Δεν ήξεραν ότι ήταν ο βασιλεύς, αλλά σκότωσαν σαν να ήταν ένας οποιοσδήποτε στρατιώτης και τον άφησαν νεκρό καταγής.»⁸⁰

Αργότερα, όταν ο Μωάμεθ μπήκε στην Κωνσταντινούπολη αναζήτησε τον αυτοκράτορα. Ρώτησε αν ήξεραν αν είχε δραπετεύσει με τα πλοία αλλά κανείς δε γνώριζε. Ωστόσο δύο στρατιώτες παρουσιάστηκαν μπροστά στο σουλτάνο και ο ένας είπε πως εκείνος τον σκότωσε ενώ ο άλλος είπε πως τον είχε χτυπήσει πρώτος. Τότε τους διέταξε να του φέρουν το κεφάλι του αυτοκράτορα. Αφού το έκοψαν του το έφεραν και εκείνος φρόντισε να επιβεβαιώσει πως επρόκειτο για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Έπειτα την έγδαρε, την γέμισε με άχυρα και έστειλε να την επιδεικνύουν παντού ως σύμβολο θριάμβου: «Ο Μεχεμέτ όταν άκουσε το όνομα του βασιλιά, ρώτησε αν ο αυτοκράτορας είχε δραπετεύσει με τα πλοία. Ο δούκας απάντησε πως δεν γνώριζε. Ο ίδιος βρισκόταν στη Βασιλική Πύλη, τότε που οι Τούρκοι παίζοντας από την Πύλη του Χαρσού συνάντησαν το βασιλιά. Δύο νέοι τότε

⁷⁹ Ο.π. σελ. 529-531

⁸⁰ Ο.π. σελ. 543

αποσπάστηκαν από το πλήθος του στρατού και ο ένας είπε στον τύραννο: «Αφέντη, εγώ τον σκότωσα. Βιαζόμουν να μπω και να αρπάξω μαζί με τους συντρόφους μου και τον άφησα κάτω νεκρό». Αμέσως ο άλλος συμπλήρωσε: «Εγώ τον χτύπησα πρώτος». Ο τύραννος έστειλε αμέσως και τους δύο, με την εντολή να φέρουν εμπρός του το κεφάλι του. Εκείνοι έτρεξαν γρήγορα, έκοψαν το κεφάλι του και το έφεραν στον ηγεμόνα. Τότε ο τύραννος είπε προς τον μεγάλο δούκα: «Πες μου την αλήθεια είναι αυτή η κεφαλή του βασιλιά;». Αυτός την περιεργάστηκε και είπε: «Ναι, δική του είναι». Κοίταξαν και άλλοι την κεφαλή και την αναγνώρισαν. Στη συνέχεια την κάρφωσαν στον κίονα του Αυγουσταίου, όπου παρέμεινε μέχρι το βράδυ. Μετά, την έγδαρε, την γέμισε με άχυρα και την έστειλε παντού, επιδεικνύοντας το σύμβολο του θριάμβου του στον αρχηγό των Περσών και των Αράβων και στους υπόλοιπους Τούρκους.».⁸¹

Αν και ο Δούκας δεν δέχεται τον τίτλο του αυτοκράτορα για τον Κωνσταντίνο ωστόσο του αναγνωρίζει τη γενναιότητα που επέδειξε μπροστά στις καταστάσεις που αντιμετώπισε. Παρουσιάζει τον θάνατό του κατά την Άλωση με συγκινητικό τρόπο, όταν ενώ οι Τούρκοι μπαίνουν στην Κωνσταντινούπολη εκείνος αναζητά έναν Χριστιανό να τον σκοτώσει καθώς δεν είναι δυνατόν η πόλη να καταλαμβάνεται και ο αυτοκράτορας να είναι ακόμη ζωντανός. Η περιγραφή του ιστορικού δίνει την αίσθηση ενός μοναχικού ανθρώπου που ως το τέλος προσπαθούσε να σώσει την πόλη του.

Ο Δούκας για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: Για τον ιστορικό Δούκα η Άλωση της Κωνσταντινούπολης και ο θάνατος του αυτοκράτορα σημαίνουν όχι μόνο την πτώση ενός κοσμοειδώλου αλλά και την καταστροφή της ισορροπίας της Χριστιανικής Κοινοπολιτείας. Άλλωστε η Άλωση της Κωνσταντινούπολης θα προκαλέσει στον Δούκα μια έντονη προσωπική κρίση ταυτότητας η οποία εκδηλώνεται σε όλο το υπόλοιπο έργο του με μια βαθιά αποθάρρυνση σχετικά με το μέλλον του Γένους. Επιπλέον, ο Δούκας κατανοεί την Άλωση ως ένα συμβάν το οποίο αλλάζει τόσο τον πολιτικό όσο και τον πολιτιστικό χώρο μέσα στον οποίο έβλεπαν οι Έλληνες των εαυτό τους.

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας οι Τούρκοι προσπαθούσαν αν ανέβουν στα τείχη με σκάλες ενώ κοντά τους βρισκόταν και ο Μωάμεθ όποιος τους προέτρεπε είτε παρακινώντας τους ευγενικά είτε απειλώνοντας τους. Από την άλλη πλευρά οι

⁸¹ Ο.π. σελ. 565-567

υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης αμύνονταν σθεναρά και με γενναιότητα. Στο σημείο αυτό πολεμούσαν και ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος με τον Τζουστινιάνι: *«Οι Τούρκοι όμως συνεχώς προσπαθούσαν να ανέβουν στ τείχη, κρατώντας αναρίθμητες σκάλες προκατασκευασμένες. Και ο τύραννος στα μετόπισθεν της παράταξης κραδαίνοντας ράβδο σιδηρά έσπρωχνε προς τα τείχη τους τοξότες του, πότε κολακεύοντας τους με γλυκόλογα, και πότε απειλώντας τους. Οι υπερασπιστές της πόλης τους απέκρουαν με γενναιότητα, με όλη τους τη δύναμη. Εμπρός τους πολεμούσε με ανδρεία ο Ιωάννης με τους συντρόφους του, έχοντας δίπλα του τον βασιλιά ένοπλο μαζί με όλα του τα στρατεύματα.»*⁸²

Ο Δούκας περιγράφει γλαφυρά την είσοδο των Τούρκων στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, όπου αν και οι λιθοβολιστές από ψηλά τους απωθούσαν, εκείνοι βρήκαν ένα ανοιχτό παραπόρτι, το οποίο ονομαζόταν Κερκόπορτα και βρισκόταν στη γωνία του ανακτόρου των Βλαχερνών, κοντά στο σημείο που ενωνόταν με το διπλό τείχος του Θεοδοσίου, και εισήλθαν στα τείχη σκοτώνοντας όσους συναντούσαν. Οι Βυζαντινοί ωστόσο δεν είχαν αντιληφθεί την είσοδο των Τούρκων στα τείχη καθώς το σημείο αυτό ήταν απομακρυσμένο. Ξαφνικά βέλη άρχισαν να τους χτυπάνε και αντιλήφθηκαν την παρουσία των Τούρκων. Αμέσως έτρεξαν να ξεφύγουν αλλά δεν ήταν εύκολο καθώς μεγάλο πλήθος προσπαθούσε να περάσει από μια μόνο πύλη. Οι Τούρκοι τους επιτέθηκαν σκοτώνοντάς τους: *«Οι Τούρκοι τότε πλησίασαν λίγο λίγο τα τείχη και καλυπτόμενοι πίσω από τις ασπίδες τους έστησαν τις σκάλες. Δεν κατάφεραν τίποτε όμως. Τους απωθούσαν οι λιθοβολιστές από ψηλά. Και ενώ αντιστέκονταν κάτω από τόσο δύσκολες συνθήκες, όλοι οι Ρωμαίοι, με τον βασιλιά, συνέχισαν να αντιπολεμούν τους εχθρούς. Όλη τους η προσπάθεια και ο μόνος τους στόχος ήταν να μην αφήσουν τους Τούρκους να εισέλθουν στα γκρεμισμένα τείχη. Έσφαλαν όμως γιατί το θέλημα του Θεού τους οδήγησε μέσα στην πόλη από άλλο μονοπάτι. Όταν οι Τούρκοι είδαν ανοιχτό το παραπόρτι, για το οποίο μιλήσαμε, πήδησαν μέσα περίπου πενήντα άντρες από τους πιο φημισμένους δούλους του τυράννου, ανέβηκαν πάνω στα τείχη, ξεφυσώντας μανιασμένοι, σκοτώνοντας όσους συναντούσαν και χτυπώντας τους ακροβολιστές. Το θέαμα εκείνο ήταν ανατριχιαστικό. Από τους Ρωμαίους και τους Λατίνους που απωθούσαν όσους έστηναν τις σκάλες, άλλοι σφαγιαστήκαν και άλλοι έκλειναν τα μάτια και πηδούσαν κάτω από τα τείχη, συντρίβοντας τα κορμιά τους,*

⁸² Ο.π. σελ. 537-539

δίνοντας φρικτό τέλος στη ζωή τους. Οι Τούρκοι έστησαν τις σκάλες τους ανενόχλητοι πλέον, και σκαρφάλωσαν σαν αετοί πετούμενοι.

Οι Ρωμαίοι ωστόσο που ήταν μαζί με τον βασιλιά, δεν γνώριζαν τι είχε συμβεί, μια και η είσοδος των Τούρκων έγινε από σημείο απομακρυσμένο, και αφού μάλιστα κύριος στόχος τους ήταν οι κατά μέτωπο εχθροί. Γιατί αντιμάχονταν άνδρες άλκιμους, ένας Ρωμαίος εναντίον είκοσι Τούρκων, ενώ δεν γνώριζαν να πολεμούν τόσο καλά όσο ένας, οποιοσδήποτε, Τούρκος. Εκείνοι λοιπόν ήταν η μόνη επιδίωξη τους και φροντίδα. Τότε, ξαφνικά, βλέπουν βέλη να πέφτουν από ψηλά και να τους σκοτώνουν. Γυρνούν κατά κει και τι αντικρίζουν; Τούρκοι! Μόλις τους είδαν, τρέχουν να ξεφύγουν στο εσωτερικό. Δεν μπορούσαν όμως να εισέλθουν από την πύλη που ονομαζόταν του Χαρσού, επειδή πιέζονταν από το μεγάλο πλήθος. Έτσι οι πιο δυνατοί έσπρωχναν για να μουν στην πόλη, ποδοπατώντας τους ασθενέστερους. Όταν η παράταξη του τυράννου είδε τη φυγή των Ρωμαίων, με μια κραυγή όλοι όρμησαν μέσα, καταπατώντας τους αξιολύπητους υπερασπιστές και σφάζοντας τους. Σαν έφθασαν όμως στην πύλη δεν μπόρεσαν και αυτοί να διέλθουν, μια και είχε φράξει από τα σώματα των νεκρών και των ετοιμοθάνατων. Έτσι οι περισσότεροι έμπαιναν μέσα από τα γκρεμισμένα τείχη και έσφαζαν αμέσως όσους συναντούσαν.».⁸³

Στη συνέχεια όταν μπήκαν στην Κωνσταντινούπολη σκότωσαν περίπου δύο χιλιάδες στρατιώτες καθώς πίστευαν πως υπήρχαν και άλλοι και τους σκότωναν προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν τη δύναμη του εχθρού τους. Αν ήξεραν πως ήταν τόσο λίγοι δεν θα τους σκότωναν αλλά τους κρατούσαν για να τους πουλήσουν σαν σκλάβους: «Κατά την εισβολή τους, οι Τούρκοι έχασαν μόνον τρεις άνδρες. Ήταν η πρώτη ώρα της ημέρας και ο ήλιος δεν είχε ανατείλει. Μόλις μπήκαν, διασκορπίστηκαν από την πύλη του Χαρσού ως το παλάτι, σκοτώνοντας όποιον έβρισκαν εμπρός τους, ή όποιον προσπαθούσε να ξεφύγει. Έτσι έσφαζαν ως δύο χιλιάδες πολεμιστές. Οι Τούρκοι, βλέπετε, φοβούνται, επειδή υπολόγιζαν πάντοτε πως μέσα στην πόλη θα κρύβονταν τουλάχιστον πενήντα χιλιάδες στρατιώτες. Για τούτο και έσφαζαν τους δύο χιλιάδες. Αν όμως γνώριζαν ότι ολόκληρος ο ένοπλος στρατός δεν ξεπερνούσε τους οκτώ χιλιάδες στρατιώτες, δεν θα σκότωναν κανέναν. Το έθνος αυτό είναι τόσο φιλοχρήματο που και ο φονιάς του πατέρα τους να πέσει στα χέρια τους, θα τον απελευθερώσουν έναντι χρυσού. Πόσο μάλιστα ισχύει κάτι τέτοιο για κάποιον που δεν

⁸³ Ο.π. σελ. 541-543

τους αδίκησε αλλά αντιθέτως αδικήθηκε από αυτούς; Μετά τη μάχη συνάντησα και εγώ πολλούς που μου ανιστόρησαν ότι: «Σκοτώναμε όσους βρίσκαμε μπροστά μας επειδή φοβόμαστε μήπως άλλοι κρύβονταν πίσω. Αν ξέραμε ότι υπήρχε τόση ολιγανθρωπία στην Πόλη, θα τους ξεπουλάγαμε όλους σαν τα πρόβατα.»⁸⁴ Ο Δούκας αναφέρεται επίσης και στη σύλληψη εκκλησιών και εικόνων, όταν μερικοί Τούρκοι εισέβαλαν στη μονή του Μεγάλου Προδρόμου και στη μονή της Χώρας, εκεί έκοψαν μια εικόνα προκειμένου να τη μοιραστούν ενώ παράλληλα πήραν και άλλα τίμια σκεύη: «Παράλληλα, οι αζάπηδες της αυλής του τυράννου, που ονομάζονται και γενίτζαρ, έτρεξαν άλλοι στο παλάτι και άλλοι προς τη μονή του Μεγάλου Προδρόμου, που ονομαζόταν Πέτρα, και στη Μονή της Χώρας, όπου βρισκόταν η εικόνα της Πάναγνου Θεομήτορος. Εκεί τότε, ω γλώσσα, ω χείλη μου, πως μπορείτε να μιλήσετε για αυτά που υπέφερε η εικόνα εξαιτίας των αμαρτιών σας; Επειδή οι αποστάτες βιάζονταν να φύγουν για να λεηλατήσουν και αλλού, ένας από τους ασεβείς άδραξε με τα μισρά του χέρια το κακούργο τσεκούρι και έσχισε την εικόνα στα τέσσερα. Μετά, ο καθένας πήρε το μερίδιο του από τη διακόσμηση που βρισκόταν πάνω της, αφού έριξαν κλήρο. Στη συνέχεια άρπαζαν τα τίμια σκεύη της μονής και εξαφανίστηκαν.»⁸⁵

Ο Δούκας δεν παραλείπει να αναφερθεί και στους αιχμαλώτους τους οποίους συνέλαβαν οι Τούρκοι, γράφει για εκείνους που βρισκόταν μέσα στην Αγία Σοφία, τους οποίους έπιαναν και βρίσκονταν μαζί αιχμάλωτοι ευγενείς και απλοί άνθρωποι: «Τότε οι Τούρκοι κουρσεύοντας, σφάζοντας, αιχμαλωτίζοντας, έφθασαν μπροστά στο ναό πριν το πέρας της πρώτης ώρας. Βρήκαν όμως τις πόρτες κλειστές και χωρίς καθυστέρηση πήραν τσεκούρια και τις έσπασαν. Ύστερα προχώρησαν με τα σπαθιά τους μέσα και μόλις είδαν το αμέτρητο πλήθος, όρμησαν ακράτητοι και άρχισε ο καθένας να αρπάζει τον δικό του αιχμάλωτο. Δεν αντέδρασε κανείς, όλοι παρέδωσαν τον εαυτό τους σαν πρόβατα. Ποιος μπορεί να διηγηθεί αυτήν τη συμφορά; Ποιος μπορεί να εξιστορήσει τα κλάματα και τις φωνές των βρεφών και τις κραυγές και τα δάκρυα και τους οδυρμούς των μητέρων και των πατέρων; Ο ευτελέστερος Τούρκος έψαχνε για την τρυφερότερη παρθένα. Την ωραιότερη καλόγρια που ως τότε την κατείχε μόνον ένας, άλλος δυνάστης την άρπαξε και την έδενε. Και καθώς την έσερνε και την τράβαγε, λύνονταν τα μαλλιά της, γυμνώνονταν τα στήθη και οι μαστοί της, τα χέρια της απλώνονταν. Και έδεναν τη δούλα με την αρχόντισσα, τον δεσπότη με το σκλάβο, τον

⁸⁴ Ο.π. σελ. 543-545

⁸⁵ Ο.π. σελ. 545

αρχιμανδρίτη με τον πορτιέρη, τους τρυφερούς νέους με τις παρθένες, παρθένες που δεν τις είχε δει ο ήλιος, παρθένες που και αυτός ο πατέρας τους μόλις που τις έβλεπε, να σέρονται όλοι μαζί και ραβδίζονται, αν προσπαθούσαν να αντισταθούν. Και ο κουρσάρος τους οδηγούσε σε ένα σημείο και τους έδενε με ασφάλεια και ξαναγυρνούσε για να αρπάξει δεύτερο και τρίτο κορίτσι. Οι άρπαγες, οι εκδικητές του Θεού, έδειχναν μεγάλη βιασύνη. Και τους έβλεπες όλους σε μιαν ώρα αιχμαλώτους δεμένους, τους άνδρες με σύρματα και τις γυναίκες με τα ίδια τους τα πέπλα. Και έβλεπες αρμαθιές ατελείωτες να βγαίνουν έξω από την εκκλησία και το άδυτο του ναού, σαν αγέλες και σαν κοπάδια προβάτων. Και έκλαιγαν και οδύρονταν και δεν υπήρχε έλεος για αυτούς.».⁸⁶

Ο συγγραφέας γράφει ακόμη και για τη λεηλασία και τη σύληση της Αγίας Σοφίας, πως οι Τούρκοι έσπασαν τις εικόνες, πήραν κοσμήματα και άλλα πολύτιμα σκεύη και μέταλλα, όπως χρυσάφι και ασήμι, και εγκατέλειψαν την εκκλησιά ερειπωμένη: «Τι να πω για την Εκκλησία την ίδια; Τι να πω και πως λαλήσω; Κόλλησε η γλώσσα στο λαρύγγι μου, το στόμα μου έφραξε, δεν μπορώ να αναπνεύσω. Αμέσως έσπασαν τις άγιες εικόνες, άρπαζαν τα κοσμήματα, τις αλυσίδες, τα μανουάλια, τα καλύμματα της αγίας Τράπεζας, τα πολυκάντηλα, κατέστρεψαν άλλα, έκλεψαν ότι απόμεινε – τα παλιόσκυλα. Όσο για τα τίμια και άγια σκεύη του ιερού σκευοφυλακίου, τα κατασκευασμένα από χρυσάφι και ασήμι και άλλα πολύτιμα μέταλλα, τα μάζεψαν όλα σε μια στιγμή, εγκαταλείποντας τον ναό έρημο και γυμνό. Δεν άφησαν τίποτε πίσω τους.».⁸⁷

Ο Δούκας θρηνεί, όταν ο Μωάμεθ μπαίνει μέσα στην Αγία Σοφία και προσεύχεται καθώς το θεωρεί ιεροσυλία να προσεύχεται ένας μουσουλμάνος πάνω από τα λείψανα των αγίων πάνω στην Αγία Τράπεζα: «Αλίμονο, τι συμφορά, αλίμονο τι φρικαλέο κακό! Αλίμονο, τι πάθαμε! Ω, τι, είδαν τα μάτια μας; Τούρκος μέσα στο άγιο θυσιαστήριο, εκείνο που χτίστηκε πάνω στα λείψανα αγίων και μαρτύρων, ένας άπιστος Τούρκος! Ήλιε, φρικίασε. Και που είναι ο αμνός του Θεού, που ο Θεός και Λόγος του Πατρός, ο θύομενος και εσθιόμενος και ουδέποτε δαπανώμενος; Πράγματι θεωρηθήκαμε κίβδηλοι. Η λατρεία μας θεωρήθηκε ένα τίποτε από τα έθνη. Και εξαιτίας των αμαρτιών μας ο ναός που ανοικοδομήθηκε στο όνομα της Σοφίας του θείου Λόγου,

⁸⁶ Ο.π. σελ. 551

⁸⁷ Ο.π. σελ. 553

ο ναός που ονομαζόταν Μεγάλη Εκκλησία και Νέα Σιών, σήμερα έγινε βωμός βαρβάρων και ονομάστηκε οίκος του Μωάμεθ. Δίκαιη η κρίση Σου, Κύριε!».⁸⁸

Ο ιστορικός δεν παραλείπει να αναφερθεί και στην τύχη και στο τέλος του Λουκά Νοταρά. Ο Νοταράς επέζησε από τις μάχες που έγιναν κατά την Άλωση ωστόσο μερικές ημέρες μετά ο Μωάμεθ σε ένα συμπόσιο ζήτησε να εμφανιστεί ο μικρός γιος του Νοταρά, όταν εκείνος αρνήθηκε να επιτρέψει στο γιο του να πάει ο Μωάμεθ ζήτησε να παρουσιαστεί μπροστά του ο Νοταράς με τα παιδιά του. Έπειτα διέταξε τον δήμιο του να σκοτώσει και τον Νοταρά και τα παιδιά του. Ο Νοταράς ζήτησε μάλιστα να εκτελέσουν πρώτα τα παιδιά του και μετά τον ίδιο: «Αφού ο τύραννος περιόδευσε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης, κατέληξε στα διαμερίσματα του παλατιού, όπου έστησε φαγοπότη για να διασκεδάσει. Βούλιαξε λοιπόν στο κρασί και μέθυσε, και στη συνέχεια φώναξε τον αρχιευνούχο του και τον πρόσταξε: «Πήγαινε στο σπίτι του μεγάλου δούκα και πες του: «είναι διαταγή του ηγεμόνα να στείλεις τον γνιό σου τον μικρότερο στο συμπόσιο»». Το αγόρι ήταν πανέμορφο, μόλις δεκατεσσάρων χρονών. Σαν άκουσε την προσταγή αυτή ο πατέρας του παιδιού, κέρωσε σαν νεκρός, το πρόσωπό του παραμορφώθηκε και είπε στον αρχιευνούχο: «Δεν αρμόζει στην αγωγή μου να παραδίδω εγώ με τα ίδια μου τα χέρια το παιδί μου για να μianθεί από κάποιον. Καλύτερα επομένως να στείλει τον δήμιο για να μου πάρει το κεφάλι». Ο αρχιευνούχος τον συμβούλεψε να παραδώσει το αγόρι, για να μην αρπάξει φωτιά από το θυμό του ο τύραννος. Εκείνος αντιθέτως δεν πείστηκε και του είπε: «Αν θέλεις να το πάρεις εσύ και να φύγεις, πάρ' το και φύγε. Εγώ όμως να σου το δώσω με την ίδια μου τη θέληση, είναι κάτι που δεν θα γίνει ποτέ». Τότε ο αρχιευνούχος επέστρεψε στον ηγεμόνα και του μετέφερε όσα του είπε ο μεγάλος δούκας, ιδιαίτερα μάλιστα πως δεν θέλησε να παραδώσει το αγόρι. Ο τύραννος θύμωσε και είπε στον αρχιευνούχο: «Πάρε τον δήμιο μαζί σου και πήγαινε να μου φέρεις εδώ το παιδί. Ο δήμιος να φέρει μπροστά μου τον δούκα και όλα του τα παιδιά».

Μόλις επέστρεψαν και ο δούκας πληροφορήθηκε την εντολή, φίλησε τα παιδιά και τη γυναίκα του και ξεκίνησε μαζί με τον δήμιο. Τον ακολούθησαν ο γνιός και ο γαμπρός του ο Καντακουζηνός. Ο αρχιευνούχος πήρε το παιδί κοντά του. Παρουσιάστηκε στον ηγεμόνα και του έδειξε το αγόρι. Όταν ο τύραννος έμαθε ότι οι άλλοι στεκόταν στην πύλη του ανακτόρου, έδωσε διαταγή στον δήμιο να τους κόψει τα κεφάλια με το σπαθί.

⁸⁸ Ο.π. σελ. 563-565

Ο δήμιος τους πήγε λίγο πιο πέρα από το παλάτι και τους ανακοίνωσε τη διαταγή. Ο γυιός ακούγοντας την εντολή του σφαγιασμού τους, άρχισε να κλαίει. Ο πατέρας του, ωστόσο, ορθώθηκε με γενναιότητα, έδωσε θάρρος στους νέους, στηρίζοντας τους το φρόνημα με τα παρακάτω λόγια: «Παιδιά μου, είδατε πως κατά την χθεσινή ημέρα και μόνον, όλα τα δικά μας σκόρπισαν στον άνεμο, ο ατελείωτος πλούτος μας και η επιβλητική δόξα που απολαμβάναμε σε αυτήν τη μεγαλούπολη και, μέσω αυτής, σε όλη τη χριστιανική οικουμένη. Σήμερα όμως, τούτη τη στιγμή, τίποτε άλλο δεν μας έχει απομείνει παρά η ζωή μας. Και αυτή όμως δεν είναι αιώνια. Κάποτε, σύντομα, όλοι πεθαίνουμε. Πώς θα πεθάνουμε όμως; Στερημένοι από τα αγαθά που χάσαμε από τη δόξα, την τιμή, την αρχοντιά μας, περίγελος όλων, καταφρονεμένοι, κουρελιάρηδες, μέχρι που να μας πάρει ο θάνατος από τον κόσμο τούτο ατιμασμένους. Πού πήγε ο βασιλιάς μας; Δεν τον έσφαζαν χθες; Πού πήγε ο συμπέθερος μου και πατέρας σου, ο μέγας δομέστικος; Πού ο Παλαιολόγος και πρωτοστάτορας με τους δυο του γιους; Δεν σφαγιάστηκαν χθες στον πόλεμο; Μακάρι να είχαμε και εμείς πεθάνει μαζί τους; Αλλά και αυτή η ώρα είναι καλή, ας μη λιγοψυχήσουμε. Ποιος άλλωστε ξέρει, αν τα όπλα του διαβόλου, σαν καθυστερούσαμε και άλλο εδώ, δεν μας πλήγωναν με τα δηλητηριασμένα τους βέλη; Να, ο δρόμος είναι ανοιχτός. Στο όνομα του Εσταυρωμένου, Εκείνου που πέθανε και αναστήθηκε για τις αμαρτίες μας, ας πεθάνουμε για να απολαύσουμε μαζί Του τις ευλογίες Του». Τούτα ήταν τα λόγια του για να ενθαρρύνει τους νέους, που αμέσως εγκαρδιωμένοι προετοιμάστηκαν να πεθάνουν. Είπε μετά στον δήμιο: «Κάνε αυτό που σε διέταζαν, αρχίζοντας από τους νέους». Ο δήμιος υπάκουσε και έκοψε τα κεφάλια των νέων, ενώ ο δούκας στεκόταν ακίνητος ψελλίζοντας: «Ευχαριστώ σοι, Κύριε» και «Δίκαιος ει, Κύριε». Αμέσως μετά, είπε στον δήμιο: «Αδελφέ, δώσε μου λίγη ώρα για να μπω στην εκκλησία να προσευχηθώ». Υπήρχε στο σημείο εκείνο μια μικρή εκκλησία. Ο άλλος του έδωσε την άδεια και αυτός εισήλθε στον ναό και προσευχήθηκε. Κατόπιν βγήκε έξω από την πόρτα της εκκλησίας, όπου είδε εμπρός του τα σώματα των παιδιών του να σπαρταρούν ακόμα. Δοξολόγησε και πάλι τον Θεό, γονάτισε και του έκοψαν το κεφάλι. Στη συνέχεια, ο δήμιος πήρε τις κεφαλές τους και επέστρεψε στην αίθουσα του συμποσίου, παρουσιάζοντάς τες στο αιμοβόρο κτήνος. Είχε αφήσει πίσω τα γυμνά και άταφα σώματά τους.».⁸⁹

⁸⁹ Ο.π. σελ. 571-575

Ο Δούκας θρηνεί για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: «Και έβλεπες ολόκληρη την Πόλη στις σκηνές του στρατοπέδου, μια πόλη έρημη, ξαπλωμένη νεκρή, ξεγυμνωμένη, βουβή, παραμορφωμένη, άσχημη.

Ω Πόλη, Πόλη, κεφαλή των πόλεων όλων ω Πόλη, Πόλη κέντρο των τεσσάρων σημείων του ορίζοντα ω Πόλη, Πόλη, καύχημα των Χριστιανών και αφανισμός των βαρβάρων ω Πόλη, Πόλη, καινούργια Παράδεισος που βλάστησες στη Δύση, γεμάτη φυτά πολύμορφα, καρπών πνευματικών.

Ω ναέ, επίγειο ουρανέ, ουράνιο θυσιαστήριο, ω θεία και ιερά τεμένη, κάλλος των εκκλησιών, ω ιερά βιβλία και λόγια του Θεού, ω νόμοι παλιοί και νέοι, ω πλάκες γραμμένες με του Θεού το δάχτυλο, ω ευαγγέλια πουμίλαγαν με του Θεού το στόμα, ω θεολογίες ενσαρκωμένων αγγέλων, ω διδασκαλίες πνευματοφόρων ανθρώπων, ω μύθοι παιδαγωγικοί ημίθεων ηρώων, ω πολιτεία, ω λαέ, ω στρατέ ακαταμέτρητε στο παρελθόν και τώρα αφανισμένε σαν πλοίο βυθισμένο σε ταξίδι, ω μέγαλα και ποικιλότεχνα παλάτια και τείχη ιερά, όλα σας καλώ σήμερα και σας θρηνώ όλα σαν να είστε ζωντανά, έχοντας τον Ιερεμία κορυφαίο αυτής της αξιολύπητης τραγωδίας.».⁹⁰
Ο ιστορικός εκφράζει, επίσης, το θρήνο του χρησιμοποιώντας χωρία από την Παλαιά Διαθήκη καθώς πιστεύει πως οι θρήνοι και οι κοπετοί του Ιερεμία που γράφτηκαν για την άλωση της παλαιάς Ιερουσαλήμ ταιριάζουν και την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Επιπλέον, ο συγγραφέας, ικετεύει το Θεό να τους λυπηθεί ωστόσο αναγνωρίζει όμως τη δίκαιη κρίση Του και πιστεύει πως καλά τους τιμώρησε αφού είχαν αμαρτήσσει: «Φρίξε ήλιε και εσύ αναστέναξε γη, με την απόλυτη εγκατάλειψη του γένους μας από τον δικαιοκρίτη Θεό, έργο απότοκο των αμαρτιών μας. Δεν είμαστε άξιοι να υψώσουμε τα μάτια μας στον ουρανό παρά μόνο να γνέφουμε προς το χώμα και να κοιτάμε κατά πρόσωπο τη γη και να ανακράζουμε: «Δίκαιος είσαι, Κύριε» και «δίκαια η κρίση Σου» αμαρτήσαμε, ανομήσαμε, αδικήσαμε όσο κανένας άλλος λαός και όσα έριζες πάνω μας, όλα τα έπραξες ορθά με την κρίση Σου την αλάθευτη και τη δίκαιη. Αλλά, Κύριε, λυπήσου μας, Κύριε, σε ικετεύουμε.».⁹¹

Ο Δούκας περιγράφει πως τρεις ημέρες μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, ο Μωάμεθ άφησε τα πλοία να αποπλεύσουν για την επαρχία και ήταν τόσο

⁹⁰ Ο.π. σελ. 575-577

⁹¹ Ο.π. σελ. 585

φορτωμένα που υπήρχε ο κίνδυνος να βυθιστούν. Επιπλέον, οι σκηνές στα στρατόπεδα ήταν γεμάτες με αιχμαλώτους. Οι στρατιώτες μάλιστα χρησιμοποιούσαν ιερατικά σκεύη για να τρώνε κάτι που ο συγγραφέας το θεωρεί ιεροσυλία. Πολλά σημαντικά βιβλία πουλήθηκαν ανά δεκάδες έναντι ενός χρυσού νομίσματος: *«Τρεις ημέρες μετά την Άλωση, ο Μεχεμέτ επέτρεψε στα πλοία να αποπλεύσουν το καθένα για την επαρχία και την πόλη του, γεμάτα φορτίο σε βαθμό που κινδύνευαν να βυθιστούν. Και τι περιείχε εκείνο το φορτίο; Πολυτελή ιματισμό, αργυρά σκεύη, σκεύη χρυσά, χάλκινα, κασσιτέρινα, και αμέτρητα βιβλία. Περιείχε ακόμη πολυάριθμους αιχμαλώτους ιερείς και λαϊκούς, καλόγριες και μοναχούς. Οι σκηνές του στρατοπέδου ήσαν επίσης πλημμυρισμένες από αιχμαλώτους και τα πολυποίκιλα είδη που απαριθμήσαμε πιο πάνω. Τι ήταν αυτό που βλέπαμε; Ένας βάρβαρος να φορά αρχιερατικό σάκο, ένας άλλος να έχει ζωστεί χρυσό πετραχήλι και να βγαίνει περίπατο κρατώντας σκύλους που ήσαν ντυμένοι όχι με φτηνά πανιά αλλά με υφάσματα διακοσμημένα με χρυσοῦφαντους αμινούς. Άλλοι βάρβαροι μεθοκοπούσαν σε φαγοπότια και τρώγανε κάθε είδους φρούτα από δίσκους ιερούς, πίνοντας δυνατό κρασί από τα ιερά ποτήρια. Όσο για τα βιβλία, φόρτωσαν έναν τεράστιο αριθμό από αυτά σε άμαξες και τα σκόρπισαν παντού σε Ανατολή και Δύση. Με ένα χρυσό νόμισμα αγόραζες δέκα βιβλία, έργα του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, θεολογικές πραγματείες, ότι βιβλίο και αν ήθελες. Ευαγγέλια επικοσμημένα με απροσμέτρητα στολίδια, τα είχαν γδύσει από το χρυσάφι και το ασήμι τους, μοσχοπουλώντας μερικά και πετώντας τα υπόλοιπα στο χώμα. Είχαν πετάξει όλες τις εικόνες στη φωτιά και πάνω στις αναμμένες φλόγες έψηναν κρέατα και έτρωγαν.»*⁹²

Τέλος, ο ιστορικός γράφει για την μετατροπή της Αγίας Σόφιας σε τζαμί από το Μωάμεθ έπειτα από αυτό ο σουλτάνος επέστρεψε στην Αδριανούπολη: *«Ακολουθώς, μετέτρεψε τη Μεγάλη Εκκλησία σε βωμό του θεού του και θρόνο του προφήτη του, αφήνοντας τις υπόλοιπες εκκλησίες έρημες. Κατόπιν επέστρεψε θριαμβευτής στην Αδριανούπολη, σέρνοντας μαζί του απειράριθμους αιχμαλώτους και ανυπολόγιστα λάφυρα.»*⁹³

Ο Δούκας για τους Τούρκους: Ο Δούκας βλέπει τους Τούρκους ως μια νομαδική φυλή, που δεν επιδιώκουν απλώς να κατακτήσουν την Κωνσταντινούπολη αλλά να απορροφήσουν και να αφομοιώσουν τους Έλληνες. Αυτός ο φόβος διατρέχει την ιστορία του και αποτελεί ένα από τα μεταμφιεσμένα κλειδιά της πολιτιστικής του

⁹² Ο.π. σελ. 587

⁹³ Ο.π. σελ. 589

ανθρωπολογίας. Οι Τούρκοι για τον Δούκα έχουν μια αναλλοίωτη φύση είναι φιλάρπαγοι και φιλάδικοι, είναι ληστές και ασελγείς. Για τον Μωάμεθ πιστεύει πως θέλει και επιθυμεί να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη γιατί μόνο έτσι θα αναγνωριστεί όχι απλώς ως στρατηγός και ηγέτης, αλλά θα κατανοήσει τον εαυτό του και θα αποκτήσει την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του.

Ήδη από τις πρώτες αναφορές που κάνει ο Δούκας στον Μωάμεθ φαίνεται ξεκάθαρα πως ο συγγραφέας τον αντιπαθεί. Ο Δούκας, δεν παρουσιάζει απλώς την είδηση πως έστειλαν οι Βυζαντινοί μια πρεσβεία στον Μωάμεθ προκειμένου να τον συλλυπηθούν για τον πατέρα του και να τον συγχαρούν για την άνοδο του στο θρόνο αλλά εκφράζει την προσωπική του γνώμη γι' αυτόν: *«Όταν οι δύστυχοι και δύσμοιροι Ρωμαίοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης μαζί με τον δεσπότη Κωνσταντίνο πληροφορήθηκαν και αυτοί τη διαδοχή στην εξουσία, έστειλαν αμέσως πρέσβεις για να συλλυπηθούν και να συγχαρούν τον νέο αρχηγό για την ανάρρηση του. Ποιοί, ποιόν; Τα πρόβατα τον λύκο, τα πουλάκια το φίδι, οι ετοιμοθάνατοι τον ίδιο τους το Χάρο. Εκείνος μάλιστα ο πριν από τον Αντίχριστο Αντίχριστος, ο καταστροφέας του ποιμνίου του Ιησού Χριστού, ο εχθρός του Σταυρού και όλων όσων πιστεύουν σε Εκείνον που μαρτύρησε επάνω Του, φόρεσε προσωπίο φιλίας, σαν μαθητής του μεταμορφωμένου σε φίδι Σατανά, και υποδέχθηκε την πρεσβεία και υπέγραψε μαζί τους νέες συμφωνίες και ορκίστηκε στο Θεό του ψευδοπροφήτη τους, που ήταν συνώνυμος του, και στα μισρά βιβλία και στους αγγέλους και στους αρχαγγέλους τους, να αφιερωθεί και να παραμείνει εφ' όρου ζωής σε αγάπη και ομόνοια με την Πόλη και τον δεσπότη Κωνσταντίνο και με όλα τα περίχωρα και την εξουσία του.»*⁹⁴ Πιο κάτω ο ιστορικός συμπληρώνει: *«Ο Μεχεμέτ επομένως τακτοποίησε τα πάντα, όπως τον συνέφερε βεβαίως, και προχώρησε μάλιστα σε πλαστή ειρήνη με όλους τους χριστιανούς, ο τρισκατάρατος.»*⁹⁵

Όταν ο Μωάμεθ ξεκίνησε να κάνει σχέδια προκειμένου να χτίσει το φρούριο Ρούμελι Χισάρ στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος έστειλε πρέσβεις στην Αδριανούπολη προκειμένου να πουν στον Μωάμεθ να μην χτίσει το φρούριο γιατί τότε θα αποκοβόταν η Κωνσταντινούπολη από τη Δύση και επιπλέον η πόλη θα λιμοκτονούσε καθώς θα σταματούσε η εισροή τελωνιακών δασμών. Ο Μωάμεθ ωστόσο απάντησε πως δεν είχαν δικαίωμα να του

⁹⁴ Ο.π. σελ. 449

⁹⁵ Ο.π. σελ. 451

απαγορεύσουν να το χτίσει. Άλλωστε ήθελε και ο πατέρας του να το κάνει αλλά δεν πρόλαβε. Επίσης είπε να δώσουν στον αυτοκράτορα το μήνυμα πως εκείνος είναι διαφορετικός από τους προηγούμενους ηγεμόνες των Τούρκων και ότι δεν έκαναν εκείνοι θα το φέρει εις πέρας ο ίδιος: «Αρχίζοντας η άνοιξη, ο Μεχεμέτ έστειλε αμέσως παντού διαταγές να συγκεντρωθούν πάραυτα οι τεχνίτες και οι εργάτες. Παράλληλα, ο βασιλεύς έστειλε πρέσβεις στην Αδριανούπολη όχι για να ζητήσουν οτιδήποτε από αυτά που ήθελε ούτε για να διπλασιαστεί η εισφορά, αλλά απλώς για να του πουν: *«Έχουν περάσει σήμερα πάνω από εκατό χρόνια αφότου ο παππούς σου Μουράτ, ο γιός του Ορχάν, κατέλαβε την Αδριανούπολη. Από τότε είχαμε συνάψει συνθήκες ώστε όλοι οι απόγονοι του, μέχρι και εσένα, κανείς ποτέ δεν σκέφτηκε να χτίσει ούτε πύργο ούτε καλύβα μέσα στην αυλή της Πόλης. Ακόμη κι αν προέκυπτε κάποια αφορμή για πόλεμο, γρήγορα με συμβιβαστικές συμφωνίες επέστρεφαν στην ειρηνική συνύπαρξη. Όταν μάλιστα ο παππούς σου ο Μεχεμέτ θέλησε να χτίσει ένα φρούριο στην ανατολική όχθη του πορθμού, υπέβαλε το μακροσκελές αίτημά του στον βασιλέα Μανουήλ παρακαλώντας τον σαν παιδί τον πατέρα του. Εκείνος έδωσε τη συναίνεσή του με το αιτιολογικό ότι έχτιζε το φρούριο στην Ανατολή και η Ανατολή ολόκληρη εκατοικείτο από Τούρκους για πολλά χρόνια. Τώρα που όλα πάνε καλά με σένα, βλέπουμε χωρίς αμφιβολία ότι σκοπεύεις να αποκλείσεις τον Εύξεινο Πόντο από τους Φράγκους και να λιμοκτονήσεις την πόλη, εμποδίζοντας την εισροή τελωνειακών δασμών. Σε παρακαλούμε λοιπόν, άλλαξε τα σχέδια σου και θα παραμείνουμε ειλικρινείς φίλοι σου, όπως ήμαστε και με τον πατέρα σου, εκείνον τον έντιμο άρχοντα. Αν επιπλέον θέλεις να καταβάλουμε φόρο, θα σου τον δώσουμε». Τότε ο Μεχεμέτ αποκρίθηκε: «Εγώ δεν κερδίζω τίποτε από την Πόλη άλλωστε δεν της απέμεινε τίποτε άλλο έξω από την τάφρο που την περιβάλλει. Αν ωστόσο ήθελα να χτίσω κάποιο φρούριο στο Ιερό Στόμιο, δεν θα είχε η Πόλη κανένα δικαίωμα να μου το απαγορεύσει. Τα πάντα βρίσκονται υπό την εξουσία μου, τόσο τα φρούρια της ανατολικής όχθης, όπου άλλωστε κατοικούν Τούρκοι, αλλά και της δυτικής ακτής, που είναι και έρημα, εφόσον οι Ρωμαίοι δεν έχουν την άδεια να κατοικήσουν σ' αυτά. Ή μήπως αγνοείται σε πόσο δύσκολη κατάσταση και φοβερή συγκυρία βρέθηκε ο πατέρας μου, όταν ο βασιλιάς συμμάχησε με τους Ούγγρους, που επέδραμαν από την ξηρά, και οδήγησε τις τριήρεις των Φράγκων από τη θάλασσα στον Ελλήσποντο, περισφίγγοντας έτσι τα στενά της Καλλίπολης, κυκλώνοντας τον πατέρα μου από παντού; Εκείνος όμως ανέβηκε κάπου κοντά στην τοποθεσία του Ιερού Στομίου, στο φρούριο που είχε χτίσει ο πατέρας του, και από το σημείο αυτό πέρασε απέναντι με την ευλογία του Θεού και με μικρές*

βάρκες ενόσω οι τριήρεις του βασιλιά καιροφυλακτούσαν εκεί για να εμποδίσουν τη διάβαση. Εγώ ήμουν μικρό παιδί και ζούσα στην Αδριανούπολη, περιμένοντας τον ερχομό τον Ούγγρων, οι οποίοι λεηλατούσαν τις περιοχές της Βάρνας, γεγονός που χαροποιούσε τον βασιλιά, δυσαρεστούσε τους Μουσουλμάνους και προκαλούσε αγγαλλίαση στους γκιαούρηδες. Ακριβώς τότε ο πατέρας μου, αφού πέρασε με πολλούς κινδύνους, ορκίστηκε να χτίσει απέναντι από το ανατολικό φρούριο ένα άλλο φρούριο, στη δυτική ακτή. Εκείνος δυστυχώς δεν πρόλαβε να το κάνει εγώ όμως θα ολοκληρώσω το σχέδιο του, με τη βοήθεια του Θεού. Γιατί θέλετε να με σταματήσετε; Ή μήπως δεν έχω το δικαίωμα να κάνω ότι θέλω στο κράτος μου; Φύγετε τώρα και πείτε στο βασιλιά: «Ο τωρινός ηγεμόνας δεν είναι όμοιος με τους προηγούμενους όσα δεν μπόρεσαν αυτοί να πράξουν, αυτός μπορεί να τα φέρει εις πέρας με ευκολία και επιπλέον εκείνα που αυτοί δεν θέλησαν να πράξουν, αυτός και θέλει και θα πράξει». Τον επόμενο που θα έρθει για να συζητήσει το ίδιο ζήτημα, θα τον γδάρω ζωντανό». Μόλις οι αγγελιοφόροι του βασιλιά άκουσαν την αλαζονική και οργίλη απάντηση του τυράννου, επέστρεψαν στην πόλη και ανήγγειλαν στον βασιλιά τα πάντα.».⁹⁶

Σιγά-σιγά ο Μωάμεθ άρχισε να ετοιμάζεται προκειμένου να προχωρήσει στην πολιορκία της Κωνσταντινούπολης. Σχεδίαζε χάρτες με την περιφέρεια της πόλης και μιλούσε ειδικούς για το που θα τοποθετούνταν το κανόνι και οι πολιορκητικές μηχανές στη συνέχεια έδινε εντολές προκειμένου να γίνουν πράξη τα όσα σχεδίαζε: «Όλες εκείνες τις νύχτες λοιπόν, δεν έπαυε να ξαγρυπνάει σχεδιάζοντας την επίθεση εναντίον της Πόλης, παίρνοντας στα χεριά του χαρτί και μελάνη, σχεδιάζοντας την περιφέρεια της, δείχνοντας στους ειδικευμένους τεχνίτες τις επάλξεις, για το που θα έπρεπε να τοποθετήσουν το κανόνι, τις πολιορκητικές μηχανές, τα προχώματα, την είσοδο της τάφρου και σε ποιο σημείο του τείχους θα έπρεπε να στήσουν τις σκάλες. Με λίγα λόγια, σκηνοθετούσε τη νύχτα κάθε πολεμική επιχείρηση και το πρωί διέτασσε να εκτελεστούν τα πάντα, επιβλέποντας την εκτέλεσή τους με σχολαστικότητα και πανουργία.».⁹⁷

Ο Δούκας αναφέρεται και στο πιο πρωτότυπο κατόρθωμα του Μωάμεθ που ήταν το πέρασμα των πλοίων από τη στεριά, προκειμένου να βρεθούν τα πλοία στο Χρυσούν Κέρας, αφού η είσοδος του λιμανιού ήταν κλεισμένη με την αλυσίδα. Ο Μωάμεθ όταν κατάλαβε πως δεν μπορούσε να καταλάβει το λιμάνι διέταξε να

⁹⁶ Ο.π. σελ. 459-463

⁹⁷ Ο.π. σελ. 481

ισοπεδώσουν τους λοφίσκους οι οποίοι βρίσκονταν πίσω από τον Γαλατά. Όταν το πέρασμα αυτό εξομαλύνθηκε πέρασε τα πλοία: «Καθώς είδε ο τύραννος τα οκτώ μεγάλα πλοία, μαζί με τα υπόλοιπα, περισσότερα από είκοσι των αριθμό, τις βασιλικές και τις βενετικές τριήρεις, όπως και τα πολλά άλλα μικρότερα καράβια, αντιλήφθηκε ότι ήταν αδύνατον να καταλάβει το λιμάνι. Για τούτο λοιπόν και σοφίστηκε τέχνασμα τολμηρό και απόκοτο. Διέταξε να ισοπεδώσουν τους λοφίσκους που βρίσκονταν πίσω από τον Γαλατά, στην ανατολική μεριά, κάτω από τον Διπλό Κίονα, ως την αντίπερα πλευρά του Γαλατά και τον μυχό που βρισκόταν προς το ακρογιάλι του Κεράτιου Κόλπου απέναντι από το Κοσμίδιο. Αφού κατά συνέπεια εξομαλύνθηκε το πέρασμα, όσο ήταν δυνατόν, τοποθέτησε τις διήρεις πάνω σε τροχοφόρες εξέδρες, άνοιξε τα πανιά τους και διέταξε να τις σύρουν από τον πορθμό του Ιερού Στομίου και να τις μεταφέρουν στον ίδιο τον Κεράτιο, όπερ και εγένετο. Τα σκάφη εκείνα σέρνονταν, έχοντας καθένα τους έναν πιλότο στην πρόρα του και έναν καπετάνιο στο τιμόνι ένας άλλος κρατούσε το κατάρτι και άνοιγε το πανί κάποιος άλλος χτυπούσε το τύμπανο και ένας άλλος φυσούσε τη σάλπιγγα παίζοντας τραγούδι θαλασσινό. Έτσι, πλέοντας με ούριο τις βουνοπλαγιές και τα ρυάκια, διέσχιζαν τη στεριά, ώσπου κατόρθωσαν αν τις οδηγήσουν στο υγρό βασίλειο, συνολικά ογδόντα τριήρεις, ενώ οι υπόλοιπες αφέθηκαν πίσω.»⁹⁸

Λίγο πριν την τελική επίθεση ο συγγραφέας γράφει σχετικά για την παράταξη της μάχης και δίνει με αριθμούς το πολεμικό δυναμικό των Τούρκων: «Έδυσε ο ήλιος και πάλι ακούστηκε παντού η κραυγή του πολέμου. Ο τύραννος παρευρισκόταν εκεί καβαλάρης, από το βράδυ της Δευτέρας. Η παράταξη της μάχης ήταν πραγματικά τρομακτική. Ο ίδιος μάλιστα πολεμούσε ακριβώς απέναντι από τα πεσμένα τείχη μαζί με τους πιστούς του νέους και πανίσχυρους δούλους, που μάχονταν σαν λιοντάρια, παραπάνω από δέκα χιλιάδες τον αριθμό. Πίσω από αυτούς και στο πλάι ήσαν παραταγμένοι άλλοι μάχιμοι καβαλάρηδες, πάνω από δέκα χιλιάδες, ενώ στα μετόπισθεν μέχρι το λιμάνι της Χρυσής Πύλης βρίσκονταν άλλοι εκατό χιλιάδες άντρες, ίσως και περισσότεροι. Τέλος, από το σημείο που στέκονταν ο ηγεμόνας μέχρι τις άκρες του παλατιού υπήρχαν παραταγμένοι άλλοι πενήντα χιλιάδες, ενώ μετρημό δεν είχαν οι στρατιώτες που βρίσκονταν στα πλοία και τη γέφυρα.»⁹⁹

⁹⁸ Ο.π. σελ. 513-515

⁹⁹ Ο.π. σελ. 535-537

Αφού ο Δούκας έχει αφηγηθεί όσα συνέβησαν από την είσοδο των Τούρκων από τα τείχη και έπειτα, όπως λεηλασίες, συλήσεις εκκλησιών και άνθρωποι που πιάστηκαν αιχμάλωτοι, γράφει και για την είσοδο του Μωάμεθ στην Κωνσταντινούπολη. Ο σουλτάνος αφού βεβαιώθηκε πως δεν υπήρχε φόβος εισήλθε στην πόλη και κατευθύνθηκε αμέσως στην Αγία Σοφία. Βλέποντας κάποιον στρατιώτη να καταστρέφει το πάτωμα τον σταμάτησε και δήλωσε πως οι στρατιώτες έπρεπε να αρκεστούν στα λάφυρα και στους αιχμαλώτους καθώς τα κτήρια της πόλης ανήκαν σε εκείνον. Έπειτα έδωσε εντολή σε κάποιον από τους ιερείς του να πει μια προσευχή και ο ίδιος ανέβηκε στην Αγία Τράπεζα και προσευχήθηκε: *«Όλα αυτά πραγματοποιηθήκαν από την πρώτη ώρα της ημέρας ως την όγδοη. Τότε ο τύραννος ξεπερνώντας κάθε υποψία και φόβο, εισήλθε στην πόλη μαζί με τους βεζήρηδες και τους άλλους σατράπες του, έχοντας εμπρός και πίσω του τους μαινόμενους δούλους του, όλους τοξότες ανώτερους του Απόλλωνα, νέους Ηρακλήδες, έτοιμους ο καθένας να αντιμετωπίσει δέκα αντιπάλους. Κατηφόρισε λοιπόν προς τη Μεγάλη Εκκλησία και, αφού κατέβηκε από το άλογο του, προχώρησε μέσα στον ναό και έμεινε εκστατικός από τη θέα. Τότε είδε κάποιον Τούρκο να σπάζει ένα μάρμαρο και τον ρώτησε γιατί κατέστρεφε το πάτωμα. Εκείνος αποκρίθηκε: «Για την πίστη μας». Ο τύραννος αμέσως τίναξε τα χέρια του και χτύπησε τον Τούρκο με το ξίφος λέγοντας: «Αρκετούς θησαυρούς και αιχμαλώτους πήρατε. Τα κτίρια της πόλης μου ανήκουν». Είχε μετανοήσει ο τύραννος για τη συμφωνία που έκανε, βλέποντας τα συγκεντρωμένα λάφυρα και τους αμέτρητους αιχμαλώτους. Έσυραν λοιπόν έξω τον Τούρκο, τραβώντας τον από τα πόδια και πετώντας τον μισοπεθαμένο. Τότε εκείνος έδωσε εντολή σε έναν από τους άπιστους ιερείς του. Αμέσως αυτός ανέβηκε στον άμβωνα και διαλόγησε παντού τη μιανή προσευχή τους. Τέλος, ο γιός της ανομίας, ο πρόδρομος του Αντίχριστου, ανέβηκε στην αγία τράπεζα και έκανε την προσευχή του.»*¹⁰⁰

Από όλα αυτά τα σημεία του έργου του Δούκα γίνεται κατανοητό από την αρχή πως ο συγγραφέας δεν συμπαθεί καθόλου τους Τούρκους και ιδιαίτερα τον σουλτάνο τους τον Μωάμεθ. Τα επίθετα που χρησιμοποιεί για εκείνον είναι ενδεικτικά της γνώμης που έχει ο Δούκας για τον Μωάμεθ, τον ονομάζει τρισκατάρατο, άγριο θηρίο, αιμοβόρο κτήνος, επιπλέον, χρησιμοποιεί τον όρο τύραννος και όχι σουλτάνος ή βασιλιάς, επίσης πιστεύει πως δεν τον πείραζε να σκοτώνει: *«Όπως αυτός που λιώνει*

¹⁰⁰ Ο.π. σελ. 563

έναν ψύλλο αισθάνεται κάποιαν ηδονή, έτσι και τούτος, που άξιζε να βρεθεί κάποιος να τον δολοφονήσει, δροσιζόταν σκοτώνοντας με τα ίδια του τα χέρια.».¹⁰¹

Ο Δούκας για τους Βυζαντινούς και τους Λυτικούς: Οι Ρωμαίοι της Κωνσταντινούπολης, ο χυδαίος όχλος όπως επανειλημμένα τους αποκαλεί ο Δούκας, παρουσιάζονται σαν σε διαρκή άμυνα, χωρίς σθένος αντίστασης, φθάνουν μάλιστα ακόμα και σε συνεννοήσεις παράδοσης και συνθηκολόγησης.

Όταν ο Μωάμεθ αρνήθηκε στους πρέσβεις του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου να μη χτίσει το φρούριο στη δυτική πλευρά του Βοσπόρου και απάντησε πως η Κωνσταντινούπολη δεν έχει το δικαίωμα να του απαγορεύσει, αλλά και πως έχει σκοπό να καταφέρει όλα εκείνα που δεν είχαν καταφέρει οι πρόγονοι του, οι Βυζαντινοί όταν τα έμαθαν τρομοκρατήθηκαν και πίστεψαν πως αυτός είναι που θα κυριεύσει και θα καταστρέψει την Κωνσταντινούπολη και θα αιχμαλωτίσει τους κατοίκους της. Όταν τα σκέφτονταν αυτά έκλαιγαν και μοιρολογούσαν για τη ζωή τους: *«Τότε όλοι οι κάτοικοι της Πόλης εμβρόντητοι και τρομοκρατημένοι, έλεγαν μεταξύ τους τα παρακάτω: «Αυτός είναι εκείνος που θα κυριεύσει την Πόλη, που θα καταστρέψει, θα αιχμαλωτίσει τους κατοίκους της, θα καταπατήσει τα άγια, θα ερειπώσει τους τίμιους ναούς, και θα σκορπίσει στα τρίστρατα και τις πλατείες τα λείψανα των θεοφόρων ανδρών και μαρτύρων που βρίσκονται μέσα τους. Αλίμονο, τι να κάνουμε; Πού να πάμε;» Αυτά και άλλα παρόμοια έλεγαν οι δύστυχοι κλαίγοντας και μοιρολογώντας για τη ζωή τους.»*.¹⁰²

Ο Δούκας αναφέρεται στο πολεμικό δυναμικό των Βυζαντινών και στην παράταξή τους πριν από την τελική επίθεση: *«Οι υπερασπιστές της πόλης στο μεταξύ είχαν και εκείνοι μοιραστεί. Αφ' ενός ο βασιλεύς, μαζί με τον Ιωάννη Ιουστινιάνη, βρισκόταν στα τείχη που είχαν πέσει, έξω από τον περίβολο του φρουρίου, έχοντας μαζί του περίπου τρεις χιλιάδες Λατίνους και Ρωμαίους. Αφ' ετέρου. Ο μέγας δούκας υπεράσπιζε τη Βασιλική Πύλη επικεφαλής πεντακοσίων στρατιωτών, ενώ στα τείχη προς τη θάλασσα και στους προμαχώνες από την Ξύλινη Πόρτα ως την Ωραία Πύλη είχαν αναπτυχθεί πάνω από πεντακόσιοι τοξότες και τζαγροφόροι. Τέλος, σε όλην την περιφέρεια από την Ωραία μέχρι και τη Χρυσή Πύλη είχε τοποθετηθεί σε κάθε*

¹⁰¹ Ο.π. σελ. 477

¹⁰² Ο.π. σελ. 463

προμαχώνα ένας τοξότης, ή τζαγροφόρος ή πετροβολιστής, που πέρασαν εκείνη τη νύχτα ξάγρυπνοι, χωρίς να κλείσουν στιγμή μάτι.».¹⁰³

Ο Δούκας αν και δεν αναφέρεται ιδιαίτερα στους Βυζαντινούς ωστόσο δίνει μια εικόνα από τις πρώτες αντιδράσεις τους όταν οι Τούρκοι είχαν μπει πια στην Κωνσταντινούπολη. Όταν άρχισαν να πληροφορούνται την είσοδο των Τούρκων δεν τον πίστευαν και καταριόταν αυτόν που τους το έλεγε σαν μεταφορέα κακών ειδήσεων. Αργότερα όμως όταν κατάλαβαν την αλήθεια άρχισαν πολλοί να συρρέουν προς την Αγία Σοφία: *«Τότε ορδή μεγάλη απίστων πήρε τον δρόμο που έφερνε στη Μεγάλη Εκκλησία. Τι θέαμα ήταν αυτό που έβλεπες και από τις δύο πλευρές; Πρωί ακόμα, η ημέρα χάραζε, όταν μερικοί Ρωμαίοι μετά την εισβολή των Τούρκων και τη φυγή των κατοίκων κατόρθωσαν να φθάσουν στα σπίτια τους για να προστατεύσουν τη γυναίκα και τα παιδιά τους. Καθώς περνούσαν λοιπόν από την περιοχή του Ταύρου και κατευθύνονταν προς τον Κίονα του Σταυρού, καταματωμένοι όπως ήταν, έρχονταν γυναίκες και τους ρωτούσαν: «Τι έγινε;». Μόλις αυτές ωστόσο άκουγαν τη φρικαλέα κραυγή, «μέσα στην πόλη οι εχθροί σφάζουνε τους Ρωμαίους», στην αρχή δεν τους πίστευαν αλλά μάλλον τους έβριζαν και τους καταριούνταν σαν μηνυτές κακών ειδήσεων. Μετά από εκείνον όμως ερχόταν κάποιος άλλος, και μετά από αυτόν ένας άλλος, όλοι αιμόφυρτοι, που ήξεραν κιόλας πως το ποτήρι της οργής του Θεού άγγιξε τα χείλη τους. Τότε όλες οι γυναίκες, όλοι οι άνδρες, οι μοναχοί και οι καλόγριες έτρεχαν προς τη Μεγάλη Εκκλησία κρατώντας τα μικρά παιδιά τους από τα χέρια, άνδρες και γυναίκες ανεξαιρέτως, που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους σε οποιονδήποτε εισβολέα. Τι θέαμα ήταν εκείνος ο δρόμος, γεμάτος ανθρώπους, μια κοσμοπλημμύρα!*».¹⁰⁴

Από την άλλη πλευρά, γνωρίζουμε πως ο Δούκας ήταν υπέρ της ένωσης των δύο εκκλησιών αυτό πολύ πιθανόν να οφείλονταν στην πνευματική συγγένεια που είχε με τον διανοητικό κόσμο της Δύσης. Επιπλέον ο Δούκας ήθελε την ένωση για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Θέλει τη βοήθεια της Δύσης για τη σωτηρία της Ανατολής. Αν και φιλενωτικός ο Δούκας, είναι αντικειμενικός, δεν είναι όργανο της Δυτικής Εκκλησίας.

Ο Δούκας στο έργο του δεν παραλείπει να αναφερθεί στην άφιξη του Τζουστινιάνι στην Κωνσταντινούπολη, έχοντας μαζί του δύο πλοία και εξοπλισμό. Ο

¹⁰³ Ο.π. σελ. 537

¹⁰⁴ Ο.π. σελ. 547

Δούκας χαρακτηρίζει τον Τζουστινιάνι ως έναν άνδρα ο οποίος ήταν έμπειρος σε μάχες και ικανός. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος πρόσφερε ανταμοιβές στους στρατιώτες του Τζουστινιάνι και στον ίδιο έδωσε τίτλους και του έκανε δωρεές. Επίσης, σύμφωνα με τον Δούκα, ο Παλαιολόγος υποσχέθηκε να του παραχωρήσει το νησί της Λήμνου, αν κατάφερνε να αποκρούσει τους Τούρκους και να γυρίσουν πίσω άπρακτοι. Έπειτα από αυτά οι Λατίνοι μάχονται γενναία κάτω από την ηγεσία του Τζουστινιάνι: *«Ταυτόχρονα, κατέφθασε από τη Γένοβα ένας άνδρας που ονομαζόταν Ιωάννης Λόγγος, της οικογένειας Ιουστινιάνι, με δύο τεράστια πλοία, έχοντας βαρύ και αποτελεσματικό εξοπλισμό, συνοδευόμενος από ένοπλους νέους από τη Γένοβα, γεμάτους πολεμικό μένος. Ο Ιωάννης αυτός ήταν άνδρας ικανότατος και πολύ έμπειρος σε μάχες κατά παράταξη συνασπισμένων στρατών. Ο βασιλεύς τον υποδέχθηκε με εγκαρδιότητα, καταμέτρησε αμοιβή στους στρατιώτες του, απονέμοντας και στον ίδιο μεγάλες δωρεές, τιμώντας τον επιπλέον με τον τίτλο του πρωτοστάτορα. Ο Ιουστινιάνης ανέλαβε την άμυνα των τειχών που βρίσκονταν κοντά στο παλάτι. Έβλεπαν πως ο τύραννος εγκαθιστούσε εκεί τις πετροβόλες μηχανές του, όπως επίσης και τις υπόλοιπες πολιορκητικές μηχανές για να επιτεθεί στα τείχη. Επιπλέον, ο βασιλεύς του παραχώρησε με χρυσόβουλο γράμμα τη νήσο Λήμνο, αν βεβαίως αποκρουόταν ο Μεχεμέτ και επέστρεφε άπρακτος, έχοντας χάσει κάθε ελπίδα να καταλάβει την Πόλη. Έκτοτε οι Λατίνοι, υπό την ηγεσία του Ιωάννη, μάχονταν με γενναιότητα, βγαίνοντας έξω από τα τείχη της πόλης και καταλαμβάνοντας θέσεις στα εξωτερικά τείχη και στην τάφρο.»*¹⁰⁵

Αργότερα στη διάρκεια της τελικής επίθεσης των Τούρκων ο Τζουστινιάνι τραυματίζεται και ο Δούκας μιλάει γι' αυτό το γεγονός καθώς δείχνει να πιστεύει πως η αποχώρηση του Τζουστινιάνι από το πεδίο της μάχης προκείμενου να περιθάλψει το τραύμα του ήταν αυτή που έδωσε στους Τούρκους την ευκαιρία να κερδίσουν τη μάχη: *«Τη στιγμή ωστόσο που έμελλε τα ανδραγαθήματα της Τύχης να αρπάξουν τη νίκη από τα χέρια των Τούρκων, πήρε ο Θεός από το μέσον της παράταξης των Ρωμαίων τον στρατηγό τους, τον γίγαντα, τον πανίσχυρο, τον υπεράνθρωπο πολεμιστή. Πληγώθηκε από μολυβένια σφαίρα στο χέρι πίσω από τον βραχίονα, ενώ ήταν ακόμα σκοτάδι. Η σφαίρα τρύπησε τη σιδερένια χλαμύδα που ήταν σφυρηλατημένη σαν τα όπλα του Αχιλλέα και δεν μπορούσε καθόλου να ανακουφιστεί από τον πόνο. Τότε είπε στον βασιλιά: «Συνέχισε να αντιστέκεσαι απότομος εγώ θα πεταχτώ μέχρι το πλοίο για*

¹⁰⁵ Ο.π. σελ. 505

να με περιθάλψουν και θα γυρίσω πίσω γρήγορα». Μόλις ο βασιλιάς είδε τον Ιωάννη να αποχωρεί, δείλιασε, το ίδιο και η συνοδεία του. Συνέχισε όμως να αντιστέκεται, όσο του επέτρεπε η αντοχή του».¹⁰⁶

Τέλος, ο ιστορικός παραθέτει τι συνέβη όταν ο Τζουστινιάνι έμαθε από κάποιους δικούς του στρατιώτες πως οι Τούρκοι είχαν μπει στην Κωνσταντινούπολη και ο αυτοκράτορας ήταν νεκρός: «Μόλις ο Ιωάννης Ιουστινιάνης, τον οποίο είδαμε προηγουμένως να φεύγει προς τα πλοία για να θεραπευτεί η πληγή του πλησίασε στο λιμάνι, αμέσως μερικοί δικοί του καταδιωγμένοι έφθασαν τρέχοντας και του είπαν ότι οι Τούρκοι μπήκαν στην πόλη και πως ο βασιλιάς σκοτώθηκε. Ακούγοντας αυτό το πικρό και οδυνηρό νέο, πρόσταξε τους κήρυκές του να καλέσουν πίσω όλους τους υπασπιστές και συμπλωρίτες του.».¹⁰⁷

Αυτές είναι οι αναφορές τις οποίες κάνει ο Δούκας σε σχέση με τους δυτικούς. Αναφέρεται αρκετά συχνά στον Τζουστινιάνι τον οποίο θεωρεί σπουδαίο στρατηγό και πιστεύει πως αν η τύχη δεν τα έφερνε να τραυματιστεί σε κρίσιμη για τη μάχη στιγμή οι Τούρκοι δεν θα είχαν εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη.

Η περιγραφή της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τον Δούκα αποτέλεσε από πολύ νωρίς το βασικό κείμενο αναφοράς σχετικά με το γεγονός, αφού, παρά το συναισθηματικό του πάθος, εκφράζει μια ισορροπημένη καταγραφή των γεγονότων κατά την κατάληψη της πόλης και των αντιδράσεων των κατοίκων της.

¹⁰⁶ Ο.π. σελ. 539-541

¹⁰⁷ Ο.π. σελ. 559

«Βυζαντίου Άλωσις - Λαόνικου Χαλκοκονδύλη»

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ήταν γόνος επιφανούς αθηναϊκής οικογένειας που εκπαιδεύτηκε στην αυλή των Παλαιολόγων του Μυστρά. Στην ιστορία του, που πραγματεύεται την περίοδο 1298-1463, περιγράφει λεπτομερώς την παρακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και την κατάκτησή της από τους Οθωμανούς.

Παρά τη διάδοση και τη φήμη του έργου, η ζωή του συγγραφέα παραμένει άγνωστη. Δυστυχώς δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για το που και πότε έζησε, πιθανολογείται πως γεννήθηκε 1423 και πως το όνομά του ήταν Νικόλαος και αργότερα εκείνος το άλλαξε σε Λαόνικος επηρεασμένος από τα αρχαιοελληνικά πρότυπα. Από τα λίγα στοιχεία που διαθέτουμε ξέρουμε πως ήταν γιος του Γεώργιου Χαλκοκονδύλη και ότι το 1447 ήταν ακόμη αρκετά νέος και μαθήτευε κοντά στον Γεώργιο Γεμιστό-Πλήθωνα στο Μυστρά, όπου και τον συνάντησε ο Ιταλός αρχαιοδίφης και περιηγητής Ciriaco de Pizzoli δηλαδή επρόκειτο για τον Κυριάκο Αγκωνίτη. Επίσης πιθανολογείται πως πέθανε το 1490 προτού ολοκληρώσει το έργο του. Ο ίδιος αποφεύγει τις αναφορές στον εαυτό του ωστόσο ορισμένα σημεία από το έργο παρέχουν βάσιμες ενδείξεις για ορισμένες πτυχές της ζωής του.

Το έργο που έγραψε είναι εκτενές και ονομάζεται «Αποδείξεις Ιστοριών» και εξετάζει τα γεγονότα των χρόνων 1298-1463. Το έργο είναι χωρισμένο σε δέκα βιβλία από τα οποία το όγδοο περιγράφει την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και τα γεγονότα στην Πελοπόννησο. Τα στοιχεία που παραθέτει τα έχει συλλέξει καθώς είτε τα έχει δει είτε από πληροφορίες που είχε στη διάθεσή του. Το έργο του Χαλκοκονδύλη αντιγράφηκε επανειλημμένα και μεταφράστηκε σε διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες. Επίσης χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα για τη συγγραφή πρώιμων έργων τουρκικής ιστορίας από Έλληνες και Ευρωπαίους συγγραφείς.

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους αποτελεί αναμφισβήτητα ένα ορόσημο τόσο στην ελληνική όσο και στην ευρωπαϊκή ιστορία. Ανάμεσα στους συγγραφείς του 15^{ου} αιώνα οι οποίοι ασχολήθηκαν με την Άλωση σημαντική θέση κατέχει ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ο οποίος είναι ο τελευταίος χρονικά ιστοριογράφος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το έργο του Χαλκοκονδύλη κατέχει σημαντική θέση στη βυζαντινή και ευρωπαϊκή ιστοριογραφία, καθώς περιέχει πολύτιμες πληροφορίες για την ευρωπαϊκή και μεσανατολική ιστορία και εθνογραφία

του 15^{ου} αιώνα αλλά και ειδικότερα για την άνοδο και την εξάπλωση των Τούρκων από τον 13^ο αιώνα. Ειδικά, όσον αφορά τους Τούρκους αποτελεί, κατά γενική ομολογία, την πιο σοβαρή ως σήμερα πηγή.

Ωστόσο, πρέπει να ειπωθεί, πως η μαρτυρία του Χαλκοκονδύλη σε σχέση με τους άλλους τρεις ιστορικούς της Άλωσης φαινομενικά υστερεί. Το ύφος του είναι αρκετά ξερό και ο συγγραφέας αποφεύγει να εκφράσει ανοιχτά τα συναισθήματα και τις προτιμήσεις του, ενώ από την περιγραφή του γίνεται αντιληπτό πως δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων. Ήταν απλώς ένας λόγιος ο οποίος έγραψε το κείμενο του χωρίς άμεση εμπλοκή σε απροσδιόριστο τόπο και χρόνο. Αυτές και κάποιες άλλες ατέλειες του κειμένου, πραγματικές ή υποθετικές, αποτελούν πιθανότατα και τον κυριότερο λόγο για την περιθωριοποίηση του στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού. Παρόλα αυτά όμως, τα περισσότερα από τα φαινομενικά μειονεκτήματα του αποτελούν ουσιαστικά πλεονεκτήματα. Η γενικότερη κριτική διάθεση του συγγραφέα αλλά και η αντικειμενικότητα την οποία δείχνει προς τους Τούρκους συνιστούν θετικά στοιχεία, παρά τις αδυναμίες του κειμένου.

Ο Χαλκοκονδύλης είχε ως πρότυπο του τον πατέρα της ιστορίας, τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη, μάλιστα κάνει χρήση του γράμματος «ξ» αντί του «σ» και παραθέτει λόγους που υποτίθεται εκφώνησαν διάφορα πρόσωπα του έργου. Ο λόγος, το **ύφος** και η **γλώσσα** του αλλά και η όλη διατύπωση του κειμένου έχει επηρεαστεί και από τους δύο. Η επίδραση αυτή ωστόσο περιορίζεται μόνο στη γλώσσα και στη σύνταξη αλλά όχι στην ακριβολογία. Ο συγγραφέας γράφει στην αρχαία ελληνική γλώσσα, η προτίμησή του αυτή, δικαιολογείται τόσο από το γεγονός ότι πολλοί ήταν εκείνοι που χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα αυτή σε Ανατολή και Δύση, κυρίως μεταξύ των πεπαιδευμένων, με αποτέλεσμα το έργο να διαδιδόταν και στις δύο περιοχές.

Το έργο του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη διατρέχεται από εμφανή θρησκευτική αδιαφορία. Οι προσωπικές θρησκευτικές πεποιθήσεις του συγγραφέα δείχνουν ότι σε καμιά περίπτωση ο ιστοριογράφος δεν αποδίδει κάποιο γεγονός στο Θεό, ενώ αντίθετα προτιμά να πιστεύει ότι ορισμένα γεγονότα είναι απόρροια μιας απρόσωπης υπερφυσικής δύναμης την οποία αποκαλεί άλλοτε *θείον* και άλλοτε *τύχην* ή *ειμαρμένη*. Ο Χαλκοκονδύλης εμφανίζεται να δίνει πίστη σε χρησμούς και να είναι μοιρολάτρης. Επιπλέον, η ομοιότητα με τις αρχαϊστικές ιδέες του Γεώργιου Γεμιστού-Πλήθωνα είναι προφανής.

Η προσωπικότητα και οι ιδέες του Χαλκοκονδύλη πρέπει να επηρεαστήκαν σημαντικά από το περιβάλλον του Μυστρά. Η μελέτη της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας αλλά κυρίως η διδασκαλία του Πλήθωνα φαίνεται να του έδωσαν μια οξεία επίγνωση της ελληνικότητας του και έστρεψαν το πνευματικό του ενδιαφέρον μακριά από την κλασική θεολογική, βυζαντινή προσέγγιση του κόσμου. Ο Χαλκοκονδύλης παρουσιάζει μια ευρύτητα πνεύματος, σχετικά με τα θεολογικά και τα εθνολογικά θέματα, που είναι ακόμα πιο αξιοσημείωτη σε σχέση με τις συνθήκες, το χρόνο και την περιοχή στην οποία έζησε, και του επιτρέπει να ενταχθεί στην ομάδα των πρωτοπόρων διανοούμενων οι οποίοι επεδίωξαν να μετασχηματίσουν τη βυζαντινή συνείδηση σε ελληνική. Μέσα στα πλαίσια αυτά λοιπόν, αποκαλεί τον Βυζαντινό αυτοκράτορα: «βασιλέα των Ελλήνων» ή «βασιλέα του Βυζαντίου» όμως ποτέ δεν τον αποκαλεί: «αυτοκράτορα των Ρωμαίων».

Η προσφορά του Χαλκοκονδύλη στο θέμα της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης είναι πενιχρή, ωστόσο εξαιτίας του ανθρωπισμού του, της αθηναϊκής του προέλευσης και της αντίληψης του για την ενότητα του ελληνισμού καθώς χρησιμοποιεί τον όρο Έλλην αντί του Ρωμαίος τον καθιστά πολύτιμο.

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης για τους Παλαιολόγους: Ο Χαλκοκονδύλης δεν κάνει κάποια ιδιαίτερη αναφορά στους Παλαιολόγους. Δεν μπορεί όμως να μην συμπεριλάβει στο έργο του τις τελευταίες στιγμές του τελευταίου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης. Όταν ο Τζουστινιάνι τραυματισμένος φεύγει από το πεδίο της μάχης, ο Κωνσταντίνος μένει πίσω και συνεχίζει να αντιστέκεται πολεμώντας γενναία, μέχρις ότου κάποιος τον τραυματίζει θανάσιμα: *«Ο Λόγγος αποχώρησε και τον ακολούθησαν οι στρατιώτες του με τους Τούρκους κατά πόδας. Μόλις ο βασιλέας των Ελλήνων αντιλήφθηκε ότι εγκατέλειπαν τον χώρο που υπεράσπιζαν και ότι υποχωρούσαν, έτρεξε πίσω τους και ρώτησε τον Λόγγο που πήγαινε, εκείνος απάντησε: προς τα εκεί που ο Θεός οδηγεί τους Τούρκους. Τότε ο βασιλέας στράφηκε προς τον Καντακουζηνό και μερικούς ακόμη που στέκονταν δίπλα του και τους είπε: «εμπρός, άνδρες, εναντίον των βαρβάρων αυτών». Ο Καντακουζηνός, πολεμώντας γενναία, σκοτώθηκε. Ενώ τον Κωνσταντίνο, που εμάχετο πισωπατώντας, τον χτύπησαν*

θανάσιμα στον ώμο οι επερχόμενοι Τούρκοι. Έτσι πέθανε ο βασιλέας Κωνσταντίνος.». ¹⁰⁸

Ο Χαλκοκονδύλης μετά την Άλωση πια περιγράφει πως ένας γενίτσαρος έφερε στον Μωάμεθ το κεφάλι του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και εκείνος τον αντάμειψε με πολλά δώρα. Ωστόσο κανείς από τους γενίτσαρους δεν ήταν σε θέση να πει με ποιον τρόπο πέθανε ο αυτοκράτορας: *«Ένας γενίτσαρος έφερε στον σουλτάνο το κεφάλι του βασιλέα των Ελλήνων και ο Μωάμεθ τον αντάμειψε με δώρα και αξιώματα. Κανένας όμως γενίτσαρος δεν μπορούσε να πει με ποιον τρόπο πέθανε. Σκοτώθηκε σαν απλός στρατιώτης, κοντά στην πύλη, μαζί με πολλούς άλλους, έχοντας βασιλεύσει τρία χρόνια και τρεις μήνες.»*. ¹⁰⁹ Ο συγγραφέας αναγνωρίζει στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο πως πολέμησε με γενναιότητα και πως πέθανε σαν ένας απλός στρατιώτης ανάμεσα στους υπόλοιπους.

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: Ο συγγραφέας δεν αναφέρεται με λεπτομέρειες στη στιγμή κατά την οποία έγινε η Άλωση της Κωνσταντινούπολης ωστόσο παραθέτει όλα όσα συνέβησαν μετά από αυτήν.

Πριν από την τελική επίθεση όμως ο Χαλκοκονδύλης αναφέρεται στην αντίδραση των Βυζαντινών όταν αντιλήφθηκαν πως ο στόλος του σουλτάνου έπλεε εναντίον τους, έκλεισαν την είσοδο του λιμανιού με τη σιδερένια αλυσίδα και συγκέντρωσαν πίσω από την αλυσίδα όλα τα πλοία που έτυχε να βρίσκονται εκεί. Το τείχος στο σημείο αυτό δεν πολλοί ισχυρό αλλά ούτε και υπάρχουν ισχυρά ρεύματα τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν προβλήματα στα πλοία. Έπειτα περιγράφει τα τείχη που έχει η Κωνσταντινούπολη από ξηράς αλλά και την απόφαση των Βυζαντινών να πολεμήσουν από το τείχος που βρίσκεται πάνω από την τάφρο: *«Οι Έλληνες όταν αντιλήφθηκαν ότι ο σουλτανικός στόλος έπλεε εναντίον τους, ένωσαν με σιδερένια αλυσίδα την απέναντι πόλη με τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, κοντά στην περιοχή της ακρόπολης. Επίσης, συγκέντρωσαν πίσω από την αλυσίδα όσα πλοία έτυχαν να βρίσκονται εκεί, είτε ως σύμμαχα, για να λάβουν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις, είτε για εμπορικούς λόγους. Με αυτόν τον τρόπο σκόπευαν να εμποδίσουν τον σουλτανικό στόλο να μπει στο λιμάνι που εκτείνεται, προς το εσωτερικό, σε μήκος 80 σταδίων*

¹⁰⁸ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Βυζαντίου Άλωσις, Αποδείξεις Ιστοριών Η', εκδόσεις Δημιουργία Απ. Α. Χαρίσης, Αθήνα 1997, σελ. 93

¹⁰⁹ Ο.π. σελ. 99

παράλληλα με την πόλη και 150 σταδίων πιο μέσα. Το τείχος, σ' αυτό τα μέρη της πόλης, δεν είναι πολύ ισχυρό και ούτε ρεύματα ισχυρά υπάρχουν, ώστε να προκαλούνται προβλήματα στα παραπλέοντα πλοία. Από την πλευρά της ξηράς η πόλη έχει δύο τείχη. Το ένα είναι μεγάλο και αξιόλογο. Το άλλο, το εξωτερικό, είναι μικρότερο και υψώνεται πάνω από την τάφρο. Η τάφρος είναι κατασκευασμένη με πέτρες και έχει πλάτος ενός πλέθρου. Μετά από σύσκεψη ο βασιλέας και οι Έλληνες αποφάσισαν να παραταχθούν και να δώσουν τη μάχη από το εξωτερικό τείχος που δέσποζε στην τάφρο, όπως είχε συμβεί και κατά την πολιορκία της πόλης από τον Μουράτ.». ¹¹⁰

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης γράφει για την τελική επίθεση των Οθωμανών, πως όταν ο Μωάμεθ έκρινε πως ήταν η σωστή στιγμή, την αυγή, ξεκίνησε η επίθεση. Οι Βυζαντινοί ωστόσο αμύνονταν με γενναιότητα και απωθούσαν τους Τούρκους, ως τη στιγμή του τραυματισμού του Τζουστινιάνι και την αποχώρησή του καθώς μαζί του αποχώρησαν και μερικοί στρατιώτες. Τότε οι Τούρκοι μπήκαν στην Κωνσταντινούπολη από αυτό το σημείο: «Όταν ο σουλτάνος έκρινε πως έφτασε η ώρα της επίθεσης, την αυγή, τα τύμπανα άρχισαν να χτυπούν και οι αυλητές και σαλπικτές να σημαίνουν. Με την αυγή άρχισε την επίθεση και η μάχη ξεκίνησε σε όλα τα σημεία της πόλης. Οι βάρβαροι πολεμούσαν με δύναμη. Στο τείχος του λιμανιού οι Έλληνες αμύνονταν πολύ καλά και απώθησαν τους Τούρκους και κόβοντας τα κεφάλια όσων ανέβαιναν με σκάλες, σε οποιοδήποτε σημείο, κυριαρχούσαν στα τείχη. Οι γενίτσαροι έκαναν επιθέσεις εκεί όπου τους διέταξε ο σουλτάνος, πιέζοντας σκληρά τους Γενοβέζους στρατιώτες. Ο ίδιος ο Λόγγος τραυματίζεται από τουφέκι στο χέρι. Το ίδιο και μερικοί άλλοι στρατιώτες οι οποίοι εγκατέλειψαν το σημείο που υπεράσπιζαν. Οι Τούρκοι αμέσως εισέβαλαν από εκεί, έτρεψαν τους Γενοβέζους στρατιώτες σε φυγή, τους καταδίωκαν και τους σκότωναν.». ¹¹¹

Όταν οι Βυζαντινοί είδαν τους Τούρκους να έχουν μπει στα τείχη και να τους χτυπάνε αλλά και πως οι άνδρες του Τζουστινιάνι αποχωρούσαν τράπηκαν σε φυγή και προσπαθούσαν να βγουν έξω προκειμένου να σωθούν, στην πύλη του Ρωμανού ωστόσο, μαζεύτηκε πολύς κόσμος ο οποίος δεν μπορούσε να περάσει. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να σκοτωθούν αρκετοί. Στη συνέχεια οι Τούρκοι μπήκαν στην Κωνσταντινούπολη και τη λεηλάτησαν: «Οι υπόλοιποι Έλληνες, όταν είδαν τους

¹¹⁰ Ο.π. σελ. 73-75

¹¹¹ Ο.π. σελ. 91-93

γενίτσαρους να τρέχουν επάνω στο μεγάλο τείχος και να τους κτυπούν από ψηλά με βέλη και πέτρες, αλλά και τους άνδρες του Λόγγου να αποχωρούν, τράπηκαν σε φυγή καταδιωκόμενοι από τους γενίτσαρους και ο καθένας προσπαθούσε κατεβαίνοντας να βγει έξω για να σωθεί. Όταν έφθασαν στην πύλη που ονομάζεται του Ρωμανού έπεσαν ο ένας επάνω στον άλλον και μπερδεύτηκαν. Άλλοι που έρχονταν από την άλλη κατεύθυνση έπεσαν και αυτοί επάνω τους και έτσι, καθώς οι πρώτοι προσπαθούσαν βιαστικά να ξανανέβουν προς τα πάνω, σχηματίστηκε ένας σωρός από ανθρώπους, κοντά στην πύλη, με αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να φύγει από εκεί. Έτσι οι περισσότεροι σκοτώθηκαν χωρίς λόγο, από τη βιασύνη τους, και παρουσιάστηκε το θέαμα οι πύλες να αποκλειστούν από τα σώματα των περικυκλωμένων Ελλήνων. Οι γενίτσαροι εξάλλου, αφού πέρασαν πάνω από το μεγάλο τείχος (άλλωστε ένα μεγάλο μέρος και από αυτό είχε γκρεμιστεί από το μεγάλο κανόνι), μπήκαν στην πόλη και άρχισαν τις λεηλασίες, ορμώντας ο καθένας όπου μπορούσε.». ¹¹²

Ο συγγραφέας στο έργο του παρουσιάζει εικόνες από το στρατόπεδο των Τούρκων, όπου είχαν μαζευτεί λάφυρα και αιχμάλωτοι: «Οι γενίτσαροι γέμισαν το σουλτανικό στρατόπεδο με τις γυναίκες και τα παιδιά των πιο επίσημων Ελλήνων, πήραν πολλά λάφυρα και έγιναν πλούσιοι. Μπορούσε κανείς να δει σε όλη την έκταση του στρατοπέδου άνδρες και γυναίκες να αναζητούν φωνάζοντας ο ένας τον άλλον, καθώς και παιδιά τρομοκρατημένα από το μέγεθος αυτής της συμφοράς. Πολύ χρυσάφι και ασήμι είχε μεταφερθεί εκεί από την πόλη. Υπήρχε ακόμα αφθονία πολύτιμων λίθων, ενώ ο τόπος είχε γεμίσει από κάθε είδους υφάσματα, ώστε μέσα σε μία μέρα, σ' αυτό το στρατόπεδο, βρέθηκε πλήθος επίσημων, άφθονα πλούτη και κάθε είδους αγαθά, με αποτέλεσμα πολλοί γενίτσαροι να μην ξέρουν τι να κάνουν με τόσα πλούτη. Ορισμένοι αγόρασαν από αυτούς πολύτιμους λίθους σε μικρή τιμή και πλούτισαν, καθώς οι γενίτσαροι δεν ήξεραν την πραγματική τους αξία έτσι, ως φαίνεται, πουλούσαν χρυσάφι στην αξία του χαλκού.». ¹¹³

Στα πλαίσια της Άλωσης ο Χαλκοκονδύλης δεν παραλείπει να αναφερθεί και στην ιστορία του Λουκά Νοταρά, ο οποίος αρνήθηκε να παραδώσει στο σουλτάνο τον μικρότερο γιο του και γι' αυτό το λόγο εκτελέστηκε μαζί με τα παιδιά του: «Αναφέρθηκε στον Μωάμεθ ότι ο Νοταράς είχε ένα γιό, δώδεκα ετών, κι εκείνος έστειλε έναν από τους οינוχόους του να ζητήσει το παιδί. Όταν ο Νοταράς

¹¹² Ο.π. σελ. 93

¹¹³ Ο.π. σελ. 97-99

πληροφορήθηκε τις προθέσεις του σουλτάνου από τον οινοχόο στεναχωρήθηκε και το έφερε βαρέως, του απάντησε δε ως εξής: «Οινοχόε, αυτό δεν μπορώ να το ανεχθώ, να μου πάρει ο σουλτάνος το παιδί χωρίς να με κατηγορήσει για οτιδήποτε, καθώς μάλιστα με συγχώρεσε εξαγοράζοντας με. Εάν πρόκειται να μου κάνει κάτι τέτοιο, γιατί δε με διατάζει να αυτοκτονήσω;» Αυτά είπε διευκρινίζοντας ότι δεν ήταν δυνατό να παραδώσει το παιδί με τη θέλησή του, χωρίς να φταίει σε τίποτα. Ο οινοχόος τον επέπληξε και τον συμβούλεψε να μη λέει τέτοια και να μην αντιδρά με αυτόν τον τρόπο στον σουλτάνο γιατί θα χαθεί, μάταια όμως. Επιστρέφοντας μετέφερε στον σουλτάνο την απάντηση κι εκείνος διέταξε αμέσως να συλληφθούν ο Νοταράς, και τα παιδιά του και όσοι ήταν μαζί του να σφαγούν. Όταν έφθασαν στον Νοταρά οι εντεταλμένοι στρατιώτες, εκείνος τους παρακάλεσε να σκοτώσουν πρώτα τα παιδιά του, ενώπιόν, και στη συνέχεια των ίδιο. Τα παιδιά φοβήθηκαν το θάνατο και παρακάλεσαν τον πατέρα τους να δώσουν ακόμη και όσα χρήματα είχαν στην Ιταλία, προκειμένου να σωθούν και να αποφύγουν το θάνατο. Εκείνος όμως αρνήθηκε και τα προέτρεψε να βαδίσουν προς το θάνατο με θάρρος. Έτσι οι Τούρκοι σκότωσαν πρώτα εκείνα και μετά τον ίδιο.»¹¹⁴

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης για τους Τούρκους: Οι Τούρκοι αποτελούν για τον Χαλκοκονδύλη τους σύγχρονους «βαρβάρους» κατά το ηρωδότειο ιδεολογικό του μοντέλο. Ο Χαλκοκονδύλης τους έχει μελετήσει επισταμένα, σκιαγραφεί με ακρίβεια και επιμέλεια τα πορτρέτα των σημαντικότερων αρχηγών τους, ενώ παράλληλα φαίνεται να γνωρίζει καλά τη στρατιωτική και πολιτική δομή του οθωμανικού κράτους. Σε αντίθεση με τους άλλους τρεις ιστορικούς της Άλωσης, στο έργο του Χαλκοκονδύλη απουσιάζουν οι συναισθηματικές εξάρσεις από τις περιγραφές των Τούρκων ενώ ο ίδιος δείχνει αντικειμενικότητα προς αυτούς η οποία ήταν πιθανότατα μοναδική μεταξύ των συμπατριωτών του. Η στάση του αυτή ενδεχομένως να βασίζεται σε μια βαθειά πεποίθηση του στην ελληνική πολιτιστική ανωτερότητα.

Ο Χαλκοκονδύλης ξεκινάει τη διήγηση του όγδοου βιβλίου του, το οποίο αναφέρεται στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης, με το χτίσιμο του φρουρίου Ρούμελι Χισάρ στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου από τον Μωάμεθ. Επιπλέον εξηγεί το λόγο για τον οποίο το έχτισε ο σουλτάνος: «*Το επόμενο καλοκαίρι ο Μωάμεθ, ο γιός του Μουράτ, αφού παρασκεύασε όσο μπορούσε περισσότερο ασβέστη στην Ασία, άρχισε να κτίζει στην ευρωπαϊκή ακτή, κοντά στην Προποντίδα, στον*

¹¹⁴ Ο.π. σελ. 105

Βόσπορο, στο στενότερο σημείο μεταξύ της Ασίας και της Ευρώπης, μία μικρή πόλη που ονομάζεται Λαϊμοκοπή. Εδώ συγκέντρωσε τους πάντες, από Ασία και Ευρώπη, και αφού χώρισε την κωμόπολη σε τμήματα και ανέθεσε στους στρατηγούς και τους υπάρχουσες την ευθύνη της οικοδόμησης του συνέχισε τις εργασίες. Αυτό το έκανε για να έχει ασφαλές το πέρασμα προς την Ασία και για να μην είναι δυνατό στους Δυτικούς να του δυσκολεύουν με πολεμικά πλοία τη διάβαση και να προκαλούν περιπλοκές στις ασιατικές του υποθέσεις. Η κωμόπολη αυτή επρόκειτο να του φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη και στην πολιορκία της Κωνσταντινούπολης.». ¹¹⁵

Την άνοιξη του 1453 ο Μωάμεθ ξεκίνησε την εκστρατεία του εναντίον της Κωνσταντινούπολης, καθώς είχε ολοκληρωθεί και η κατασκευή του φρουρίου. Στη διάρκεια του χειμώνα, μάλιστα, ο Μωάμεθ είχε στείλει εντολές προκειμένου να ναυπηγηθούν πλοία και επιπλέον έφτιαξε και τα μεγαλύτερα κανόνια που είχαν δημιουργηθεί: *«Στην αρχή της επόμενης άνοιξης, όταν ο καιρός καλυτέρευε, ο Μωάμεθ, ο γιός του Μουράτ, ξεκίνησε εκστρατεία εναντίον της Κωνσταντινούπολης, σύμφωνα με την προηγούμενη πρόθεσή του, αφού είχε περατωθεί η τείχιση της Λαϊμοκοπής στην Προποντίδα. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα είχε στείλει εντολές σε όλες τις παραλιακές περιοχές της Ασίας και της Ευρώπης να ναυπηγηθούν πλοία, πολεμικά και συνοδείας. Έφτιαξε ακόμη τα μεγαλύτερα, απ' όσο ξέρουμε, κανόνια που είχαν κατασκευαστεί μέχρι τότε.». ¹¹⁶*

Ο Χαλκοκονδύλης στο έργο του παραθέτει αναλυτικά τη στρατοπέδευση του στρατού του Μωάμεθ έξω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης: *«Λίγο αργότερα προήλασε και ο ίδιος ο σουλτάνος και παρέταξε το στρατό του από τη μία θάλασσα μέχρι την άλλη. Δεξιά από τον σουλτάνο και μέχρι τη Χρυσή Πύλη, στρατοπέδευσαν όλα τα στρατεύματα από την Ασία. Στην αριστερή πλευρά, προς την πύλη που αποκαλούσαν ξύλινη, στρατοπέδευσαν οι μονάδες από την Ευρώπη. Στη μέση στρατοπέδευσε ο ίδιος ο σουλτάνος με τους γενίτσαρους και τις μονάδες της Πύλης, που συνηθίζεται να στήνουν τις σκηνές τους κοντά στη δική του. Ο Ζάγανος, συγγενής του σουλτάνου, στρατοπέδευσε στην απέναντι πλευρά, πάνω από την Πύλη του Γαλατά. Λέγεται ότι*

¹¹⁵ Ο.π. σελ. 69

¹¹⁶ Ο.π. σελ. 71

όλος ο στρατός ήταν περίπου 40.000, ενώ τα υποζύγια διπλάσια, γεγονός που όντως συνέβαινε στο στρατόπεδο του σουλτάνου.».¹¹⁷

Ο συγγραφέας κάνει μια αναφορά και στο κανόνι και στους πόσους κανονιοβολισμούς έκανε ημερησίως αλλά και στα ορύγματα τα οποία προσπάθησαν να ανοίξουν οι Τούρκοι τα οποία όμως δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα καθώς έγιναν αντιληπτά από τους Βυζαντινούς: *«Τα κανόνια γκρέμιζαν το εξωτερικό τείχος και τους πύργους, αλλά προσέβαλλαν και το εσωτερικό. Το μεγάλο κανόνι έριχνε επτά βολές την ημέρα και μία τη νύχτα (ξημέρωμα), πλήττοντας καθημερινά το ίδιο σημείο. Στην αρχή οι Έλληνες είχαν καταλειφθεί από έκπληξη και δέος, ενώ οι γενίτσαροι και ο υπόλοιπος τουρκικός στρατός, αφού ετοίμασαν στο στρατόπεδό τους λευκές και κόκκινες στολές από μαλλί, προσέγγιζαν το τείχος και την τάφρο της πόλης. Στη συνέχεια έσκαβαν έξω από την τάφρο προχώματα και άνοιγαν λαγούμια από τα οποία κτυπούσαν τους Έλληνες με πολυβόλα και τόξα χωρίς να είναι ορατοί και χωρίς οι Έλληνες να μπορούν να τους προκαλέσουν κάποια ανεπανόρθωτη ζημία ήταν αδύνατον. Οι Τούρκοι έσκαβαν επίσης και ορύγματα που οδηγούσαν στο τείχος ενώ οι λαγουμιτζήδες του σουλτάνου στερέωσαν με ξύλα τέσσερις πύργους και τις οχυρώσεις τους σκοπεύοντας να τους βάλουν φωτιά. Τα ορύγματα όμως δεν έφεραν αποτέλεσμα, επειδή οι Έλληνες, όταν κατάλαβαν ότι οι εχθροί έσκαβαν, άρχισαν να σκάβουν και οι ίδιοι από μέσα και προχωρώντας συνάντησαν τους λαγουμιτζήδες του σουλτάνου, τους έδιωξαν βάζοντας φωτιά και κυρίευσαν τα ορύγματα.».*¹¹⁸

Όταν ο Μωάμεθ είδε πως δεν μπορούσε να σπάσει την αλυσίδα που έκλεινε την είσοδο προκειμένου τα πλοία του να εισέλθουν στον Κεράτιο Κόλπο συνέλαβε ένα ιδιόμορφο σχέδιο να περάσει τα πλοία στη θάλασσα μέσω της στεριάς. Αυτό λοιπόν όπως είναι φυσικό ο Χαλκοκονδύλης το αναφέρει μέσα στο κείμενό του: *«Κατά θάλασσα, καθώς δεν ήταν δυνατό να περάσει στο εσωτερικό του λιμανιού για να επιτεθεί στην πόλη από όλες τις πλευρές, σκέφτηκε να ανελκύσει πλοία στην ξηρά από την πλευρά του στρατοπέδου του Ζαγανού και να τα μεταφέρει στο λιμάνι. Με αυτόν τον τρόπο τράβηξε πάνω από το βουνό, στην άκρη του λιμανιού, πλοία με τα κουπιά και τα πανιά τους. Διαβίβασε συνολικά περίπου εβδομήντα πλοία, με πενήντα και τριάντα κουπιά, και είχαν έτσι προετοιμαστεί, ώστε να πλεύσουν την επόμενη μέρα στο λιμάνι. Εξάλλου, οι Τούρκοι, που βρίσκονταν κοντά στην παραλία, είχαν έτοιμα κανόνια για να*

¹¹⁷ Ο.π. σελ. 71-73

¹¹⁸ Ο.π. σελ. 77

επέμβουν, σε περίπτωση που γινόταν επίθεση για να εμποδιστεί η κατέλκυση των πλοίων.». ¹¹⁹

Μια νύχτα πριν την επίθεση και αφού ένα μέρος των τειχών της Κωνσταντινούπολης είχε γκρεμιστεί, σύμφωνα με τον Χαλκοκονδύλη, ο σουλτάνος διέταξε να ανάψουν φωτιές στο στρατόπεδο και να γίνουν οι προετοιμασίες για την επίθεση η οποία θα γινόταν τη μεθεπόμενη ημέρα. Επίσης διακήρυξε σε ολόκληρο το στρατόπεδο πως θα επιτρέπονταν, μετά την Άλωση, η λεηλασία και η αιχμαλωσία: *«Όταν το τείχος είχε γκρεμιστεί σε μεγάλη έκταση, ώστε οι γενίτσαροι, αφού επιτεθούν, να μπουκ στην πόλη, ο Μωάμεθ διέταξε να ανάψουν, σε όλο το στρατόπεδο, οι καθιερωμένες φωτιές και να γίνουν όλες οι προετοιμασίες για να πραγματοποιηθεί η επίθεση την μεθεπόμενη ημέρα. Παράλληλα, διακήρυξε, σε όλο το στρατόπεδο, ότι θα επιτρέπονταν αρπαγές και εξανδραποδισμοί.». ¹²⁰*

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, στο έργο του παραθέτει τον λόγο τον οποίον εκφώνησε στους γενίτσαρους μετά το πέρας των προετοιμασιών για την επικείμενη επίθεση, στον οποίο υπόσχεται πλούσια ανταλλάγματα σε εκείνους που θα πολεμήσουν και τιμωρία για εκείνους που θα ολιγωρήσουν: *«Όταν οι προετοιμασίες του σουλτάνου ολοκληρώθηκαν, κάλεσε τους γενίτσαρους και τους είπε: «Γενίτσαροι, παιδιά μου, από σας, τους καλύτερους σε κάθε εκστρατεία, εξαρτάται να καταλάβετε αυτήν την πόλη. Γνωρίζεται κι αυτό ακόμη: όποτε σας ρωτούσα μου λέγατε ότι η πόλη μπορεί να πέσει αρκεί να γκρεμίσω τα τείχη. Σας τα έδειξα από όλες τις πλευρές και σας ρώτησα εάν έχουν ήδη γκρεμιστεί αρκετά και σας φάνηκαν ότι είναι αρκετά γκρεμισμένα. Τώρα που ήλθε η ώρα να επιτεθείτε σας θυμίζω ότι παντού δοξάσατε και τους προγόνους σας κι εμένα, ενισχύοντας τη βασιλεία μου. Να ξέρετε κι αυτό: απ' όσες διοικήσεις υπάρχουν στην Ασία και στην Ευρώπη, την καλύτερη θα την παραχωρήσω σ' εκείνον που πρώτος θα ανέβει στο τείχος. Θα τον ανταμείψω όπως του αξίζει, θα του προσφέρω εξουσία σε πλούσιες χώρες και θα κάνω να τον μακαρίζει ο λαός μας. Όποιον όμως αντιληφθώ να κάθεται στη σκηνή του και να μην πολεμάει στα τείχη, δεν θα καταφέρει να γλιτώσει το θάνατο ακόμη κι αν πετάξει σαν πουλί. Εμπρός λοιπόν γι' αυτόν τον ωραίο αγώνα με την πλούσια ανταμοιβή. Στην πόλη υπάρχουν για σας δούλοι εκλεκτοί, γυναίκες, παιδιά και πολλά πλούτη». ¹²¹* Παράλληλα, ο Μωάμεθ έστειλε

¹¹⁹ Ο.π. σελ. 79

¹²⁰ Ο.π. σελ. 85

¹²¹ Ο.π. σελ. 87-89

αγγελιοφόρους στο στρατόπεδο για να αναγγείλουν την επίθεση. Επίσης, ανακοίνωσε δώρα για εκείνους που θα πολεμούσαν γενναία και τιμωρία με θάνατο για όσους δεν το έκαναν. Επιπλέον σείχηδες τριγύριζαν στο στρατόπεδο και υπενθύμιζαν τα πιστεύω σχετικά με τον θάνατο αλλά και την μεταθανάτια ευτυχία που υπόσχεται ο Προφήτης στους μαχητές: «Μετά από αυτά, όταν πήρε την απόφαση να επιτεθεί, έστειλε αγγελιοφόρους στο στρατόπεδο για να αναγγείλουν ότι η επίθεση θα γινόταν την αυγή. Ανακοίνωσε δώρα για όσους θα αρίστευαν, αλλά τιμωρία με θάνατο για όσους δεν θα πολεμούσαν. Σείχηδες γύριζαν στο στρατόπεδο και υπενθύμιζαν τα πιστεύω τους σχετικά με το θάνατο, ότι ο Προφήτης υπόσχεται ευτυχία στους νεκρούς μαχητές και άλλες πεποιθήσεις τους.».¹²²

Όταν ξεκίνησε η τελική επίθεση, οι Τούρκοι επιτίθονταν δυναμικά ωστόσο οι Βυζαντινοί τους απωθούσαν. Οι γενίτσαροι συνέχιζαν τις επιθέσεις πιέζοντας τους Γενοβέζους στρατιώτες. Ωστόσο μετά τον τραυματισμό του αρχηγού των Γενοβέζων, Τζουστινιάνι, άρχισαν να υποχωρούν και έτσι οι γενίτσαροι μπόρεσαν να ανέβουν στα τείχη: «Όταν ο σουλτάνος έκρινε πως έφτασε η ώρα της επίθεσης, την αυγή, τα τύμπανα άρχισαν να χτυπούν και οι αυλητές και σαλπικτές να σημαίνουν. Με την αυγή άρχισε την επίθεση και η μάχη ξεκίνησε σε όλα τα σημεία της πόλης. Οι βάρβαροι πολεμούσαν με δύναμη. Στο τείχος του λιμανιού οι Έλληνες αμύνονταν πολύ καλά και απώθησαν τους Τούρκους και κόβοντας τα κεφάλια όσων ανέβαιναν με σκάλες, σε οποιοδήποτε σημείο, κυριαρχούσαν στα τείχη. Οι γενίτσαροι έκαναν επιθέσεις εκεί όπου τους διέταζε ο σουλτάνος, πιέζοντας σκληρά τους Γενοβέζους στρατιώτες. Ο ίδιος ο Λόγγος τραυματίζεται από τουφέκι στο χέρι. Το ίδιο και μερικοί άλλοι στρατιώτες οι οποίοι εγκατέλειψαν το σημείο που υπεράσπιζαν. Οι Τούρκοι αμέσως εισέβαλαν από εκεί, έτρεψαν τους Γενοβέζους στρατιώτες σε φυγή, τους καταδίωκαν και τους σκότωναν.».¹²³

Ο συγγραφέας όταν αναφέρεται στους Τούρκους στρατιώτες δεν παραλείπει να μιλήσει για τα λάφυρα και τους αιχμαλώτους που είχαν γεμίσει το στρατόπεδο μετά από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: «Οι γενίτσαροι γέμισαν το σουλτανικό στρατόπεδο με τις γυναίκες και τα παιδιά των πιο επίσημων Ελλήνων, πήραν πολλά λάφυρα και έγιναν πλούσιοι. Πολύ χρυσάφι και ασήμι είχε μεταφερθεί εκεί από την πόλη. Υπήρχε ακόμα αφθονία πολύτιμων λίθων, ενώ ο τόπος είχε γεμίσει από κάθε

¹²² Ο.π. σελ. 89-91

¹²³ Ο.π. σελ. 91-93

είδους υφάσματα, ώστε μέσα σε μία μέρα, σ' αυτό το στρατόπεδο, βρέθηκε πλήθος επίσημων, άφθονα πλούτη και κάθε είδους αγαθά, με αποτέλεσμα πολλοί γενίτσαροι να μην ξέρουν τι να κάνουν με τόσα πλούτη. Ορισμένοι αγόρασαν από αυτούς πολύτιμους λίθους σε μικρή τιμή και πλούτισαν, καθώς οι γενίτσαροι δεν ήξεραν την πραγματική τους αξία έτσι, ως φαίνεται, πουλούσαν χρυσάφι στην αξία του χαλκού.».¹²⁴

Η προσέγγιση του Ισλάμ από τον Χαλκοκονδύλη διαφέρει από των άλλων τριών ιστορικών, καθώς ο Χαλκοκονδύλης δεν προσπαθεί να αντικρούσει τις αρχές του αλλά το αντιμετωπίζει χωρίς πάθος περιγράφοντας το παράλληλα ως πολιτιστικό φαινόμενο. Πιθανώς οι αντιλήψεις του Γεώργιου Γεμιστού-Πλήθωνα για το Ισλάμ να επηρέασαν τον Χαλκοκονδύλη για τους Τούρκους.

Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης για τους Βυζαντινούς και τους Λυτικούς: Η συνεισφορά του Χαλκοκονδύλη ως ιστοριογράφου έγκειται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τους σύγχρονούς του Βυζαντινούς, καθώς είναι γι' αυτόν ουσιαστικά Έλληνες. Είναι ένα υβρίδιο το οποίο προέκυψε από την ένωση των αρχαίων Ελλήνων με τους Ρωμαίους της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που ακολούθησαν το Ορθόδοξο δόγμα. Έτσι, λοιπόν, ο Χαλκοκονδύλης παρουσιάζεται ως ο μοναδικός ιστοριογράφος της εποχής του ο οποίος, πιστός στις ιδέες του Πλήθωνα, διαφοροποιεί συστηματικά τις έννοιες «Έλλην» και «ειδωολάτρης».

Μέσα στο κείμενό του, ωστόσο, δεν αναφέρεται ιδιαίτερα στους Βυζαντινούς ούτε κάνει κάποια κρίση για αυτούς, παραθέτει όμως την αντίδρασή τους όταν μαθαίνουν πως οι Τούρκοι έχουν πια μπει στην Κωνσταντινούπολη. Στο κομμάτι αυτό του έργου διακρίνεται ο πανικός που αισθάνονται οι άνθρωποι και οι προσπάθειες που κάνουν να σωθούν από Τούρκους. Πολλοί από τους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης καταφεύγουν στην Αγία Σοφία. Άλλοι πάλι πολέμησαν ως το τέλος γενναία και πέθαναν για να μη δουν τις γυναίκες και τα παιδιά τους να αιχμαλωτίζονται: «Οι Έλληνες, μόλις διαδόθηκε η φήμη πως η πόλη είχε αλωθεί, πρώτα έτρεξαν στο λιμάνι, στα πλοία των Βενετών και Γενοβέζων. Πολλοί όρμησαν σε πλοιάρια με βιασύνη και αταξία και χάθηκαν, καθώς τα πλοιάρια βούλιαζαν. Συνέβη δηλαδή αυτό που συνήθως γίνεται σε τέτοιου είδους αναταραχές, ο καθένας προσπαθούσε να σωθεί όπως μπορούσε, χωρίς καμία τάξη. Έτσι, χάθηκαν αρκετοί, αν και ξέφυγαν από τους Τούρκους. Οι φρουροί όμως των πυλών, όταν είδαν τους

¹²⁴ Ο.π. σελ. 97-99

Έλληνες να ορμούν προς τα πλοία για να σωθούν, παρασύρθηκαν από μοιραία εκτίμηση και πίστεψαν πως, αν έκλειναν τις πύλες, οι φυγάδες θα αναγκάζονταν να επιστρέψουν και να πολεμήσουν. Σύμφωνα με ένα χρησμό που είχε διαδοθεί στην πόλη, όταν οι εχθροί θα έφθαναν στην περιοχή της πόλης που ονομάζεται του Ταύρου, καταδιώκοντας τους αμυνόμενους, εκείνοι θα αναγκάζονταν να γυρίσουν εναντίον τους και να αμυνθούν, με αποτέλεσμα να τους διώξουν και να ξαναπάρουν την πόλη. Με αυτήν την πεποίθηση, πιστεύω, οι φρουροί των πυλών πέταξαν τα κλειδιά έξω από τα τείχη. Άνδρες όμως και γυναίκες είχαν σχηματίσει ένα μεγάλο πλήθος που έσπευδε στη μεγαλύτερη εκκλησία της πόλης, αυτήν που ονομάζεται Αγία Σοφία. Εκεί συγκεντρώθηκαν άνδρες, γυναίκες και παιδιά, αλλά λίγο αργότερα αιχμαλωτίστηκαν αμαχητί από τους Τούρκους που σκότωσαν πολλούς άνδρες μέσα στην εκκλησία. Άλλοι Έλληνες έτρεξαν προς άλλα σημεία της πόλης, αλλά βρέθηκαν σε αδιέξοδο και σε σύντομο διάστημα είτε χάθηκαν είτε αιχμαλωτίστηκαν. Πολλοί Έλληνες όμως πολέμησαν γενναία και πέθαναν για την πατρίδα τους, για να μην δουν τις γυναίκες και τα παιδιά τους να σκλαβώνονται.».¹²⁵

Ο συγγραφέας κλείνοντας το θέμα με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης αναγνωρίζει πως η συμφορά αυτή που βρήκε τους Βυζαντινούς είναι πολύ μεγάλη και ξεπερνά ίσως και την Άλωση της Τροίας: «Αυτά λοιπόν συνέβησαν με τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Αυτή η συμφορά φαίνεται ότι υπήρξε η μεγαλύτερη της οικουμένης και ότι ξεπέρασε σε μέγεθος κάθε άλλη, όντας παραπλήσια με αυτήν της Τροίας.».¹²⁶

Όσον αφορά τώρα τους Δυτικούς ο Χαλκοκονδύλης δεν εκφέρει κάποια κρίση ούτε καν για το σημαντικότερο θεολογικό αλλά και πολιτικό θέμα της εποχής του, την ένωση των Εκκλησιών. Για τον λόγο αυτό ορισμένοι μελετητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα πως αδιαφορεί για την Καθολική Εκκλησία. Ωστόσο με μια πιο προσεκτική ανάγνωση του κείμενου παρατηρούμε πως ο Χαλκοκονδύλης κάνει κάποια θετικά σχόλια για άτομα της Καθολικής Εκκλησίας ενώ είναι επιφυλακτικός με κάποιους ανθενωτικούς. Σύμφωνα με αυτά λοιπόν, είναι εύλογη η υπόθεση ότι πολύ πιθανών να έβλεπε με κάποια συμπάθεια την ένωση των Εκκλησιών και ότι τα αισθήματα του για τη Δύση ήταν ως επί το πλείστον θετικά.

¹²⁵ Ο.π. σελ. 95-97

¹²⁶ Ο.π. σελ. 107

Η μόνη αναφορά που κάνει ονομαστικά ο Χαλκοκονδύλης για τους Δυτικούς μέσα στο έργο του είναι: «Οι Έλληνες είχαν συμφιλιωθεί καθυστερημένα με τους Ρωμαίους»,¹²⁷ όπου «Ρωμαίους» ο Χαλκοκονδύλης εννοεί τους Δυτικούς. Επιπλέον δεν κάνει καμιά αναφορά όσον αφορούσε τη βοήθεια της Δύσης προς τους Βυζαντινούς γενικά. Ο μόνος για τον οποίο γράφει είναι ο Τζουστινιάνι ο οποίος οργάνωσε την άμυνα της Κωνσταντινούπολης αλλά δυστυχώς μετά τον τραυματισμό αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το πόστο του: «Οι Έλληνες ζήτησαν από ένα Γενοβέζο, που είχε έλθει να βοηθήσει με ένα μεγάλο πλοίο και περίπου 300 άνδρες, να παραταχτεί με τους στρατιώτες τους και να προετοιμάσει την άμυνα στο σημείο όπου επρόκειτο να ρίξουν το βάρος της επίθεσης ο σουλτάνος και οι γενίτσαροι.», «Ο ίδιος ο Λόγγος τραυματίζεται από τουφέκι στο χέρι. Το ίδιο και μερικοί άλλοι στρατιώτες οι οποίοι εγκατέλειψαν το σημείο που υπεράσπιζαν.», «Ο Λόγγος αποχώρησε και τον ακολούθησαν οι στρατιώτες του με τους Τούρκους κατά πόδας. Μόλις ο βασιλέας των Ελλήνων αντιλήφθηκε ότι εγκατέλειπαν το χώρο που υπεράσπιζαν και ότι υποχωρούσαν, έτρεξε πίσω τους και ρώτησε το Λόγγο που πήγαινε εκείνος απάντησε: προς τα εκεί που ο Θεός οδηγεί τους Τούρκους».¹²⁸ Αυτές είναι και οι μόνες αναφορές που κάνει ο Χαλκοκονδύλης στους Δυτικούς.

¹²⁷ Ο.π. σελ. 91

¹²⁸ Ο.π. σελ. 91-93

Επίλογος

Είναι απολύτως φυσικό ένα τόσο σημαντικό γεγονός όπως είναι η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, τόσο φορτισμένο συναισθηματικά, εξαιτίας της τραγικότητας αλλά και των αλλαγών που επέφερε, να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κόσμου, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, και να θέλουν όλοι να μάθουν όλο και πιο πολλές λεπτομέρειες γι' αυτό. Άλλωστε το γεγονός της Άλωσης έδινε από μόνο του το κίνητρο το οποίο χρειάζεται ένας ιστορικός προκειμένου να εξιστορήσει τα γενόμενα. Γι' αυτό το λόγο βρέθηκαν τόσο σύγχρονοι ιστορικοί με την Άλωση, οι οποίοι είτε είχαν υπάρξει αυτόπτες μάρτυρες είτε όχι, θέλησαν όμως να καταγράψουν όλα όσα είδαν, άκουσαν ή πληροφορήθηκαν εκείνες τις ημέρες.

Η ιστορική καταγραφή της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης έγινε μέσα από πολλές πηγές, οι οποίες είτε αλληλοσυμπληρώνονται είτε με αποκλείσεις μεταξύ τους δεν διασώζουν μόνο τα γεγονότα αλλά και τις φήμες που κυκλοφορούσαν γι' αυτά.

Οι τέσσερις ιστορικοί οι οποίοι είναι και οι πιο σημαντικοί σχετικά με τα γεγονότα της Άλωσης, έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τα γεγονότα, χρησιμοποιούν διαφορετική γλώσσα και τοποθετούνται με διαφορετικό τρόπο ο καθένας επάνω σε πολιτικά, θρησκευτικά και πνευματικά ζητήματα της εποχής καθώς βλέπουν από διαφορετική σκοπιά και με διαφορετική ψυχολογία τα πεπραγμένα. Οι τέσσερις συγγραφείς δεν καν κοινή καταγωγή. Έτσι το μεγάλο αυτό γεγονός της Άλωσης προσεγγίζεται από διαφορετική οπτική γωνία από τον καθένα. Στον Σφραντζή κυριαρχεί η προσωπική εμπειρία καθώς έζησε τα γεγονότα από κοντά και έχασε σχεδόν όλη του την οικογένεια, άλλωστε το κείμενό του είναι γραμμένο σε μορφή ημερολογίου. Ο Κριτόβουλος από την άλλη πλευρά κατανοεί τη σημαντικότητα των όσων έχουν συμβεί και αποφασίζει να τα καταγράψει. Κεντρικό ρόλο στην ιστορία του παίζουν οι Τούρκοι, καθώς είναι και ο μόνος από τους ιστορικούς που γράφει στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο αυτό δεν του στερεί ούτε την αντικειμενικότητα ούτε την αξιοπιστία. Ο Δούκας γράφει απλώς για να περιγράψει τα όσα συνέβησαν στους συμπατριώτες τους, δεν τον ενδιαφέρει η δική του υστεροφημία ως ιστορικός, καταγράφει με πάθος τα όσα έχουν συμβεί, και είναι φιλαλήθης και σύντομος. Τέλος, ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, είναι ο τελευταίος που έγραψε για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και το κείμενό του χαρακτηρίζεται από ελληνικότητα καθώς πίστευε πως οι Βυζαντινοί είχαν προέλθει

από την ένωση των αρχαίων Ελλήνων με τους Ρωμαίους της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Γράφει απλά χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις παραθέτοντας τα γεγονότα.

Ο Σφραντζής γράφει σε απλή γλώσσα χρησιμοποιώντας μερικές φορές εκκλησιαστική ορολογία, ο Κριτόβουλος και ο Χαλκοκονδύλης έχουν και οι δύο επηρεαστεί από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη. Ο πρώτος όταν γράφει κάνει χρήση του «ξ» αντί του «σ» και ο δεύτερος γράφει στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Όσον αφορά τον Δούκα εκείνος γράφει σχεδόν στη δημοτική και ο λόγος του βρήκει βαρβαρισμών και λαϊκών εκφράσεων.

Καθένας από τους τέσσερις ιστορικούς παραδίδει το γεγονός της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης με τον δικό του τρόπο. Ο Σφραντζής είναι φειδωλός κάνοντας μόνο μια μικρή αναφορά τόσο στο θάνατο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου όσο και στο γεγονός πως οι Τούρκοι πήραν την Κωνσταντινούπολη καθώς είναι συντετριμμένος και θλιμμένος. Είναι ο μόνος από τους ιστορικούς ο οποίος ήταν παρών στην Άλωση αλλά και επί πολλά χρόνια έμπιστος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κι έτσι σχεδόν αποσιωπά αυτό το τόσο για εκείνον τραγικό γεγονός. Ο Κριτόβουλος κάνει μια εκτενή αναφορά σχετικά με την Άλωση ενώ γράφει τον επικήδειο λόγο τόσο του Κωνσταντίνου όσο και της ίδιας της Κωνσταντινούπολης. Ο Δούκας είναι εκείνος περιγραφικός σχετικά με την πολιορκία και την Άλωση επιλέγει μάλιστα θρήνους του προφήτη Ιερεμία, από την Παλαιά Διαθήκη, προκειμένου να θρηνήσει για την απώλεια της Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον δίνει με τραγικό τρόπο το τέλος του τελευταίου αυτοκράτορα, όταν, ενώ οι Τούρκοι έχουν εισέλθει στα τείχη, εκείνος είναι ακόμα ζωντανός και καθώς δεν μπορεί να δει την πόλη του να κατακτάται συνεχίζει να πολεμάει μέχρι τέλους. Η περιγραφή του Χαλκοκονδύλη είναι πιο αποστασιοποιημένη όσον αφορά την Άλωση καθώς παραθέτει με απλά λόγια τα γεγονότα, χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις. Αξίζει να σημειωθεί πως και οι τέσσερις ιστορικοί συμφωνούν πως ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος μέχρι τη τελευταία στιγμή έκανε ότι ήταν ανθρωπίνως δυνατό για να καταφέρει να σώσει την Κωνσταντινούπολη.

Σε σχέση με τους Τούρκους, τώρα, ο Σφραντζής άλλοτε με γλαφυρό ύφος και άλλοτε με λακωνικότητα περιγράφει την αγριότητα των Τούρκων καθώς υπήρξε και ο ίδιος με την οικογένειά του αιχμάλωτοι, αλλά κυρίως επειδή ο θάνατος ενός από

τους γιούς του οφείλεται στον ίδιο τον Μωάμεθ για τον οποίο μιλάει με απέχθεια. Ο Κριτόβουλος, αν και από τους τέσσερις ιστορικούς εκφράζει την φιλοθωμανική άποψη, δεν παραλείπει να αναφερθεί στις λεηλασίες στις οποίες προέβησαν μετά την είσοδό τους στην πόλη. Ωστόσο δεν μένει μόνο στα αρνητικά αλλά μιλάει με θαυμασμό για τον Μωάμεθ και αναγνωρίζει σε πολλά σημεία την εξυπνάδα του όπως με την δημιουργία του καινούργιου κανονιού, του ολμοβόλου, αλλά και το πέρασμα των πλοίων από την ξηρά προκειμένου να αποκτήσει τον έλεγχο του Κεράτιου Κόλπου. Από την άλλη πλευρά ο Δούκας έβλεπε τους Τούρκους ως μια νομαδική φυλή που είχε ως μοναδική φιλοδοξία, την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Αντιπαθεί τον Μωάμεθ και τον παρουσιάζει ως ένα άτομο, σκληρό και πολεμοχαρές, το οποίο σκότωνε και χτυπούσε και ήταν αποφασισμένο να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Επιπλέον ο Δούκας είναι ο μόνος που παραθέτει με λεπτομέρειες την ιστορία του Λουκά Νοταρά και υποστηρίζει πως ο Νοταράς εκτελέστηκε επειδή αρνήθηκε να αφήσει το μικρότερο γιο του να παραβρεθεί στο συμπόσιο του σουλτάνου. Την ίδια εξήγηση για τον θάνατο του Νοταρά δίνει και ο Χαλκοκονδύλης χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Ο Σφραντζής δεν αναφέρεται καθόλου στο γεγονός. Από την άλλη πλευρά ο Κριτόβουλος για το ίδιο γεγονός υποστηρίζει πως ο Νοταράς εκτελέστηκε σε μια προσπάθεια να εξαλειφθεί η ανώτερη Βυζαντινή τάξη. Ο Μωάμεθ σκεφτόταν να επανδρώσει την Κωνσταντινούπολη με Βυζαντινούς άρχοντες και αξιωματούχους αλλά αυτό δεν άρεσε σε Τούρκους αξιωματούχους με αποτέλεσμα να διαβάσουν τους Βυζαντινούς στο σουλτάνο και εκείνος να τους εκτελέσει. Ο Χαλκοκονδύλης, όπως και στο υπόλοιπο έργο του, μιλάει για τους Τούρκους χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις και προσωπικές κρίσεις.

Τέλος, όσον αφορά τους Δυτικούς, έχει και σε αυτήν την περίπτωση ο κάθε ιστορικός την προσωπική του γνώμη. Ο Σφραντζής από την πρώτη κιόλας στιγμή καταλαβαίνει κανείς πως είναι ανθενωτικός και πως δεν συμφωνεί με την Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας. Ως πιστός ορθόδοξος αντιδρά στην ένωση των Εκκλησιών και υποστηρίζει πως η υποχωρητική στάση της Ανατολικής Εκκλησίας μόνο δεινά μπορεί να φέρει στους ορθόδοξους Βυζαντινούς. Επίσης μιλάει σκληρά για τους Χριστιανούς της Δύσης και τονίζει τη μηδαμινή προσφορά τους και την αδιαφορία τους για την τύχη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο Σφραντζής πιστεύει επίσης πως εξαιτίας αυτής της υποχωρητικότητας τους τιμώρησε ο Θεός με το να τους κυριεύσουν οι Τούρκοι. Ο Κριτόβουλος από την άλλη πλευρά είναι ουδέτερος

σχετικά με τις κρίσεις του για τους Δυτικούς. Αναφέρεται στο Τζοβάνι Τζουστινιάνι ο οποίος βοήθησε στην άμυνα της Κωνσταντινούπολης και δεν επιμένει ιδιαίτερα στο διαχωρισμό ανάμεσα σε Ορθόδοξους και Καθολικούς. Άλλωστε η πνευματική του αγωγή δεν φαίνεται θρησκευτική. Στο κείμενό του δεν αναφέρεται στο θέμα της ένωσης των Εκκλησιών. Ο Δούκας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ενωτικός καθώς θα ήθελε την ένωση των Εκκλησιών αλλά για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Είναι πιστός ορθόδοξος αλλά όχι προσηλωμένος και σίγουρα δεν αποτελεί όργανο της Καθολικής εκκλησίας. Τέλος, ο Χαλκοκονδύλης δεν εκφέρει κάποια κρίση για την ένωση των Εκκλησιών, η οποία αποτελεί το μεγαλύτερο θρησκευτικό και πολιτικό θέμα της εποχής του, ωστόσο ίσως να την έβλεπε την ένωση αυτή με κάποια συμπάθεια.

Και οι τέσσερις ιστορικοί, ο καθένας από την πλευρά του και την οπτική του γωνία, με τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, παρέδωσαν με σαφήνεια και ακρίβεια, αλλά πάνω από όλα με αλήθεια τα όσα συνέβησαν σχετικά με ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα της ιστορίας, την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Παράρτημα Εικόνων

Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής

Η Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους (1453)

(Γαλλικό χειρόγραφο, 15^{ος} αιώνας)

Η διέλευση των πλοίων από τη στεριά

(Πίνακας του Fausto Zonaro)

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης

(Πίνακας του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ)

Το μεγάλο κανόνι ή μπομπάρδα

Η είσοδος του Μωάμεθ στην Κωνσταντινούπολη
(Πίνακας του Jean – Joseph Benjamin)

Τμήμα των Θεοδοσιανών τειχών (σώζεται μέχρι σήμερα)

Βιβλιογραφία

- 1) Angold Michael, *Βυζάντιο – Η γέφυρα από την αρχαιότητα στο Μεσαίωνα*, εκδοτικός οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2003
- 2) Brewer David, *Ελλάδα Οι αφανείς αιώνες, Η Τουρκική κυριαρχία από την Πτώση της Κωνσταντινούπολης έως την Ελληνική Ανεξαρτησία*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012
- 3) Finkel Caroline, *Οθωμανική Αυτοκρατορία 1300-1923*, εκδόσεις Διόπτρα, 2007
- 4) Glogg Richard, *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999
- 5) Inalcik Halil, *The Ottoman Empire*, Weidenfeld and Nicolson (5 Winsley street London), 1973
- 6) Koprulu Mehmed Fuad, *Οι απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001
- 7) Lowry Heath, *Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004
- 8) Mango Cyril, *Ιστορία του Βυζαντίου*, εκδόσεις Νεφέλη, 2006
- 9) Tursun Beg, *The history of Mehmed the Conqueror*, Bibliotheca Islamica (Mineapolis and Chicago), 1978
- 10) Wittek Paul, *Η γένεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1988
- 11) Δούκας (Μιχαήλ), *Βυζαντινοτουρκική Ιστορία*, εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 1997
- 12) Κουταβά – Δεληβοριά Βαρβάρα, *«Χρονογραφική» και Χαρτογραφική Αποτύπωση της Αλώσεως*, Ίδρυμα Γουλανδρή – Χόρν, Αθήνα 2003
- 13) Κριτόβουλου του Ίμβριου, *Ιστορία*, εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2005
- 14) Κυριακίδης Β., *Βυζάντιον 1204-1453 μ.Χ. Υποστολή της σημαίας Κύριε, «νίμνον ανομήματα...»*, εκδόσεις «Β. Κυριακίδης», 1997
- 15) Νίκολ Ντ. – Χάλντον Τζ. – Τέρνμπουλ Στ., *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης – Η κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Οθωμανούς*, εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2008

- 16) Ράνσιμαν Στήβεν, *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης*, εκδόσεις Μπεργάδη, Αθήνα 1979
- 17) Σφραντζής Γεώργιος, *Βραχύ Χρονικό*, εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2006
- 18) Τωμαδάκης Νικόλαος, *Περί Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453) Δούκα – Κριτόβουλου – Σφραντζή – Χαλκοκονδύλη*, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1993
- 19) Φρίλι Τζον, *Κωνσταντινούπολη Από το Χριστιανισμό στο Ισλάμ*, εκδόσεις Περίπλου, Αθήνα 2001
- 20) Χαλκοκονδύλης Λαόνικος, *Βυζαντίου Άλωσις Αποδείξεις Ιστοριών Η'*, εκδόσεις Δημιουργία Απ. Α. Χαρίσης, Αθήνα 1997
- 21) Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνη, *Βυζαντινή Ιστορία Α' (324 – 610)*, εκδόσεις Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1984
- 22) Χρυσός Ευάγγελος, *Η Άλωση της Πόλης*, εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 1998

Άρθρα

- 1) Brand Charles, *The Turkish Element in Byzantium, Eleventh – Twelfth Centuries*, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 43 1989, p.p. 1-25, Harvard University

Εικόνες

- 1) www.google.gr
- 2) www.wikipedia.org
- 3) Προσωπικό αρχείο Νάσιας Μάτα